

SZEGÉNY EMBER GAZDAG ÉLETE

SZABÓ LÁSZLÓ
EMLÉKEZÉSEI

II.

BUDAPEST, 1928
ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T

DÉLMAGYARORSZAG HÍRLAP- ÉS NYOMDA VÁLLALAT R.-T..
NYOMÁSA SZEGED

XXXIII.

Indulás az életbe.

Mikor az érettségi bankett után kialudtam magam, elmentem az Európa-kávéházba egy feketét meginni és a helyzetemmel számot vetni.

Az élet így állott előttem: Magyar Gábor piarista igazgató úr a nyári hónapokra kijelelt a számomra egy tanítványt, Kátay Ferdinánd felsőtiszaparti igen vagyonos polgár fiacskájának személyében. Ez havi tíz forint.

Várnay Lipót könyvkereskedő úr, a gyorsírás ügyének buzgó támogatója, elfogadta kiadásra »A gyorsírászat módszertana« című munkámat és megígérte, hogy mihelyt ez a művecske megjelenik, még honoráriumot is ad érte. Ez jelentett egyszersmindenkorra húsz forintot.

Volt még egy kész munkám: a Pitman-féle gyorsírás magyar áttételének kézikönyve, melyet Bódogh Jánosnak átadtam, de Bódogh ellenezte a kiadást, mert ellensége volt min-

den idegen gyorsírási rendszernek, amiben tökéletesen igaza is volt.

Két hónapra, negyven forint előrelátható jövedelem s azután semmi, — ez a helyzet valóban nem volt kecsegtető. Egyelőre nem volt semmi további tervem, de ez nem is aggasztott, mert akkor már régen tudtam azt, hogy az ötletek születését erőltetni nem lehet, de nem is szükséges, mert ha egy problémát nem tudok megoldani s a problémát »levelezem a napirendről«, — bennem a »tudat alatti lélek« tovább hánytorgatja és fej legeli ugyanazt a problémát, anélkül, hogy e lelki folyamatról csak sejtelmem is volna és amikor a »tudat alatti énem« sikeresen befejezte a munkáját: egyszerre önként elém áll az a megoldás, amelyen teljesen hiába törtem volna a fejemet. Gondjaimat félretéve kezembe vettem az *Egyetértés*-t amelyben egy érdekes témáról egy igen rossz cikket olvastam. Felkeltem az asztaltól, átmentem Endrényi Imre boltjába, egy krajcárért vettem két ív »fogalmazó papirost«, visszamentem a kávéházba és egy fél óra alatt »megfogalmaztam« egy cikket arról a témáról, melyet az *Egyetértés* elrontott. Azután a cikket borítékba tettem, beintettem az utcáról egy hordárt s adtam neki két hatost, a lelkére kötve, hogy »ezt a fontos kéziratot vigye el Kemechey Jenő úrnak, a *Szegedi Híradó* szerkesztője-

nek, de csak neki adja oda, senki másnak.« Kísérő levelet nem írtam s a kéziratra sem jegyeztem fel a nevemet.

Másnap reggel a *Szegedi Híradóban* megjelent a cikkem s a «szerkesztői üzenetei»-ben felszólítottak, hogy jelentkezzem a szerkesztőségben. Délután 1 órakor már ott is voltam. Kemechey felszólított, hogy legyek újságíró. Egyelőre nem fizethet, de ezt nem is kívánhatom, mert az újságírás olyan mesterség, amelyet tanulni is kell. Ellenben kaptam egy skatulya névjegyét ingyen, ezzel a felírással:

SZABÓ LÁSZLÓ

a Szegedi Híradó belmu nkatársa

Továbbá feljogosított a szerkesztő úr, hogy a lóvasúton a kalauznak azt mondhassam, hogy a »szabadjegy!« A lóvasút igazgatója ugyanis feleslegesnek tartotta, hogy hét-nyolc újságíró miatt szabadjegyeket nyomasson s azt mondta, hogy »szükség esetén« a névjegyünkkel igazoljuk magunkat. Megmagyarázta a szerkesztő úr azt is, hogy ha kávéházban vagy vendéglőben közeledik hozzám a tányérozó cigány, csak azt mondjam neki: »Újságíró!« – és majd meglátom, hogy tüstént tovább fog menni. Ennyi kioktatás után elküldött a rendőrségre, hogy nézzem meg, mi újság?

El is mentem. A sajtó méltóságához illőnek tartottam, hogy egyenesen Rainer főkapitányhoz nyissak be. Bemutatkoztam neki. Igen barátságosan fogadott, leültetett és megkérdezett:

– Mi köll? Szivar vagy cigaretta?

– Én tulajdonképen azért jöttem, mondtam, hogy megkérdezzem, mi újság a rendőrségnél?

– A fene jobban tudja! felelt a főkapitány. Szippantott egy párat a szivarjából, gondolkozott s azután útbaigazított:

– Öcsém, ha híreket akar, akkor mindig ide a szomszéd szobába menjen, Szűcs alkapitányhoz; amikor meg csak beszélgetni akar, akkor jöjjön én hozzám.

Majd még egy kérdést intézett hozzám:

– Szokott-e pipálni?

– Nem én, soha, válaszoltam.

– Csak azt akartam mondani, folytatta a főkapitány, hogy az egész városban nincs olyan dohány, mint Koczor kapitánynál a folyosó másik végén.

Miután eként tájékozódást szereztem a rendőrség ügyeiről, bementem Szűcs alkapitányhoz.

– Jóska bácsi, újságíró lettem. Ha kaphatnék egy pár érdekes hírt, megköszönném...

– Nem a Pista bácsi fia vagy? – kérdezte az alkapitány elgondolkodva.

– De az vagyok...

– Hát akkor remélem, hogy nem sokáig maradsz újságíró. Mert szép pálya ez egy fiatal embernek, hamarabb kapsz havi nyolcvan forintot, mint bármely pályán, de aztán ott meg is áll az ember. Minek tanultál franciául, angolul, olaszul, ha újságíró akarsz lenni? Nem kell az itt Szegeden...

A riport-ügyekre áttérve az alkapitány úr először is elnevette magát.

– Hát van itt egy bolond eset... Egy kékfestő legény ma délután kiment a babájával a Gedón túl, a Makkos-erdő felé... Lefeküdtek az árokba, a legény elővett egy öreg pisztolyt, rálőtt a lányra és aztán önmagára... Fiákeron hozták be őket a kórházba, de már gyalog mentek haza, mert egyiküknek sem komoly a sérülése.

Ebből csináltam az első riportomat a *Szegődi Híradó*-nak és másnap igen csodálkoztam, hogy a *Napló* ezt a jó témát elejtette.

Kemechey nagyon meg volt elégedve az első riporttal. Általában minden kéziratomat ő maga olvasta el és soha nem változtatott az írásomon semmit azon a címen, hogy ő ugyanazt a dolgot másként írta volna. Igaz persze az is, hogy akkoriban még sokkal jobban tudtam magyarul, mint most. Kemechey nagy híve volt a »személytelen írásnak«. Azt

magyarázgatta nekem, hogy egyes szám első személyben írni szerénytelenség; többes szám első személyben csak a királyoknak szabad írni, egyes szám harmadik személyben pedig csak a kis gyermekek és a bolondok beszélnek magukról. Mindenesetre megértettem ebből annyit, hogy az újságíró a tárgyat fejtsse ki cikkeiben és ne a maga egyéniségét; a szubjektív megjegyzéseket Kemechcy csak a szépirodalom terén tűrte. Ő maga inkább »társas lény« volt, mint szerkesztő; estefelé egy óra alatt elolvasta a kéziratokat és minden második nap irt egy kis vezércikket, három-négy hetenkint egy tárcát s ezzel a napi munkája el volt végezve. Finom modoráért és tökéletes korrektségéért az egész város nagyon szerette, – de különösen a hölgyek, akiknek elvből és kitartóan udvarolt. Sőt szerettük mi is, akik együtt dolgoztunk vele, mert ő is megbecsült mindenkit és a szerkesztőségben olyan tónust honosított meg, mely családias bizalmassága mellett is határozottan előkelőnek volt mondható. A *Híradó* munkatársai nem állottak ugyan se az irodalom, se a zsurnalizmus szempontjából egy színvonalon a *Napló* munkatársaival, de a város társadalmá éppenúgy megbecsülte őket, mint a *Napló* munkatársait.

XXXIV.

A Szegedi Híradó 1893-ban.

A *Szegedi Híradó*-nál a rendőri riporton kívül el kellett látnom a csendőrségi ügyeket is. Ezt a munkát úgy végeztem, hogy kimentem a zsandár-kaszárnyába, illetve a kerületi csendőr-parancsnokság házába, mely akkor is ott volt, ahol most van s az iktató hivatalban elolvastam az összes jelentéseket, melyek a járőröktől beérkeztek. Óriási nagy volt a csendőrkerület, hozzátartozott Torontál, Ternes, Krassó-Szörény, a Bácska, Csongrád, Csanád és talán még Békés is. Ha valamely ügy fontosabbnak látszott, elmentem a kerületi parancsnokhoz, Földváry ezredeshez is,

tam: hogy neki volt a legbővebb inggallérja. Szegeden és hogy a Tiszában minden este aludtetet vacsorált egy darab rozskenyérrel és Kass János mégis jobban vigyázott rá, hogy kiszolgálják, mint amennyire ügyelt annak a

kecskeszakállú belga mérnöknek a kiszolgálására, akit akkoriban a gázgyár ügyeinek szanálására küldtek Szegedre s aki a Tisza kávéházban egész délután pacikázott, este pedig a vacsorájához mindennap pezsgőt ivott. Földváry ezredesnek azt a harmadik tulajdonságát, hogy előzékeny és kedves volt hozzám, észre sem vettem, mert akkoriban Szegeden az újságírókkal szemben mindenki előzékeny és kedves volt. A csendőri jelenlésekben természetesen rengeteg sok érdekes riport-anyag volt s minden, amit belőlük nyilvánosságra hoztam, teljesen kimerítette a »tiltott közlés« büntetőjogi fogalmát. Akkor azonban olyan idők jártak, hogy a sajtót nemcsak szóval, de tényleg is nagyrabecsülte még a csendőrség is és a csendőrkerületi parancsnok a legkisebb újságíróban is a közügynek szolgáját látta s erre való tekintettel kezére járt neki.

Időnkint a büntető törvényszékre is ki kellett menni, bár a nyári hónapok alatt csak sürgős ügyeket tárgyaltak. Szóval: egy riporternak teljes munkakörét rám bízta és szükség is volt reám, mert a lap rendőri riportere, ifjabb Móricz Pál éppen akkor kilépett a szerkesztőségből. Pár napig együtt is dolgoztunk, de Móricz Pali szegedi zszurnalisztikai munkásságából ma már nem emlékszem egyébre, mint hogy egy csorba söröskorsó

volt a tintatartója. Ez, azt hiszem, azért volt, hogy legyen egy kis bohém színezete a szerkesztőségnek. Pár évvel előbb, Lipcsey Ádám idejében még nagyon vidám volt az élet a szerkesztőségben, mert Ádám irtózott attól, hogy őt komoly szerkesztőnek tartsák. Kemechey Jenő azonban tanultabb és komolyabb újságíró volt és munkatársaitól nemcsak bohémséget, hanem munkát is várt.

A lap kiadója, Endrényi Imre nem volt jó viszonyban a szerkesztőséggel, melynek tagjaiban tisztára ingyenélőket látott s egyedül velem volt megelégedve, mert én egyelőre ingyen dolgoztam neki. Amint azonban láttam, hogy a távozó Móricz Pál egész munkakörét rám hárítják s ezzel egy munkatársnak a fizetését meg akarják takarítani: minduntalan elmentem három-négy napra »szabadságra.« Kemechey jobban oda akart kötni a laphoz s írt is egy szép hírt »A műhelyből« címmel, melyben bejelenti a közönségnek, hogy a szerkesztőség tagjai közé léptem, de ezt a fizetés pótlásául nem fogadtam el. Mint instrktor újabb tanítványokhoz jutottam, akiket nem kellett mindennap tanítanom; például Pósz Henriket az érettségi után megtanítottam a gyorsírásra. így néhány napra bármikor kirándulhattam Palicsra vagy Kamarásra.

Kamarás akkoriban nagyon szép hely volt.

Gondolom, Ormódy Béla és Rózsa Béla hozta rendbe, kikkel akkoriban mint kezdő újságíró sokszor összejöttem. Egyetlen épület állott csak fenn akkoriban: a vendéglő, melynek Nyári Róza vagy Nyári Julcsa volt a bérlője, kinek Szegeden is volt vendéglője a postával szemben, ahol most a királyi főügyészség van. Vendég azonban alig volt Kamaráson, bár az élelem kitűnő, az erdei levegő nagyszerű s az artézi fürdő is elég jó volt, sőt akkoriban csónakázni is lehetett a mesterségesen csinált tavon. Künn nyaralt dr. Tergina Gyula tanfelügyelő szőke felesége és két kis leánya, Schweinitzer századosné, Landesberg építkezési anyag-kereskedő és vállalkozó felesége a gyermekeivel, – Jenő akkor tíz-tizenkét éves lehetett, ha jól emlékszem, továbbá egy ezredorvosnak a családja. Egyedül nekem volt földszinti szobám, mert én minden reggel már három óra előtt fölkeltem s az ablakon át kimehettem az egyébként zárt épületből. Csatangoltam napkeltéig. Sokszor megtörtént, hogy este kimentem Kamarásra s a hajnali vonattal már visszamentem Szegedre. Nyugtalan fiú voltam.

Egy hónapi újságírói rapszodikus munkásságom után már mindent kritizáltam. Mindenkinek az írása »modoros« volt előttem. Kemechey vezércikkeit teljesen tartalmatlanoknak, semmitmondóknak találtam és kifejez-

tern előtte nagy csodálkozásomat amiatt, hogy ha meghalt egy gyermek, a halálozási hírnék mindig ezt a címet adta: »Bimbóhullás«. Azt mondtam neki, hogy »snob«, – de szerencsére nem tudott angolul (németül se) s azzal magyarázta a sok használattól már egészen elfakult frázisok alkalmazását, hogy »ez tetszik az illető családnak; a bimbóhullás kedves költői kép, mely enyhíti a haláleset által sújtott szülők fájdalmát«. Bizonyosan így is gondolta, s hogy nagyon jó ember volt, azt azzal bizonyította be, hogy sohasem haragudott meg kritikai megjegyzéseimért. Nagyon sajnálatos, hogy jósága annyira terjedt, hogy szépirodalmi természetű cikkeimet is válogatás nélkül közölte. Szerencsére jól el vannak temetve ezek a zöldségek, melyeknek írása közben csak arra ügyeltem, hogy másként irjak, mint a többiek. A megírás percében sem becsültem ezeket a haszontalanságokat sem mire, – kivéve egy humoreszket, mely nekem nagyon tetszett. Amikor azonban a cím alá odaírta Kemechey ezt a szót, hogy »sipuleszk«, – rögtön elhatároztam, hogy többé sohasem írok humoreszket, ha mindjárt az első munkámat is Sipulusz-utánzatnak nyilvánítják.

A Híradó szerkesztősége akkoriban a Tisza Lajos-körút és Kálvária-utca sarkán volt, a kaputól jobbra, a földszinten. Három kis szoba volt ez: a kapu mellett Kemechey háló-

szobája, azután egy két-ablakos főszerkesztői szoba, bebútorozva a legolcsóbb garnitúrával, melyet a Lengyel-cégtől bérbe lehetett venni s a harmadik szobában nem volt egyéb, mint egy festetlen X lábú asztal, néhány székkal a munkatársak számára.

A lap főmunkatársa Irányi Dezső törvényszéki jegyző volt, a makai vagy vásárhelyi Iritz-famíliából. »Dodi«, (kinek nagyon szép asszony volt a felesége) havi nyolcvan forintért annyi vezércikket irt, amennyi csak kellett s ráadásul tárcákat is irt a nép-életből. Már előzően novellás-kötete is jelent meg *Pity-palatty* címmel. A törvényszéknél vizsgálóbírói teendőket végzett, noha csak jegyző volt. Később a királyi Táblához került s azután bíró lett és fiatalon meghalt.

Közigazgatási riparterünk, szintén nyolcvan forint fizetéssel, Kisteleki Ede volt, – akkoriban a legjobb verselő Szegeden, akit igen bántott, hogy Pegazusát a közigazgatási riport szekérébe kellett fognia. Ezért én igen sajnáltam s azt, hogy e poétának évtizedekig útkövezési és hasonló ügyek megírásával kell foglalkoznia, az irodalom határozott veszteségének tartottam. Volt még egy munkatársunk, akinek az állása jellegével nem voltam tisztában: Szmollényi Nándor polgári iskolai (később kereskedelmi iskolai) tanár úr, aki főként ipari ügyekről irt. De lehet, hogy mint »lapunk barátja« nem pénzért, hanem csak passzióból irdogált.

XXXV.

Első terhes adósságaim.

1893 nyarán egy francia regényt is fordítottam Endrényi Imre lapjának; nem kaptam érte egy fillért sem. Egyre jobban éreztem, hogy ingyen sokat dolgoztatni méltánytalanság, de Kemechey biztatott, hogy ha majd őszre felmegyek Pestre, valamelyik szerkesztőségbe be fog segíteni. Két-három napra fel is mentem Pestre, ami úgy vált lehetőségessé, hogy egy szabadkai volt iskolatársam kölcsönadta azt a negyvenkét forintnyi tőkéjét, mely javára egy budai takarékbán el volt helyezve. Ebből később komplikációk támadtak. Ugyanis 1893 nyarán országos ügyvédgyűlés volt Szegeden, és Szivessy László ügyvéd ajánlatára, kihez Kemechey mindjárt az újságírói működésem elején éppenny elküldött tisztelegni, mint Oblath, Wimmer, Ormódy, stbi urakhoz, kik a város társadalmában hivatali jelleg nélkül is szerepet vittek, – Wégmann Ferenc kamarai titkár úr megbízott a kongresszus gyors-

írói jegyzőkönyvének elkészítésével. Már említett szabadkai iskolatársamat és Országgh József evangélikus tanító urat kértem fel, hogy e munkámban legyenek segítségemre, ők azonban akkor még semminő gyorsírói praxisal nem rendelkeztek és az ő munkájukat, úgy, amint volt, visszaadta nekem Wégmann kamarai titkár úr. A hiányzó részeket azután azokból a tudósításokból pótoltam, melyeket részint én irtani a *Híradó*-ba, részint a Pestről lejött kollegák közöltek a lapjaikban. Mindezek alapján a száz forint honoráriumból szabadkai iskolatársamnak nem adtam semmit, Országgh tanító úrnak pedig öt forintot adtam. Nyolc év múlva szabadkai iskolatársam nemcsak az 1893-ban kölcsönzött 42 forintért és kamataiért pörölt be, hanem a gyorsírói munka egész tiszteletdíjáért s miután e pörben »elmakacsoltak«, ügyvédjének nagyon tekintélyes pénzeket fizettem, – ami mind rendjén van, mert 42 forinttal és kamataival tényleg tartoztam. Mikor már igen jelentékeny összeget lefizettem és ötven vagy hatvan korona volt hátra a költségekből, volt iskolatársam értesített, hogy ezt az összeget már »elengedi«, ha írok neki egy levelet, melyben elismerem, hogy ezt az összeget ő »nagylelkűségből« engedte el. Már nős voltam nehéz viszonyok között éltünk, éppen akkor született az első gyermekünk, – pi-

rulva ugyan, de én a tőlem »nagylelkűen« kívánt levelet megírtam. Az olvasó azt mondja erre, hogy ez »bagatell ügy«. Nem bagatell ügy, – ez az egyetlen dolog életemben, melyet szégyenlek s így ez reám nézve igen is nagy ügy.

1893 szeptember havában az volt a szándékom, hogy feljövök Budapestre az egyetemre, beiratkozom a bölcsészeti fakultásra és mint újságíró fogom megkeresni a létfenntartás eszközeit. Valami kolera-járvány miatt csak októberben nyíltak meg az iskolák s így október első hetéig Szegeden maradtam.

Még szeptember havában egy palicsi látogatásom alkalmával megegyeztem Lévay Simonnal abban, hogy a következő tanévre mind a két fiát Pestre küldi, Lorándot a jogi fakultásra, Zoltánt a Barcsay-utcai gimnázium nyolcadik osztályába, – én a fiúkkal együtt fogok lakni, lakásomat és élelmezésemet ők fizetik s ezért én vigyázok a gyerekekre és Zoltánt, aki gyenge tanuló volt, az érettségire előkészítem. Hogy az egyetemre könnyebben felmehessek, száz forint kölcsönt is kaptam azzal, hogy »majd visszafizetem, ha keresek«. Mire ebből a pénzből »kistafiroztam« magam, nem maradt semmi. Neubauer (Újlaki) József barátom, ki akkor Rupp körjegyző gyorsírója volt Budán, ajánlkozott, hogy szerez nekem valami gyorsírói állást, de ezt feles-

legesnek tartottam, mert hiszen most már volt állásom, – a Lévay-fiúk melleit. Bódogh János is kész volt rá, hogy valami foglalkozást szerez számomra, de köszönettel elhárítottam ezt is. A Lévay Simon által kitűzött napra feljöttem Budapestre. Reggel nyolckor a Hunnia-kávéházban találkoztunk a Királyi Pál-utca és Vámház-körút sarkán; a kávéház akkor Garami Ernőéké volt. Lévay Simon feltűnően hűvösen fogadott engem, panaszkodott az élet drágasága miatt; a fiúk számára a Kazinczy-utcában keresett lakást, s a rendelkezéseiből megértettem, hogy engem már kihagyott minden számításából. Tizenegy óra felé kijelentette, hogy megállapodásainkat semmisenek tekinti. Ez rám nézve óriási csapás volt, mert csak annyi pénzem volt, amennyi a tandíjra kellett, s október 12-ikén állás után már nem nézhettem. Elbúcsúztam Lévayéktól, a még meglévő 40 forint segítségével beiratkoztam filozopternek s az esti vonattal hazautaztam Szegedre.

Egyetemi pályám átkozottul rosszul kezdődött, mert azt az állást, melyre fix megállapodás alapján biztosan számythattam, nem kaphattam meg, s így mielőtt indexemet a tanár urakkal aláírathattam volna, kénytelen voltam az egyetemről távozni. Ezzel szemben igen gyenge kárpótlás volt, hogy a Lévay Simontól kapott száz forint visszafizetésére

nem éreztem magam többé kötelezve. Különben sohasem tudtam megérteni Lévay Simonnak sem a velem szemben követett eljárását, – mert nemcsak minden tiszteletre méltó embernek, hanem valóságos puritánnak is tartollam, – hanem azt a cselekedetét sem, hogy pár év múlva önként megvált az élettől.

Szegedre visszatérve nem tudtam, hogy mit csináljak? Nagy örömmel fogadtam tehát Bódogh Jánosnak azt a meghívását, hogy jöjjenek fel Pestre és lakjam náluk.

Bódogh Jánost ugyanis az Országos Magyar Gyorsíró Egyesület kérésére mint poszt- és táviró főtitkár 1893 őszén Szegedről áthelyezték Budapestre, hogy Markovics Ivánnak, a magyar gyorsírás atyjának halála után a gyorsírás ügye árván ne maradjon. Mi ott lenn, Szegeden tudtuk, hogy a gyorsírók mindent elkövetnek Bódogh áthelyezése érdekében; tudtuk azt is, hogy mikor lesz a döntés és azon az estén a szegedi posta emeletén ketten »drukkoltunk« a Morse-gépek mellett, hogy milyen hír jön Pestről? Bódogh ugyanis vágyakozott már Pestre, de én még jobban. Negyed tizenkettőkor jelentkezett Budapest: Rónay Károly dr., országgyűlési gyorsíró-dai revizor táviratozott, hogy a gyorsírók küldöttségét este fogadta a miniszter és Bódogh áthelyezése ügyében azonnal rendelkezett is. Bódogh rá sem nézett a Morse-gép szalagjára,

– a gép kopogása után olvasta le nekem a Budapestről jött üzenetet. Bódogh szeptember végén költözött fel Budapestre, s a József-körút 69. sz. ház negyedik emeletén bérelte ki a sarok lakást. Csak két szoba volt: egy óriási nagy sarokszoba, mely egyszersmind az Országos Magyar Gyorsíró Egyesület igazgatói helyisége volt, s egy nagy szoba a Pálutcai oldalon: háló és ebédlő szoba. Bár Bódogh János már 42 éves ember volt, legelső dolgainak egyike volt, hogy beiratkozzék joghallgatónak. Hivatála miatt azonban soha nem mehetett el egy órára sem, s így az első beiratkozással véget ért a jogász-pályája.

Mikor Bódoghtól október végén megkaptam a meghívó levelet, nem gondoltam, hogy tudok majd fizetni neki, de azt igen is gondoltam, hogy a gyorsírási lap és a gyorsíró egyesület ügyében senki nem tehet neki oly nagy szolgálatokat, mint én. Nyugodtan elfogadtam tehát meghívását és november elsején vagy másodikán felköltöztem Bódoghéghoz Budapestre.

Jól tudom persze, hogy mindezek milyen kicsiny dolgok, de élénken illusztrálják pályakezdésemnek igen nagy nehézségeit.

XXXVI.

Bejutottam a Budapesti Hírlaphoz.

Már a nyár folyamán bekopogtattam a Budapesti Hírlaphoz Kemechey Jenő ajánló levelével, melyben nagyon bíztam, mert Kemechey a Budapesti Hírlaptól került le Szegedre. Akkoriban még a Kalap-utcában (ma Irányi Dániel-utca) volt a Budapesti Hírlap szerkesztősége és nyomdája. Akihez csak levelem volt, mindenki szabadságon volt. Beöthy László fogadott, akit nagyszerű kötelek fűzött édesanyja fivérének lapjához, - de egyébként a zszurnalisztikában ugyanoly kezdő volt, mint én. Miután Beöthy megmagyarázta nekem, hogy »sajnos, a személyzet komplett«, ellátogattam a Magyar Hírlaphoz is, melynek Gárdonyi Géza főmunkatársa volt, – nekem pedig kitűnő ajánlásom volt Gárdonyihoz. A József-körút 47. sz. házában, a József-utcai oldalon a földszinten volt a szerkesztőség. A Magyar Hírlap akkoriban az ország legnépszerűbb lapja volt. Horváth

Gyula főszerkesztő azt hitte, hogy az ő vezércikkei miatt szeretik a lapot, – pedig a cikkei igen gyengék voltak. Az írók azt hitték, hogy a tárca-rovat emelte fel a lapot, – hiszen ebbe a lapba irt nemcsak Gárdonyi, de Bródy Sándor, Ambrus Zoltán és Heltai Jenő is. Fenyő Sándor viszont meg volt róla győződve, hogy a lap népszerűsége az ő szerkesztői zsenialitásának a következménye. Egyiküknek sem volt igaza: a lap minden sikerét Pap (Kohn) Dávidnak köszönhette, nem azért, mert ez a fiatal ember elég merész volt megkritizálni Baross Gábor vasúti és közgazdasági politikáját, hanem azért, mert ez a fiatal ember volt az első magyar publicista, aki egy-egy cikkének megírása előtt a kérdés mélyére hatoló tanulmányokat és kutatásokat végzett és mindahhoz, amit kritizált, szakszerűbben tudott hozzászólni, mint Baross. Gárdonyit délután öt óra tájon kerestem a Magyar Hírlapnál s egy óránál tovább kellett várnom rá. Ez idő alatt láttam, hogy a szerkesztőség legfiatalabb tagja is milyen blazírt egykedvűséggel dobja papírkosárba a beküldött cikkeket s most már értettem, hogy egy-egy cikkem, amelyet még Szegedről felküldtem egyik-másik lapnak, miért nem jelent meg? Nagyon kiábrándító és lehangoló volt mindaz, amit láttam: ha nekünk otthon, Szegeden egy ismeretlen ember behozott volna

egy cikket, okvetlenül elolvastuk volna s ha a cikk jó lett volna, a szerzőnek mindnyájan a nyakába borultunk volna. Szeged azonban a zszurnalisztikában mindig kivétel volt, – szemben az öt világrész összes többi városaival. Gárdonyi felhat tájon bejött, rágyújtott a pipájára, a bajusza egyik szárnyát fölfelé, másik felét lefelé simította, elolvasta Kemechey levelét, azután így szólt hozzám:

– Újságíró akar lenni?

– Az leszek, feleltem.

– Minek? folytatta Gárdonyi. Hiszen már is több van, mint amennyi kellene!

S egy fejbólintással jelezte, hogy vége van az audienciának. Azóta nagyon sokszor gondoltam, hogy alighanem nagy jóakaróm volt nekem az a Gárdonyi.

Mikor 1893 november elején újból feljöttem Budapestre, Rákosi Viktorhoz vittem ajánló levelet Kemechcytól, aki különösen a nyelvismereteimet emelte ki. Rákosi Viktor (Sipulusz), amint elolvasta a levelet, hekiállt a szomszéd szobába:

– Edus! Gyere be!

Egy alacsony, tudós külsejű, komoly tekintetű úr jött be: Somogyi Ede, a Budapesti Hírlapnak akkor egyetlen gyorsírója, aki éppen akkor adott ki egy »Ötnyelvű Szótárat.«

– Edus, mondotta Sipulusz, le vagy főzve, mehatsz az Ötnyelvű Szótáráddal, – nézd,

ez a fiatal ember hat nyelvet tud!

Somogyi Ede azután megtanult még vagy tizenkét nyelvel, de első találkozásunk alkalmával udvariasan csak ennyit mondott nekem:

– Gratulálok, ön egy nyelvvvel fórban van! Sipulusz bevitt a lap felelős szerkesztőjéhez, Csajthayhoz, akinek igen sok dolga volt, mert éppen akkoriban költözött a lap a Kalap utcából a Röck Szilárd-utcába.

– Feri, ajánlom, hogy tartsd itt ezt a gyereket, mondta Sipulusz, hátha lesz belőle valami?

Csajthaynak merész gondolata támadt, amit mindjárt el is mondott.

– Inczédy László elmegy a *Magyarország*-hoz, mondotta. Csathó Aurélt hozzuk fel a helyére Aradról, de Csathó most még nem jöhet. Egyelőre menjen Szabó az országgyűlésbe...

A szerkesztő behívatta Inczédyt, bemutatót neki és felkérte, hogy a legközelebbi ülésre vigyen el a képviselőházba. Sipulusz és Inczédy kiment. Az a körülmény, hogy tizenkilenc éves voltam, talán kimentti azt a szemérmertlenségemet, hogy új szerkesztőmhöz ez volt a legelső kérdésem:

– Mi lesz a vasúti jeggyel?

– Csak egy jegyünk van, felelte Csajthay, ha senkinek sem kell kiküldetésbe menni, önnek is rendelkezésére áll.

– És mi lesz a lóvasúti jegyemmel? tudakozódtam tovább.

– Év közben nem adnak szabad jegyet, felelte Csajthay, a jövő évi jegyről pedig majd beszélünk újév táján.

– És mi lesz a fizetésem? kérdeztem.

– Menjen csak le a földszintre Zilahy Simon igazgató úrhoz, mondotta Csajthay, – majd ő megmondja, mennyit fizethet.

Zilahy »bácsi« nagyon szívesen fogadott s némi gondolkodás után kijelentette, hogy egyelőre havi negyven forint lesz a fizetésem, – utólag fizetve.

Mindezek egy szombati napon történtek. Mikor hazatértem Bódoghékhoz, egy ajánlott levél várt. A boríték cégfeliratán Várnay Lipót nevét olvastam. A borítékban nem volt levél, hanem két tiszta papírlap között egy tíz forintost találtam. Első könyvem kiadójának e nem várt figyelmességét levélben megköszöntem s azután feladtam egy táviratot Vas Károly barátomnak Győrbe: »Holnap délbén a vasútnál várj.« Első »szabad« vasárnapomat arra használtam fel, hogy kimentem Győrbe, legjobb diák-pajtásom meglátogatására. Miért? Mert jobb filozófus és jobb üzletember voltam, mint az egész Guttman és Eisler-cég együttléve és tudtam, hogy ezt a tehetséges fiút, akinek minden pályára van kedve, de a kereskedői pályára legkevesebb,

jogásznak, orvosnak vagy bármi másnak kellett volna nevelni, de nem kereskedőnek. A győri Back-malomba küldték Vas Károlyt, hogy régi környezetéből kiessék és valami tanító útján bevezették a kettős könyvelés elemeibe. Bár a fin »jó arcot mulatott a rossz játékhoz«, én a sorsában tragédiát láttam s elhatároztam, hogy ha nekem valaha fiam lesz, nem fogok neki olyan pályát ajánlani, melyhez kedve nincsen. Sajnos, jó próféta voltam: az egész Bánáttal dolgozó Guttman és Eisler-céget a trianoni határ-megállapítás úgy elfújta a föld színéről minden vagyonával, mintha soha nem is létezett volna.

Budapestre visszatérve már az első hétköznapon kezdődött a munka. Inczedy elvitt a képviselőházba. Az első ember, akinek a folyosón bemutatott, Perczel Dezső belügyminiszter volt; ez kezet fogott velem és tovább ment anélkül, hogy rám nézett volna. Szilágyi Dezsőnek a villásreggeli után mutatott be Inczedy, a nagy miniszternek komoly volt az arca, de észrevettem, hogy nevet a szeme. Szilágyi sem igen nézett rám, hanem Inczedyhez fordulva ezt mondta:

– Ha ez a gyerek tudná, hogy itt milyen rengeteg sokat kell tanulnia, – kiszaladna a kapun!

A »kollegák« morogtak valamit, amikor bemutatkoztam nekik, de nem elmlékszem rá,

hogy csak egyikük is kezét nyújtott volna. Mindjárt látiam: ez az a pálya, amelyen az emberek legkevésbé szeretik egymást. Sőt később azután azt is tapasztaltam, hogy ez az egyetlen pálya, melyen egy kartárs ellenszenve is elég lehet ahhoz, hogy teljesen megakadályozza az ember érvényesülését.

XXXVII.

A Budapesti Hírlap virágkora.

A Budapesti Hírlap 1893 körül virágzott a legszebben. Igen nagy volt a tekintélye és ereje és rám nézve igen nagy kitüntetés volt, hogy ennek a lapnak 19 éves koromban munkatársa lehettem. Nem azért volt ez kitüntetés, mintha a lap többi munkatársai mind zseniális vagy nagyon kiváló emberek lettek volna; voltak ott olyanok is, akiknek nem volt annyi jogcímük az újságíráshoz, mint nekem, – de az újságírásnak és irodalomnak néhány olyan kiválósága vezette a lapot, hogy ezekkel együtt dolgozni valóban igen nagy dolog volt.

Nem Rákosi Jenőre gondolok első sorban, mert amennyire vissza tudok emlékezni, őt akkoriban az az óriási átalakulás foglalkoztatta, melyen a lapja 1893-ban átment. Nem sokkal előbb halt meg a társa, Csukási József, akinek üzletrészét meg kellett vennie a vállalat érdekében. Felépítették a régi Bodzafa-

utcában az első magyar újságpalotát (Rökk Szilárd-u. 4., József-körút 5.), áttértek a körforgó gépen való nyomásra. Ez mind igen nagy dolog volt és hogy ezt a nagy pénzügyi tranzakciót sikerült lebonyolítani, abban Rákosi Jenőnek legalább akkora része volt, mint vállalata igazgatójának, Zilahy Simonnak. Különbösen is akkoriban még sokkal jobban foglalkoztatta Rákosi Jenőt az irodalom, mint a politika és noha már akkor is a legelső publicisták közé tartozott, ezen a téren a kilencvenes évek elején nézetem szerint felülmúlta őt Kaas- Ivor báró.

Kaas Ivor báró és Rákosi Jenő akkoriban a vezércikkírás terén új iskolát nyitott, amelynek azonban mindmáig kevés követője akadt. A vezércikkírás a hatvanas évek végén száraz közjogi értekezés-írás volt: ma minden ezredik újság-előfizelő sem bírná végigolvasni Deák Ferenc híres »húsvéti cikkét«. A hetvenes-nyolcvanas években kivirágzott a frázisos vezércikkírás: minél hangzatosabb mondatokat kellett írni s a tartalom tökéletesen mellékes, sőt felesleges volt. A szabadelvűpárt híres »publicistáinak« vezércikkei vizenyősek; a függetlenségipárti egészen jelentéktelen publicisták demagóg frázisai is teljesen tartalmatlanok, de mert ellenzékiek, mandátumot biztosítottak s a parlamenti rakoncátlankodás, vagy a Bécs ellen irányuló óva-

tos duhajkodás még népszerűséget is szerzett

a parlamentbe bejutott »félbemaradt egzisztenciáknak«, kiknek politikai tudománya semmiben sem múlta felül egy mezőváros főkor-tesének vagy függetlenségi és 48-as pártköri elnökének színvonalát. A nemzetipárt publicistái már több iskolázottságot mulattak, de nem több tehetséget, – az egy Kovács Albertet kivéve, aki magyar imperialista politikát szeretett volna csinálni – persze a monarchia határain belül – már akkor, amikor még Joe Chamberlain sem tudta, hogy mi fán terem az imperializmus. Kovács Albert is a Budapesti Hírlap külső munkatársa volt. A lap vezércikkírói közé tartozott még Balogh Pál, kinek (*bp*) jelű vezércikkei valaha befolyást gyakorollak a magyar politikai életre; de Balogh Pál akkor már elmenőben volt, vagy talán már át is ment a Pesti Naplóhoz, melynek Ábrányi Kornél volt akkoriban első ízben a főszerkesztője. A Budapesti Hírlap vezércikkei 1893 táján fejlődtek ki egy olyan irodalmi műfajjává, melyben nem a politikai színezet és nem a tendencia volt a fő dolog, hanem a tartalom. Ezekben a vezércikkekben nemcsak irányítást, hanem fontos és érdekes információt is kapott az olvasó. Báró Kaas Ivor egy-egy vezércikkében több információs anyag volt, mint az összes magyar újságok politikai hírrovatában együttvéve. És

ekkoriban születtek meg a Budapesti Hírlap hasábjain azok az újfajta vezércikkek is, melyek egy-egy elvi kérdésnek beható tanulmányozása alapján íródtak meg, oly emberek tollából, akik e kérdésekről tudtak elmélkedni s egy gazdag lélek igen értékes reflexióit tudták a kérdéshez hozzáfűzni. Az efajta publicisztika azonban nem bírt nálunk gyökeret verni, mert az a sok tudás, ami ehhez szükséges, maga is ritka dolog és az a sok munka, melyet az ilyen publicisztikai működés megkíván, »nem fizeti ki magát.« Nagyszerű vezércikkein kívül szépirodalmi közleményei is híressé tették a Budapesti Hírlapot. Az a kései romantika, melyet Herczeg Ferenc képvisel a magyar irodalomban, akkor még tetszett, mert még élt a közönségben az emléke annak, hogy volt itt valaha dsentri-világ is, hogy volt egy kor, melyben romantika és szerelem elképzelhetetlen volt lakk-csizma, veres nadrág és aranyzinóros tiszti atilla nélkül. Ezek kedves dolgok voltak a közönségnek, mely az elbeszélésekben és regényekben a milieu-t bámulta, mint a déli-bábot s nem sokat törődött azzal, hogy a történetkéik alakjai húsból és vérből vannak-e, vagy csak papirosból? Sipulusz vidám tré-fáin mulatott az egész ország. Sebők Zsigmond ritka, de klasszikus szépségű elbeszélései, Baksay Sándor ős-magyar hangjai a magyar

irodalomnak igen nagy értékei voltak akkoriban. Kritikai tájékoztatást pedig Gyulai Pál nyújtott ugyan a Budapesti Szemle ötven-hatvan olvasójának, de a művelt magyar közönséget Rákosi Jenő egymaga vezette be, kézen fogva, az irodalom berkeibe. Példa nélkül való becsületességgel rámutatott minden új tehetségre s a közönség figyelmébe ajánlotta még azokat is, akiknek irányával nem értett egyet. Az irodalom terén sohasem volt párt-ember és semmi »irányzat« nem gátolta őt a tehetség felismerésében és elismerésében.

Ezért volt valaha »nagy rang« az újságírásban a Budapesti Hírlaphoz tartozni.

XXXVIII.

Fővárosi „műhely”-ben.

Inczédy László csak egyszer vezetett be a képviselőházba és csak az első nap nézte meg a kéziratomat. Sokalta, amit a szónokok beszédeiből följegyeztem és felvilágosított, hogy bátran használhatok két kitűnő segítő eszközt: a Pester Lloyd esti lapját és az »Abklatsch«-ot. Elmondta, hogy a Pester Lloyd tudósításait nagy gyakorlattal rendelkező, régi emberek írják, akik már tudják, hogy egy-egy szónok beszédében mi a fontos? Nem lehet rossz a munkám, ha a Pester Lloyd tudósítását egyszerűen lefordítom. Az »Abklatsch« pedig a gyorsírói följegyzések könyomatos sokszorosítása volt, melyet este hét és nyolc óra között minden szerkesztőségnek elküldtek. Akkoriban még nem volt Magyarországon írógép, a gyorsíró urak tehát »tollba diktálták« a feljegyzéseiket fiatal jogászoknak, bölcsészeknek és egyebeknek, kik a diktátum után írásért havi huszonkét forinttól harminc

forintig terjedő díjazást kaptak. Természetes, hogy ezek az »író« urak mind nagyon átérezték, hogy ők »a sajtó munkásai.« Ezek voltak az első ál-hírlapírók Magyarországon, de közülök nem egy azon a réven, hogy »a sajtóval összeköttetésben van«, bankigazgató, képviselő vagy tanár lett a fővárosnál. Én természetesen nem szerettem használni sem a Pester Lloydot, sem az Abklatschot, ott ültem a képviselőház újságírói emelvényén a jobboldal második sorában, senkihez egy szót sem szóltam, figyeltem, jegyezgettem és tanultam. Ha nagyon unalmas volt a szónok, azt nézegettem, hogy Jókai, aki tőlem egy méternyire ült a képviselői padban, hogyan írja a regényfolytatását. Az írása jobban érdekelt, mint ő maga, mert igen furcsa volt nekem a nagy írónak széles, burgonya orra, zöld parókája és vizes, üvegfényű szeme. Az asztal fiókjában ott tartotta lilatintás kalamárisát; papírost a gyorsirodából szokott behozni. Az, hogy olyan csodálatos gyorsasággal dolgozott, tisztára legenda; egy-egy regényfolytatása a *Nemzet*-ben s nemsokára a *Pesti Hírlap*-ban átlag száz sor volt s ennek a megírására bizony két óra kellett neki s amíg készen nem volt a munkájával, nem beszélgetett sem a képviselőkkel, sem velünk, újságírókkal.

Délután négy órakor az első voltam a szerkesztőségben, az utolsó előtti udvari szobá-

ban. Az utolsó szoba Kaas Ivoré volt, ami nekem sok kellemetlenséget szerzett, mert a báró mindig diktálta a cikkeit és igen temperamentumos szavai zavartak a munkámban. Kézirataimat Inczedy kilépése után Sebők Zsigmondnak kellett adnom, aki az első pár nap után már bele sem nézett az írásaimba. Egy hónapig írtam az országgyűlési tudósítást és hozzá Sebők a bevezetést. Én hét és nyolc óra között készültem el a munkámmal, Sebők, aki mindig nagyon sok habozás után nyúlt az író tollhoz, csak kilenc felé.

A kollegák közül alig érintkeztem egy-két emberrel. Egy nagy udvari szobában trónolt a hír-rovat szerkesztője, Vasskó Elemér és körülötte öt-hat asztalnál ültek a riporterek és más kisebbrangú munkatársak. Ezek elég jó viszonyban voltak egymással, úgyszintén az éjszakai személyzet is, amelynek akkor már Tordai Adorján, a csanádmegyei sajtényi görög-katolikus román papnak, Turgyánnak a jó magyar érzésű fia volt a főnöke. Én ezzel a szobával és személyzetével nem jöttem kontaktusba. Vasskót valami rokoni kötelék is fűzte a vállalathoz. Nem volt zseniális ember, de volt egy igen nagy érdeme: megtanította a magyar nyelvre a Budapesti Hírlap munkatársait. Rákosi Jenő is nagy purifikátor volt, de a magyarság ellen elkövetett hibák kiirtásában Vasskó volt a fáradhatatlan

napszámos. A Budapesti Hírlap nagy szobájában talán még most is ott lógnak rámába foglalva Vasskó Elemér írásai, amelyek közül hirtelenében csak egy jut az eszembe: »*A miniszteri tanácsos előkelőbb, mint az osztálytanácsos, de az uccaseprő előbbkelő, mint a miniszteri tanácsos.*« Ma az »előkelő« szót mindenki így fokozza: előkelőbb, legelőkelőbb. De 1893 előtt ezt sok újságíró még nem tudta. Sok barbár kifejezést Vasskó irtott ki a magyar nyelvből, sokat Rákosi Jenő; a magyar nyelv tisztaságáért többet tudtak tenni, mint Szarvas Gábor, mert Szarvas Gábor a magyar gramatikából többet tudott ugyan, mint ők, de Szarvas Nyelvőr-ét száz ember olvasta, a Budapesti Hírlapot pedig akkoriban legalább hatvanezer ember.

A régi bohém világnak 1893-ban már vége volt. Rákosi Viktor tréfái kevésbé sikerültek a szerkesztőségben, mintalap tárca-rovatában. Szobájában a díván fölé ki volt hímezve jelszava: »Munka előtt édes a pihenés.« És úgy emlékszem, tőle ered az a humoros figyelmeztetés is, mely ma talán már csak a vidéki szerkesztők szobájának falát díszíti: »A tisztelt látogatókat kérjük, hogy a szíves marasztalást ne lessék komolyan venni.«

Egy hónap alatt a felelős szerkesztőt talán kétszer láttam, Rákosi Jenővel, a főszerkesztővel pedig csak egyszer váltottam szót Pe-

dig mozgalmas volt 1893 novemberében az élet a Budapesti Hírlapnál; nemcsak Inczedy László ment át a Magyarországhoz, hanem dr. Soltész Adolf is a közgazdasági rovatból és Sümegi Vilmos, a vállalat pénztárosa és főkönyvelője. Másik közgazdasági munkatársunk, Berényi László nem igen járt be a szerkesztőségbe, mert Bécsbe akart menni, hogy onnan tudósítsa a lapot s ezt a szándékát hamarosan meg is valósította. A riporterek közül Beöthy László nagyon nyughatatlan természetű ember volt, – ambiciózus a túlzásig. Magának is, a lapnak is kellemetlenséget szerzett azzal, hogy idő elölt megszerezte a polgári házasságról szóló törvényjavaslat szövegét, még pedig nem a javaslat szerzőjének, Szilágyi Dezsőnek engedelmével, sőt nekem is kényelmetlen volt az ügy, mert az első órákban rám gyanakodtak, mikor az esetnek híre jött a képviselőházba s a rendőrség vallatott, hogy hogyan szereztem meg a javaslatot? Természetesen semmit sem tudtam az egész ügyről. Másik riporterünkkel, K érv Gyulával sok baj volt azért, mert a fiú szerelmes volt egy szegedi primadonnába, Lévay Sáriba, Lévay Ferenc kultuszminiszteri osztálytanácsosnak, a volt szegedi tanfelügyelőnek a leányába. Nagyon szép és nagyon bájos leány volt, Kéry, aki nagyon tehetséges nóta-szerző volt, legszébb dalait Lévay Sárikának ajánlotta. Kéry

1893 novemberében mindenestre többet tartózkodott Szegeden, mint Budapesten s c miatt a Budapesti Hírlappal való kapcsolata hamarosan meg is szűnt.

Engem a szerkesztőség tagjai közül csak báró Kaas Ivor tüntetett ki figyelmével, bár ezt nem érdemeltem. Egyszer nekem akarta lediktálni a vezércikkét, mert ő sohasem irt, csak diktált s ha nem volt más, akinek diktáljon, Rákosi Jenő volt az íródeákja. Én azonban arra a felszólítására, hogy »jöjjön, öcsém, írjunk egy cikket!« – azt feleltem neki, hogy »bocsánatot kérek, de megfogadtam az édesanyámnak, hogy sohasem leszek senkinek Írnoka.« Egy más alkalommal így szólt hozzám a báró: »Lenne pár percnyi ideje egy kis eszmecserére?« Amire én egy túlságosan önérzetes gyermek szemérmetségével így feleltem: »Időm, az lenne, – de annyira meg vagyok elégedve az eszméimmal, hogy nem vagyok hajlandó elcserélni őket.« Kaas Ivor a lorgnonján keresztül rám nézet és mosolyogva így szólt: »Csípős, mint az új bor; de majd ha kiforr, jó újságíró lesz belőle!«

Ezt magam is gondoltam, annyira, hogy az első hónap végén a Budapesti Hírlapot egyszerűen ott hagytam. Harmincadikán lementem a kiadóba a fizetésemért. Zilahy bácsi nagyon kedvesen fogadott és kiállított egy utalványt harminc forintról.

– Mi ez? kérdeztem. Nekem negyvenet ígérték !

– Úgy emlékszem, hogy harminc forintot mondtam, – felelte az igazgató úr.

Meghajoltam és csak ennyit mondtam:

– Ajánlom magam!

Zilahy bácsi még utánam szólt:

– Ne okoskodjék...

De én már becsuktam magam titán az ajtót, siettem a postára és táviratoztam Kemecheynek: »Mennyit fizet a Híradó, ha visszamegyek Szegedre?«

XXXIX.

Ismét a Szegedi Híradónál.

Kemecheytől nagyon hamar megjött a válasz:

Endrényi nem akar többet adni negyven forintnál. Vasúti jegyet expressz küldöm.

Kemechey.

1893 december 1-én este már ismét Szegeden voltam és másnap megkezdtem a munkát a *Híradó*-nál. A rendőri riporton kívül a közigazgatási ügyekkel is sokat kellett foglalkoznom, ami csak javamra vált, mert alkalmam volt aránylag gyorsan megtanulni mindent, ami a közigazgatási jogban lényeges. Jogtanárom Lévay Béla volt, Szeged város tanácsának iktatója. Minden reggel elmentem az iktatóba és átnéztem a város postáját. Minden aktát elolvashattam még az iktatás előtt és még a »bizalmas« jelzésű leiratokat is előbb olvastam, mint a polgármester. Mi, szegedi újságírók akkoriban korlátlan bizalmat élveztünk

és ezzel a bizalommal soha vissza nem éltünk. Ha Béla bácsi egy aktára azt mondta, hogy »fiam, erről ne írjatok«, – akkor ez a megjegyzése hatásosabb volt minden cenzúránál. Ha valamely ügyet nem értettem, vagy valamely ügynek az előzményeit nem ismertem, Béla bácsi a legnagyobb készséggel és türelemmel megmagyarázott mindent. Sok fiatal zsurnaliszta igen sokat köszönhetett Lévay Bélának, aki »Don Dugó« néven nagyon mulatságos dolgokat írkált előbb a szegedi lapokba, majd utóbb a pesti *Magyar Újság*-ba, de amikor közigazgatási dolgokról volt szó, oly pedánsan tudott mindent megmagyarázni, mint egy német jogtanár. Hosszú időn át tapasztaltam a budapesti sajtóban, hogy közigazgatási dolgokról értelmes dolgokat csak azok az újságírók tudtak írni, akik Szegeden tanulták a mesterségüket, a Lévay Béla szűk kis szobájában, ahova sohasem férközött be sem a titkolódzás, sem a nagyképűség.

Munkaköröm kiterjesztésével egyidejűleg sűrűbbé vált az érintkezés a Szegedi Napló embereivel is. Kulinyi Zsigmond mindig nagyon kedves volt hozzám. Békéli Antal nem szeretett, mert azt, hogy mindig nagyon komor voltam, igen rossz szimptomának tartotta. Nem sokkal előbb került Szegedre a Napló közigazgatási munkatársa, Palócz László, ki akkoriban a szorgalom, a pontosság és az ala-

posság mintaképe volt előttünk. Palócz a leg-egyszerűbb hírnek is »utána nézett« és soha sem azt írta le, amit hallott, hanem mindig csak azt, aminek utána járt. A Napló a városi dolgokról mindig sokkal többet irt Palócz idejében, mint a Híradó és Palócz mert kritizálni is, mert az, amihez hozzászólt, neki már a kisujjában volt. Egy tekintetben azonban teljesen félreismertem: nagyon praktikus embernek tartottam s azt hittem, hogy irtózatossan meg fog gazdagodni a közgazdasági tervei révén. Ma már tisztában vagyok vele, – tudom, hogy a közgazdaság terén poéta volt: ábrándozó volt ott, ahol csak az remélhet sikert, aki ha kell, kész minden akadályt legázolni.

A Napló rendőri, csendőrségi és törvényszéki riportere Tömörkény István volt, aki mellékesen a *Hüvelyk Matyi* című humoros lapot is végig teleírta, anélkül, hogy ezért egyéb honoráriumot kapott volna, mint Legfőlebb egy fél liter bort a *Matyi* szerkesztésének hivatalos ideje alatt: pénteken délután. Tömörkény akkor még legényember volt és meglehetősen viharos éjszakákat él át. Kószó István elköltözött Szabó Ignácéktól s a Csongrádi-sugarút és a Lengyel-utca sarkán Tömörkénnyel együtt kibérelt egy sarokházat. Kívül csúnya volt a ház, – aki építtette, valószínűleg megszökött az államkölcson törlesztése elől

és a házat kívülről már be sem vakoltatta. A két Pista azonban belülről szépen rendbehozta a házat, hogy miért, azt nem tudom, mert a lehető legkevesebbet tartózkodtak benne, reggel négytől nyolcig. Egyszer én is vendégük voltam ebben a »Bagolyvárban«: 1893 Szilveszter estéjén együtt mulattunk a Tiszában; éjfél után hazakísértük a hölgyeket s azután »folytattuk az ügyet«, melynek csak végállomására emlékezem: a mai Kossuth Lajos-sugárútnak mindjárt az elején volt egy »depo«, – magyarul pálinkamérés, – Tömörkény itt tűzoltókat, csatangoló katonákat, utca-seprőket, stbit talált és figyelte eredeti »kiszó-lásaikak«. Reggel felé értünk a Bagolyvárba, ott még egy kicsit vívtunk és miután szeretett bennünket az Isten, sem a petróleum-lámpást nem vertük le, sem egymás szemét nem ütöttük ki, – én azonban, mint »gyenge legény«, végül is a dívánra estem, ahonnan fölemeltek s úgy, amint voltam, ágybatettek és betakartak. Mikor felébredtem, üres volt a ház, az óra tizenegyet mutatott. Gyorsan megmosakodtam és szaladtam a Városházára, hogy az újévi tisztelgésekről irai tudjak. Óriási meglepetésemre minden hivatal nyitva volt, ügyfelek jártak-keltek a folyosókon és senki sem volt ünneplő ruhában. Nagyon nehezen jöttem rá, hogy már január 2-ika van, – egy napot teljesen átaludtam az életemből. Ez

volt az első és utolsó eset, hogy ennyire »kirúgtam a hámból.«

A *Híradó* szerkesztősége a régi volt, azzal a különbséggel, hogy a színházi szezonra való tekintet tel egy kritikussal is gyarapodott a redakció. Bartos Fülöp reáliskolai és polgári leányiskolái tanár úr írta a kritikát, gondolom, teljesen díjmentesen. Körülbelül ugyanennyi volt a fizetése a *Napló* szint kritikusának, Balla Jenőnek is, akinek kritikai irányával nem értettem egyelt, mert a szép fiatal művésznőket mindig dicsérte; azt hittem, hogy valamennyibe szerelmes (persze csak plátói alapon) és csak később jöttem rá, hogy nem a művésznőkbe szerelmes, hanem a színházba. Miután a szűkmarkú kiadóktól teljesen független ember volt és szép jövedelemmel rendelkezett, egyike volt a legelegánsabb fiatal embereknek s nem is igen versenyezett vele más, mint a színháznak egy másik szerelmese, Ujj Béla. Bár mindkettőjünkkel jóban voltam és igen kellemes legénylakásuk volt, Ballának az Attila-utcában, Ujj Bélának az Iskola-utcában, – nem szerettem hozzájuk járni, mert náluk a társaság már az első pohár bor után átalakult dramaturgiai szakértekezletté, melyen még azt is megvitaták, hogy hegyesen volt-e szabva Pogány Jancsinak vagy Szendrei Ellának a blúza.

Szegeden, mint a *Híradó* munkatársa semmi

okos dolgot nem csináltam. Gondoltam, hogy beletanulok a vezércikkírásba, de nem igen volt rá alkalmam, mert Kemechey és Irányi Dezső mellett most már egy új állandó vezércikk írónk is volt: Cserő Ede dr. Ez a fiatal ügyvéd nagyon óvatos ember volt, csak arról irt, amihez értett s így a cikkei kiváltak a többiek közül.

Júniusban, nem sokkal a budapest-szegedi telefon megnyitása után, melyen az első beszélgetést (a kezelő személyzetet nem számítva) azt hiszem, én folytattam, – Kemechey összevezetett Endrényi Imrével. Endrényi, mint kiadó felbontotta a szerkesztőségnek címzett leveleket és miután ehhez a vélt jogához ragaszkodott, egy napon a déli órákban sztrájkba léptünk. Kemechey telefonált a Budapesti Hírlaphoz, hogy visszaveszik-e és miután visszafogadták, azonnal el is utazott Szegedről. A többi urak részéről Kisteleki Ede elment Rósa Izsóhoz és közbenjárásra kérte fel, amiről én nem tudtam semmit. A közbenjárás eredményes volt és este hat órára a sztrájk már megszűnt, amiről szintén elfelejtettek engem is értesíteni. Ahhoz, hogy magamtól visszamenjek a szerkesztőségbe, túlságosan büszke voltam s így állás nélkül maradtam. A Híradó szerkesztését, úgy emlékezem, egyelőre Cserő Ede vette át.

XL.

A színészek között.

1893 december 1-től virágvasárnapig minden este színházban voltam, talán két-három napot kivéve és minden szabad időmet a Sugár-kávéházban töltöttem a színészek között.

A színház melletti Sugár-kávéház hosszú törzsasztalánál (a Stefániára néző oldalon) elmaradhatatlan vendég volt Follinusz Emil, a legműveltebb és legtanultabb színész, akit eddig láttam. Bizonyos komikus szerepekben elsőrangú művész volt, bár a hangja már nagyon fakó volt. Már nem tudom, milyen francia darabban szerepelt Delobelle, egy színész, aki nagy művésznek képzei magát, - ebben a szerepben Follinusz utolérhetetlen volt. De voltak kitűnő buffó szerepei is, például a *Nap és Hold*-ban. *Náni* című népszínműve akkoriban minden színház műsorán volt. Follinusz szépen beszélt franciául is, - atyja, aki a legelső magyar színigazgatók egyike volt, külföldre is kiküldte - és nekem

nagyon sok értékes útbaigazítást adott, hogy mit olvassak. A magyar színészet hőskorából tömérdek érdekes dolgot tudott elmondani, – nagy kár, hogy semmit nem jegyeztem le belőle.

Mindennapi társaságunkhoz tartozott Dezséry Gyula, a nagyszerű komikus, aki azonban a társaságban sokkal kevésbé volt mulatságos, mint a színpadon. Az igazat megvallva, Kiss Palcsi polgári bormérésében a Kölcsey-utcában sokkal jobban érezte magát, mint a kávéházban. Vidámabb fiú volt Polgár Sándor, a buffó, Polgár színigazgató testvére. A tenorista Perényi József volt, Kuczik debreceni hentesmester fia, akinek hangja volt, de énekelni nem nagyon tudott. Debrecenből került Szegedre Kocsis Etel is, aki nagyszerűen énekelt, de megjátszani csak Gretclient tudta. Rendkívül szolid polgári leány volt, – hamarosan nőül is vette a színház hősszerelmese, Pethes Imre, kinek nagy művészi egyénisége akkoriban, 27 éves korában, még csak fejlődőben volt. Igen értékes karakter színész volt László Gyula is, a szegedi Lleopard-családból; a nővére akkoriban ott élt Szegeden, ahol a férjének valaha kávéháza volt. László Gyula a kötelességtudás mintaképe volt s igen komolyan fogta fel művészi feladatait. Természetesen nagy sikerei voltak neki is

Balla Kálmán volt a bonvivant, aki borzasztóan szeretett volna az életben is olyan nagyúri módba jutni, mint a színpadon. Volt még egy kitűnő karakter-színész: Peierdy Sándor. Nagyon érdekes volt a társulat kitűnő baritonistája: Földváry József; a betyár- és csikós-szerepekben utolérhetetlen; valóságos vad-zseni; az operettekben azonban hasznavehetetlen volt, mert nagyon lassan olvasta a betűket, a hangjegyeket pedig sehogyan sem. Akkoriban még a kóristák között is voltak kitűnő színészek: Parányi Dolfi, Ország Bertalan (utolérhetetlen basszista) és Makray Dénes, egy vékony kis csángó fiú, akiből később Kolozsvárott elsőrangú színész lett.

A hölgyek közül nagyon népszerű volt Rónainé Balog Etel, egy feketehajú szépség, a legműveltebb és legfinomabb stílusú művésznők egyike. A naiva, Kalmár Piri, határozottan jobb volt, mint Csillag Teréz. Hentallerné volt a primadonna; kissé már molettebb volt, mint ő maga is óhajtotta volna, de a hangja még üde volt és nemcsak énekelni, de játszani is tudott. Lévy Sári még egészen kezdő volt, de tüneményes szépsége, fiatalsága, kedveské^gje s az a nagy népszerűség, melyet családja Szegeden élvezett, nagyon hamar átsegítte őt a kezdet nehézségein. A karmester Znojemszky Nándor már idősebb úr volt, de igen szép operett-előadásokat produkált. Operát

csak keltőt mertek előadni: *Faust*-ot és a *Paraszt Becsület*-et.

Somogyi Károly volt a színigazgató, – rideg, népszerűtlen ember színészek és újságírók közt egyaránt. Azt azonban meg kell adni, hogy nagyszerű társulatot tudott összeállítani és mindig kitűnő volt a műsora. Különben olyan művészei voltak, hogy minden darabot sikerhez juttattak. Kabos Edének volt egy darabja (ha jól emlékszem Éva), melyet a Nemzeti Színházban az első előadás után levettek a műsorról, mert kinevette a közönség. Ugyanaz a darab a szegedi színházban tüneményes sikert aratott. Azóta az a nézetem, hogy tehetséges és jóindulatú színészek kezében még a legrosszabb darab is érvényesül.

Szabad időmet nemcsak azért szerettem a színészek között eltölteni, mert érdekes dolgokat hallottam és tanultam tőlük, hanem azért is, mert akkoriban valamennyi színész az egész újságot végigolvasta, nemcsak a színházi rovatot és így velük mindenről lehetett beszélni. Az irodalmat mind jól ismerték, nemcsak a drámai, hanem az elbeszélő irodalmat is és általában a műveltségnek azon a fokán állottak, hogy Szegeden seholsem lehetett magasabb színvonalú társalgást hallani, mint a Sugár-kávéházban a színész asztalnál. Mindennap megfordult ebben a társaságban Békefi Antal is, ha nem volt beteg, de előbb

benézett az ablakon s ha ott látta az asztalnál a drámai színésznőnek, Balog Ételnek a férjét, – tovább ment. Rónai Gyula ugyanis szintén mellbeteg volt és miután a betegsége már nagyon előrehaladt, Bekell nem szeretett vele érintkezni. A kritikusok közül Bartos Fülöpöt soha nem látta senki színészek között; Balla Jenő nappal hivatalnok volt s legfőleg a színi előadás után nézett be a kávéházba, – de soha Békefi nélkül, akivel úgy bánt, mintha dajkája lett volna.

Egy dolog teljesen megfoghatatlan rejtély volt előttem: hogy a színészek mikor tanultak? Nyolctól tizenkettőig próba volt minden nap; egytől ölig a kávéházban ültek, este játszottak, előadás után éjfélig megint a kávéházban ültek, de gyakran tovább, – s emellett a szegedi színház előadásai híresek voltak arról, hogy mindig tudta mindenki a szerepét

XLI.

Dr. Mephisto.

1891 nyarán egy verseci kútfúró, Neukom, valahol Szabolcsmegyében dolgozott és mint hipnotizőr, érdekes mutatványokkal szórakoztatta az úri társaságot. Egyik mutatványa azonban tragikusan végződött: Alapi Salamon Tódor nagybirtokos leánya, Ella, akit Neukom hipnotizált, a produkció közben hirtelen meghalt. Ez országos szenzáció volt akkoriban és igen sokat beszéllek róla Szegeden is, de akkor még senki sem tudta a szegedi társaságban, hogy tulajdonképpen mi is az a hipnózis? Mivel én már olvastam néhány német könyvet a hipnózisról s ezekben különösen megfigyeltem Jendrassik Ernő tanár kísérleteit, azt hiszem, hogy elég intelligencia nyilatkozott meg abban a tárcacikkben, melyet a hipnózisról megírtam és a *Szegedi Napló* szerkesztőségébe név nélkül elküldtem. Csak ezt tettem a cím után: »Írta: *dr. Mephisto.*«

A cikk feltűnést keltelt, – mindenkit érde-

kelt a téma, melyet meg is tudtam magyarázni. Mindenki találgatta, hogy ki lehet az a *dr. Mephisto*? A sikeren felbuzdulva gyors egymásutánban írtam cikkeimet a *Napló* számára a spiritizmusról, a telepálhiáról és egyéb okkult dolgokról, majd a theoszotiáról, sőt betolakodtam a metafizika területére is a negyedik dimenzióról szóló tanulmányommal. A harmadik vagy negyedik cikk után felmentem a *Napló* szerkesztőségébe és lelepleztem magam, hogy én vagyok az a *dr. Mephisto*. Nagyon biztattak, hogy minél többet írjak és miután erre nagy mértékben rá is értem, írtam is és csak azt kötöttem ki, hogy Bába Sándor, a lap tulajdonosa, tárcacikkeimet könyvalakban is adja ki. Bába errs vállalkozott is és nem is fizetett rá erre az üzletre.

A könyvnek ezt a címet adtuk: *Kalandozások a filozófia országában*. Békefi választotta ezt a címet, Fritsch táti, a nyomda faktora a borítékra rátette egy kis madárnak a képét is.

– A klisé egészen új és nem tudjuk mire felhasználni, mondotta, – legalább a rajz élénkíti egy kicsit a címlapot...

Bele kellett nyugodnom a dologba. A könyvre előfizetést hirdettünk: egy forintot kértünk a megrendelőktől. Azonban senkisémm fizetett elő egyetlenegy példányra sem. Fried-

mann úr, az üzletvezető (lehet, hogy rosszul emlékezem a nevére) minden nap egyre sötétebb szemekkel nézett rám, de azért állották a megállapodást: a kötetet kinyomatták. Honorárium gyanánt kaptam belőle négy példányt. Elküldtük az összes pesti lapoknak, de egyedül a *Hazánk* írt róla öt sort egy esztendő múlva, a többi lap még csak meg se említette, hogy megjelent a könyvem. Természetes tehát, hogy nem igen keresték a könyvet, – hiszen Bábának nem volt könyvkereskedése és a könyvből egyetlen példányt sem adott át a könyvkereskedelemnek.

A következő évben azonban mégis eladta a könyvem összes példányait, darabonként egy forintért. Bába akkoriban a csendőrségi nyomtatványok szállítója volt és egy alkalommal az az ötlete támadt, hogy a csendőrségi nyomtatványok árjegyzékére rányomatott egy hirdetést a következő tartalommal:

Egy forintért megrendelhető a
KALANDOZÁSOK
 című könyv, melyet
dr. Mephisto írt.
 Szenzációs és izgalmas!
Minden nyomozó csendőr
számára nélkülözhetetlen!

Képzelem, hogyan vágták földhöz a könyvet a derék csendőrök, mikor izgalmas kalan-

dok helyett csak a filozófia országában való kalandozásaimat, inkább tudálékos, mint tudós értekezéseimet találták benne! Tény azonban, hogy a könyv összes példányait egy hónap alatt megvették a csendőrök és Bába Sándornak végre is csak ez volt a fontos.

Nemrégiben lapozgattam dr. Mephisto könyvét a Nemzeti Múzeum könyvtárban (megvan a Somogyi-könyvtárban is) és igen jól mulattam azon a merészségen, meltyel a legnagyobb és legnehezebb problémákat tárgyaltam egy gyermek-ifjú nagyképűségével úgy tüntetve fel a megoldási, mintha az egy oly kitűnő filozófus számára, mint aminőnek én tartottam magamat életemnek abban a korszakában, a világon a legegyszerűbb dolog lenne.

Mint humorista is szerepeltem 1894 nyarán. Az ifjúság matinét rendezeti a *Tisza* nagy-mében s a műsoron én is szerepellem: »A szerelem, mint olyan« című felolvasással, melyben a tudományos értekezések stílusát gúnyoltam ki, még pedig a hallgatóság állandó derűtségéből következtetve, nem csekély sikerrel. Ez a kis munkám pár nap múlva megjelent a *Napló*-ban.

Szeptemberben felrándultam Pestre, hogy újból beiratkozzam az egyetemre. Az előző két félévem teljesen elveszett, mert egy tanárral sem íratam alá az indexet. Ezúttal azonban már egy kissé tovább mentem, amennyi-

ben néhány tanárnál jelentkeztem, de nem valamennyinél és mielőtt az előadások megkezdődtek volna, visszatértem Szegedre, mert nem volt pénzem. Így ez a félévem is elveszett. Beiratkoztam angolra is az öreg Patterson Arthurhoz, aki a hatvanas években, mint turista, könyvel írt Magyarországról és azért kapta az egyetemi katedrát, de tanítani nem tudott és nem is igen akart; és olaszra Antonio Messi professzor úrhoz, egy kedves öreg bácsihoz, aki örömeiben majd a nyakamba borult, mikor a beiratkozás alkalmával olaszul beszélgettem vele. Az öreg úr gyér haja csupa pomádé volt s a bajusza valódi tiszaujlaki bajuszpedróvel hegyesre volt kidolgozva. Büszkén említette előttem, hogy annak idején Petőfi Sándort és Kossuth Lajost is ő tanította olasz nyelvre. Sajnos, egyszer sem mehettem el Signor Messi előadására és így nem mondhatom el, hogy olaszul egy mestertől tanultunk mi hárman: Petőfi, Kossuth és én. De kevés híja, hogy nem így volt – körülbelül százötven pengő a híja; ugyanis annyi pénz kellett volna, hogy legalább egy félévet elvégezzek az egyetemen.

Szegedre visszatérve szorgalmasan dolgoztam a *Napló*-nak – ingyen. Mint vendég, a Dugonics Társaságban is szerepeltem, »A rokokó keletkezése« című értekezésemmel, melyet néhai jó barátom, Balassa Ármin oly

lelkedéssel olvasott fel, mintha legalább is Taine írta volna. Ez az igénytelen dolgozat is belekerült a *Napló*-ba, amit igen sajnálok, mert ennél az értekezésnél tehetségtelebb, tartalmatlanabb és formátlanabb dolgot mindmáig nem írtam.

Még egy furcsa dolgom jelent meg ekkoriban a *Napló*-ban, – egy nekrológ, amelynek története van. Nagyon jó barátom és valamikor osztálytársam volt Gerencsér Zoltán gyógyszerész-hallgató, a városi főszámvevő fia. Szeptember végén vagy október elején »lumpoltunk« a Tiszában, ami abból állott, hogy egy kapuciner mellett reggel három óráig fenn voltunk, minden újságot végigolvastunk és diskuráltunk. Hajnal felé Gerencsér Zoltán megkérdezte tőlem, hogy tudok-e szép nekrológot irai? »De még milyent!« feleltem. »Akkor elvárom tőled, folytatta, hogy ha majd meghalok, szép cikket írsz rólam.« »Kérlek, ahogy parancsolod...« Ezen mindaketten nevetünk. Zoltán elővett egy parányi kis üveget, amelynek címkéjén halálfej volt. »Ez elég egy embernek«, mondta és aztán visszadugta a mellényzsebébe. »Csak nem bolondultál meg?« kérdeztem tőle. »Tréfa az egész, mondta, – hiszen minden gyógyszerésznövendék csinál ilyen vicceket, – desztillált víz van az üvegecskében.« Ezen megint nevtünk egyet és három óraker elmentünk a kávéház-

ból. Másnap délelőtt tizenegykor, mikor felmentem a rendőrségre egy kis riportért, azt a megdöbbentő hírt kaptam, hogy Gerencsér Zoltán ma reggel a Hétvásasztó-szállóban mérgezte magát és már meg is halt. Senki sem tudta, hogy miért? Én is csak hónapok múlva hallottam, hogy Pesten valaki kicsalt tőle húsz forintot, ez a pénz hiányzott a tandíjából és otthon nem merte megmondani, hogy e miatt nem tudott beiratkozni...

Mily szomorú, hogy az értékes emberek könnyebben dobják el maguktól az életet, mint az értéktelenek!

A nekrológot persze megírtam és remélem, hogy Zoltán barátom odaát a másvilágon meg volt vele elégedve, ha olvashatta.

Ekkoriban sokat voltam együtt a nagyobbik Vas-fióval, Ernővel, aki önkéntesi évét szolgált a 83. gyalogezredben. Neki köszönhetem, hogy megismerkedtem Ibsen műveivel. A *Kísértetek*-ről beszélt nekem nagyon érdekesen, a többi Ibsen darabot már magam kutattam fel. Pesten már 1891-ben előadták a Nórát, de nem értették meg s a »Kísérletek« még kevesebb érdeklődést keltett, míg csak meg nem ismertették velünk nagy színpadi kvalitásait az olasz vendégművészek. Strindbergnek még a nevét sem ismerték Magyarországon; és Ibsen nyomain elindulva 1891-ben találtam rá és már akkor sokat beszéltem

a »Júlia kisasszony«-ról Szegeden az egyetlen embernek, akit akkor érdekelt az ilyesmi Balta Jenőnek.

Kisteleki Ede *Magyar Alföld* címmel nagy merészen megindított egy szépirodalmi hetilapot, melyet a Fürth testvérek nyomattak valahol künn a Mars-tér felé; Írogattam is abba a lapba és gondolom, én irtani az első komoly kritikát Móra István verses könyvéről, – de Strindbergről írni 1894-ben a szegedi közönségnek még nem lehetett, mert ki-nevettek volna bennünket. Nagyon, nagyon el voltunk maradva a világtól.

XLII.

Végre komoly állásban.

1895 január végén elhatároztam, hogy újból fölmegek Pestre és feltétlenül ott is maradok.

Mikor megérkeztem a nyugati pályaudvarra, már várt reám egy jó barátom, Bartos Gyula, a színi akadémia II. éves növendéke.

– Ne menj szállodába, mondotta, – addig, amíg lakást találsz, elférsz nálam.

Bartos akkor egy kollégájának, Beregi Oszkárnak a családjánál volt kosztos és kvártélyon. Berger bácsi, akinek a *Török Császárkávéház* mellett, a Sülő- és Hajó-utca sarkán volt egy kis fűszerüzlete, éppen nem volt elragadtatva attól a gondolattól, hogy Oszkár fiából majd színész lesz. Nagyobb fiát fogorvosnak szánta, – az is lett belőle. Oszkárnak pedig a VI. gimnázium elvégzése után be kellett iratkoznia az állatorvosi akadémiaira. Hogy hogyan került azután Oszkár az állatorvosi akadémiairól a színi akadémiaira, azt már nem tudom; de azt tudom, hogy ugyan-

annak a háznak a második emeletén laktak, ahol az üzletük volt. Két szobájuk volt, az egyik nagyon kicsiny; ebben háltunk mi hárman, Bartos, Beregi és én. Egész éjjel nem lehetett aludni. Berger bácsi különben már félőtkor fölkelte és ment le az üzletbe. Mire kivilágosodott, egy tapasztalattal megint gazdagabb voltam a tekintetben, hogy ha én takarékoskodom, az nekem nagyon sokba kerül; ugyanis vadonatúj kalapom a mosdótálban úszott, – leesett a mellette levő szekrény tetejéről.

Siettem új kalapot venni, – természetesen olcsót – és lakást keresni. A Nádor-utca 13. számú ház harmadik emeletén egy nagy udvari szobát vettem ki. Erről a szobáról néhány nap múlva sokat írtak az újságok, de természetesen nem velem kapcsolatban. Akkoriban nyomozták Parisban Dreyfus kapitánynak a bűnügyét s a budapesti rendőrség megállapította, hogy mikor pár évvel előbb Budapesten dolgozott a francia vezérkar számára, abban a szobában lakott, amelyet 1895 február 1-én én béreltem ki.

Újra beiratkoztam az egyetemre, de csak a Quaesturában, a tanároknál már nem. Hogy miért nem, azt nem tudom. Délután egy óra-kor kellem fel, egész délután és egész esie kávéházakba jártam s reggel felé vetődtem haza. Az *Otthon-kávéház* volt a főhadiszállá-

som; az Eszterházy-utcai oldalon a negyedik vagy ötödik ablaknál ültem és minden létező újságot elolvastam, a *Közteleket* éppenúgy, mint a divatlapokat. Este betértem a Dohány-utcában egy kis vendéglőbe, melyben Sánta bácsi, a Nemzeti Színház híres epizód-színésze volt a korcsmáros. Itt lehetett akkoriban a legjutányosabban vacsorálni, tehát ide járt a színi akadémia ifjúságának egy része is; Bartoson kívül még Bakó Lászlóra, Paulay Edére (az ifjabbra), Tóth Elekre és Heltai Nándorra emlékezem.

Életemnek ez volt talán a legelső korszaka, amelyben semmi konkrét tervem nem volt, hanem csak arra szorítkoztam, hogy vártam a jó szerencsét. S a szerencse el is látogatott hozzám.

Egy reggel tizenegy óra tájon felferlek álomból; valami szolgaféle ember levelet hozott. A levelet Clair Vilmos írta, a *Hazánk* segédszerkesztője, – hallotta, hogy feljöttem Pestre, ha dolgozni akarok nekik, látogassam meg. Clairt azelőtt nem ismertem és máig sem tudom, hogy hogyan szerzett tudomást a létezésemről és lakásom címéről. Aznap este már a *Hazánk* szerkesztőségében dolgoztam s egyelőre a hír-rovatot gyarapítottam.

A *Hazánk* 1894 elején indult meg az agrár-érdekek támogatására. Akkoriban ez volt a legnagyobb újság Magyarországon; kétszer-

akkora szerkesztősége volt, mint a Budapesti Hírlapnak és erősen utánozta a londoni nagy lapokat. Bernát István dr. volt a főszerkesztő, Károlyi Sándor grófnak, az agrár vezérnek legbizalmasabb embere és Baross Károly a felelős szerkesztő, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület volt titkára és a Borászati Lapok tulajdonosa. Bernát Amerikában is járt, Baross pedig, ha nem is volt újságíró, nagyon nyílt eszű és hihetetlenül energikus ember volt. Mivel a lap vezetői semmi újságírói gyakorlattal nem rendelkeztek, a szerkesztőség összeállításában nem voltak nagyon szerencsések. Például Tóth Béla éppen akkoriban lépett ki egy személyi összetűzés miatt a Budapesti Hírlaptól és a *Hazánk* irodalmi rovatának vezetését akarta átvenni. Ugyanerre az állásra pályázott Erdélyi Pál múzeumi könyvtárőr is. A lap vezetői abban állapodtak meg, hogy »a pályázó urak hozzák el a bizonyítványaikat«. Mivel Tóth Béla nem hozhatott semmi bizonyítványt, Erdélyi Pálnak pedig doktori oklevele volt a magyar irodalomból, Erdélyi lett az irodalmi rovat vezetője, Tóth Béla pedig a hírrovathoz került, – de csak rövid időre. Mert az volt a szokása, hogy délután ötkor bejött a szerkesztőségbe, felült az íróasztalára és érdekesnél érdekesebb dolgokat beszélt nekünk, a többi újságíróknak, egészen este nyolcig.

– Demoralizálja a fiatalokat, mondták erre az öregek, – nem hagyja őket dolgozni!

És Tóth Bélát elküldték a Hazánktól!

A lap különben csak addig ment jól, míg állást nem foglalt az egyházipolitikai reformok ellen. Amint ez a mágnások kívánságára megtörtént, kivonult a lapvállalattól minden kormányparti érdekeltség, Miklós Ödön államtitkárral az élén és megszűnt minden támogatás. 1895 elején, amikor én beléptem, már szegény volt a lap, a szerkesztőség és kiadóhivatal négy-öt kis szobában húzódott meg a Köztelek épület földszintjén, Bernát már csak névleg volt főszerkesztő egy pár hónapig, Baross nyakába szakadt az egész lap, melynek szerkesztőségét májusban át is költöztette az Üllői-út 24. számú ház első emeletére a saját lakásába, ahol egy nagy és két kis szobát szerkesztőséggé alakított át a Szentkirályi-utcai oldalon.

Első fizetésem ötven forint volt s a hírvathoz osztottak be, ahol Csoór Gáspár volt a főnököm. Clairnek, a segédszerkesztőnek már az első nap feltűnt, hogy kevés kéziratot kapott tőlem s e miatt kérdőre vont. Én elmondtam, hogy írtam én eleget, de úgy látszik, nem tudom kielégíteni Csoór Gáspár igényeit, aki többnyire összegyűri a kézirateimat és a papírkosárba dobja.

– Holnap nekem add át a kézirataidat, mondotta Clair.

Úgy is történt. Március 1-én Csoór kilépett a szerkesztőségből s én lettem a hírrovat vezetője; a fizetésemet felemelték hatvan forintra; április elsején pedig hetvenre. Ebből arra következtettem, hogy a munkámmal meg vannak elégedve.

Pedig nem sokat dolgoztam. Délután a kávéházban olvasgattam, este a szerkesztőségben dolgoztam, éjszaka pedig megint a kávéházban lebzseltem. A költségek redukálása céljából közös szobát béreltünk Bartossal a Lónyay-utca 18. számú házban egy Nyíregyházáról Pestre került özvegy asszonynál, akinek nagyobbik fia, dr. Andor Endre híres tornász volt és már segédtitkár a kereskedelmi minisztériumban, kisebb fia, Andor József negyedéves bölcsész, aki »Cyprián« névvel már tárcákat irt a Budapesti Hírlapba. Volt egy kosztosuk is: Bán Aladár, akiből szintén író és tanár lett s aki mint finn és észti filológus hírnévre is lett szert.

Bartos révén megismerkedtem a szini akadémia csaknem minden növendékével, Bartossal egy évfolyamba járt a nők közül Vizváry Mariska, Schlenker (Lenkei) Hedvig, Halála Györgyike, akit nagyon tehetségesnek tartottuk s Weichand Juliska. Ez utóbbiból fejlődött ki Ligeti Juliska, a Nemzeti Szín-

ház egykori naivája. Nagyon jó drámai színésznőnek ígérkezett, s a németországi színpadokon érvényesült is egy kis fekete nő, Hús Franciska.

Április közepén le kellett mennem Szegedre a Sörház-kaszárnyába az első sorozásra. Katonai szolgálatra alkalmatlannak találtak, ami engem akkor végtelenül lehangolt.

XLIII.

Bohémélet.

Clair Vilmos, a híres vívómester fia, már bizonyos újságírói múltra tekinthetett vissza akkor, amikor 1895-ben munkatársa lettem. Jó néhány évvel előbb alapította a *Keresztény Magyarország* című hetilapot, mely címe ellenére, korántsem antiszemita lap volt, hanem azt az irányt képviselte, melyet ma liberális kereszténységnek neveznének. Nem volt semmi antiszemita vonása a *Hazánk*-nak sem, munkatársai azonban majdnem mind keresztények voltak.

Clair a legjobb szerkesztők egyike volt s igen nagy kár, hogy elkerült erről a pályáról. Nagyszerűen tudott bánni az újságírókkal, energikusan s amellet nemcsak barátsággal, de szeretettel. 1895 június havában a lap szerkesztését Áldor Ármin vette át tőle. Áldor, egy nagyszakállú idősebb úr abba a héttagú társaságba tartozott, mely valaha Lueger Károllyal együtt megalapította Bécsben az anti-

szemita pártot. Áldor fiatal korában távíró-tiszt volt az osztrák államvasútnál; a szegedi árvíz-katasztrófa alkalmával Szőregről irányította a távíró forgalmat. A nyolcvanas években banktisztviselő lett Politzeréknél, majd a Magyar Merkúr szerkesztését vette át. A *Hazánk* közgazdasági rovatát 1895 ápriliséig Lendvay Sándor vezette, tőle Áldor kezébe került a rovat, aki megtartotta a közgazdasági rovat vezetését akkor is, amikor Clair után a lap szerkesztője lett.

A szerkesztőség igen kicsiny volt. Fő vezércikkírónk májusig (amíg pénz volt) Hock János volt, aki mindig fiákeren jött a szerkesztőségbe s cikkének első sorát kereszttel jelölte. Az ő keresztes cikkei azonban meg sem közelítették nagyhatású képviselőházi beszédeit; igen száraz és unalmas cikkekcskék voltak. Másik vezércikkírónk Jancsó Dezső egykori postatiszt volt, ki régebben az Egyetértésnek dolgozott. Nagyon jófejű ember volt. Néha irt egy-egy vezércikket dr. Jancsó Benedek tanár úr is. Gyakrabban irt, ha ráért, Baross Károly, – valamennyi politikai cikkírónk között a legtartalmasabb ember. Egy ideig velünk együtt dolgozott Szász József, aki akkor még nagyon fiatal ember volt; az ő helyébe Palásthy Marcel került, aki nagyszerűen indult az újságírói pályán. Az irodalmi rovatot Erdélyi Pál vezette, zene-

kritikusunk Kereszty István volt, rendőri riporterünk Pápay Jenő. Minden egyéb munkát én végeztem a lapnál. Volt olyan nap, hogy vezércikket, tárcát és képzőművészeti kritikát irtani, összeállítottam a politikai és hírrovatot, cikket írtam a közgazdasági rovat élére s este elmentem a Nemzeti Színházba és nagy cikket írtam az előadásról. Általában a legteljesebb szabadsággal garázdálkodhattam a lap összes rovataiban.

Május végén vendégünk érkezett: Ormos Ede hódmezővásárhelyi ügyvédjelölt feljött, szigorlatozni és hozzánk szállott a Lónyay utcába. Nagyszerűen sikerült is a szigorlata, – neki, aki már könyvet irt az alföldi agrármozgalmakról, könnyű volt a nemzetgazdaságtanból vizsgázni. A szigorlat örömeire kirándultunk lóvonaton a Zugligetbe, majd felmentünk a Svábhegyre. A Béla király-úton egy padon ülve arról beszélgettünk, hogy ki mivé fog majd fejlődni az életben? Bartos ábrándjait azzal fejezte ki, hogy szeretne idővel a Nemzeti Színház tagja lenni. Ormos azt mondta, hogy miután ő szocialista, valószínű, hogy a párt végül is képviselői mandátumot fog neki biztosítani. Az én ábrándjaim netovábbja akkor az volt, hogy vissza juthassak a Budapesti Hírlaphoz. Nagyon szerény kívánság volt.

Ormos meghívott egy pár napra Hódmező-

vásárhelyre. Le is mentem, főként azért, hogy megismerkedjem Tornyai János fiatal festővel, aki akkor érkezett haza Parisból. Ormos és Tornyai vendégszeretete túlságos volt: bevittek a vasúti állomáshoz legközelebb eső kocsmába és vörös bort rendeltek. »De olyat, akinek kerepeltek«, mondotta Tornyai a kocsmárosnak. Hogy ez mit jelent, máig sem tudom. A borozgatás után még el tudtam menni Ormosékhoz, a vacsorát is megettük hét óra tájon és utána elmentünk az uszodába. Fürdés után azonban már kocsin vittek a Nemzeli Szállóba, ahol csak másnap délfelé bírtam talpraállni. Az ilyesmit akkoriban úgy hívták, hogy »vendégszeretet«. Két év múlva megint megjártam a vásárhelyi vendégszeretettel: jó hangulatban levő úri társaságban voltam és este tíz órakor búcsúzkodni kezdtem, mert el akartam utazni a szegedi vonattal.

– Nem fogsz elutazni, mondotta ki a szentenciát Szathmáry Tihamér rendőrfőkapitány.

A szó szoros értelmében megszöktem a társaságtól s az utolsó pillanatban felkapaszkodtam a már induló vonatra. Alig fél kilométerre az állomástól, a legelső őrháznál megállították a vonatot. Két rendőr végig kutatta a vonatot s mikor oda értek hozzám, erélyesen felszólítottak: »Tessék leszállni!« Hiába volt minden tiltakozás, egyszerűen megfogtak, ki-

emeltek a vasúti kocsiból, a vonat elindult, engem pedig visszavittek a mulató társaságba.

– Jelentem alássan, meghoztuk a szerkesztő urat, jelentette a rendőr.

Szathmáry Tihamér még meg is dorgált:

– Hát hogy képzelsz ilyet, te tökéletlen ember, – gondolod, hogy lehet egy uri társaságból megszökni ott, ahol én vagyok a rendőrfőkapitány?!

Ezek a régi szép idők elmúltak és rég elmúlt már Áldor bácsi is, aki a kommunizmusnak egy sajtósági nemét gyakorolta, nem kis örömünkre. Tudniillik gyakran felszólított bennünket, hogy vacsoráljunk együtt, kommunista alapon. Ez annyit jelentett, hogy összetettük a pénzünket, s az egész összegből vacsoráltunk. Én adtam huszonhat krajcárt, Palásthy Marcel tizenkét krajcárt, Áldor bácsi pedig négy forint ötven krajcárt. Az így összegyűlt négy forint nyolcvannyolc krajcárból azután fényesen megvacsoráltunk a Tavaszmező-utcában a régi Morbitzernél, mert ott nyárson sütötték a csirkét és nyár elején egyszerűen csinálták a töltött kalarábét.

Ha nem hívott meg bennünket Áldor bácsi, az sem volt éppen nagy baj: tömérdék volt akkor Budapesten a diákvendéglő, a Muzéumköruton kettő is, olcsó volt az Elked-vendéglő a Kecskeméti- és Magyar-utca sarkán, a Gránátos-utcában is volt egy Morbitzer, akinél

harminc karjcarba került az ebéd és valahol a Nagymező-utcában óriási helyiségei voltak egy Mayer néni vagy Müller néni nevű kifőzönőnek, akinél már negyven krajcárt kellett ugyan fizetni, de ezért olyan ebédet vagy vacsorát lehetett kapni, mint ma négy vagy öt pengőért. Ha zenét is akartunk hallgatni, elmentünk a Bányaihoz, akinek igen nagy vendéglői üzeme volt a Rákóczi-úton a Rókus-sal szemben. Az írókat bámulni bementünk néha a Kis Pipába is a Szervita-téren, sőt egyszer, kuriózum gyanánt, felkerestük a Csigát is a Sebestyén-téren és ültünk annál az asztalnál, amelynél hajdan Vörösmarty és Petőfi ült. Éppen ideje volt, hogy oda menjünk, mert a következő évben már az egész városrészt lebontották.

XLIV.

Szerkesztő lettem Nagyváradon.

Jancsó Dezső, ki 1895-ben a *Hazánk* politikai ügyeit intézte, rendes tudósítója volt a nagyváradi *Tiszántúl* című napilapnak, Schlauch Lőrinc bíbornok püspök újságjának. Jancsó néha felkért, hogy helyettesítsem és így időnkint nemcsak tudósításokat, hanem vezércikkeket is küldtem a *Tiszántúlnak*. Szorgalmasan írtam politikai cikkeket a *Hazánk* számára is. Tudvalevő, hogy az új egyházpolitikai törvények 1895 október 1-én léptek életbe. Akkoriban írhattam valamelyik lapba egy vezércikket, melyben azt fejtettem

kötelező polgári házasság intézménye az igazi liberalizmussal ellenkezik, mert korlátozza a lelkiismeret szabadságát azzal, hogy a házasságkötés formáját rákényszeríti azokra is, akinek meggyőződését sérti ez a forma. Szóval: a fakultatív polgári házasság mellett fog-

laltam állást s anélkül, hogy az amerikai rendszerert ismertem volna, az állami anyakönyvelest a felekezeti házasságkötéssel jól megférőnek tartottam.

Ez a cikkem felkeltene Schlauch bíbornoknak a figyelmét, annyira, hogy a nagyváradi papnevelő intézet két tanára, dr. Székely István és dr. Vucskics Gyula december közepén, a bíbornok megbízásából feljött Budapestre. Dr. Vucskics mint okos ember legelőször is információt kért felőlem a *Hazánk* szerkesztőtulajdonosától, Baross Károlytól, aki a legszebb dolgokat mondta rólam, annak a lénynek a logikus folyamányaként, hogy már szeptemberben száz forintra emelte fel a fizetésemet, ami abban az időben igen nagy dolog volt.

Miután kedvező volt az információ, Vucskics és Székely tanár urak meghívtak vacsorára a Pannoniába. Három óra hosszat beszéltek velem mindenféléről, de főként politikáról, anélkül, hogy megmondták volna, mit akarnak? Tizenegy óra után Vucskics megemlítette, hogy a reggeli vonattal haza utazik, mert sok pénzt visz magával és emiatt éjjel nem utazhatik. (A káptalan értékpapírainak szelvényeit váltotta be.) Dr. Székely István azt mondta, hogy ő még Pesten marad és felkért, hogy másnap délután négy órakor látogassam meg a Pannónia-szállóban.

Nagyjában már sejtettem, hogy miről van szó és nem voltam meglepetve, mikor dr. Székely azt kérdezte tőlem, hogy hajlandó lennék-e Nagyváradra költözni és a *Tiszántúl* című újságot megjavítani? Azt feleltem, hogy erre hajlandó vagyok, de csak felelős szerkesztői állást foglalhatok el. Székely ezt tudomásul vette és azt mondta, hogy meg karácsony előtt értesíteni fog a továbbiakról.

Budapestről akkoriban elkívánkoztam, még pedig két ok miatt. Az egyik ok az volt, hogy a *Hazánk* bukását elkerülhetetlennek tartottam, bár ez a bukás csak egy év múlva következett be. Attól tartottam, hogy fizetésemet hamar meg fogják nyirbálni, mert a segédszerkesztő fizetése máris kisebb volt, mint az én fizetésem. Elkívánkozásomnak másik oka az volt, hogy nem bírtam megélni a fizetésemből, – a lakásom miatt. Szeptemberben a Magyar-utcába költöztem Bartos Gyulával. Huszonnégy forintot fizettünk a szobánkért ketjen. Szeptember végén Bartos elszereződött a sátoraljaújhelyi színtársulathoz s így októbertől kezdve már egyedül fizetem az egész házbért. Háziasszonyom, akinek elég népes családja volt, október 31-én korán reggel felkeltett azzal, hogy »hurcolkodunk.« A Sándor-utca és Szentkirályi-utca sarkán, a Nemzeti Tornacsarnok mellett a harmadik emeleten volt az új lakás, melynek ablakai a

Sándor-utcára nyíltak. Igen mulattatott, hogy a földszinten, a sarkon a fűszeres cégtáblájára ez a cég volt írva: *Hunyady és Rákóczy*. (Mind a két cégtárs ragaszkodott az y-hoz, melyhez semmi joga nem volt.) Tetszett az is, hogy abban a házban élt és halt meg Csiky Gergely. És nagyon érdekelt az is, mikor a háziasszony megmagyarázta nekem, hogy én már olyan előkelő újságíró vagyok, hogy egy szobában nem lakhatom, – a hálószobám mellett levő ebédlőt is bérbe adja nekem, aminek már csak azért is nagy hasznát látom, mert a könyveimet berakhatom az ebédlőben üresen álló könyvszekrénybe. Mindezt nagyon egyszerű és természetes dolognak tartottam, valamint azt is, hogy a két szobáért havi negyven forintot fogok fizetni. A főbérlő egész családjával a lakás harmadik szobájában húzta meg magát, reggel kilencig, amíg el nem mentem hazulról. Reggel kilenctől éjfél után kettőig azonban természetesen úgy használták az ebédlőt, ahogyan nekik tetszett. Az egész háromszobás lakásért 320 forint házbért fizettek.

A havi 40 forint házbért, amihez 3 forint kapupénz is járult, nagyon megéreztem, mert különben sem volt semmi hajlamom a takarékosagra. Amikor tehát karácsony előtt pár nappal sürgönyt kaptam, hogy menjek le Nagyváradra, nagyon szívesen lementem. Éj-

jel két óra tájon érkeztem meg, a csikorgó hidegben. Nagyon kellemesen lepett meg, hogy a vasutói a Rimanóczy-szállóig, ami jókora út volt, a kocsis csak 30 krajcárt kért. »Ez olcsó város«, gondoltam magamban. Reggel nyolckor már künn voltam a szeminárium-ban. Vucskics és Székely már tanított; a vice-rektor (Rovó vagy Révész Lajos, egy kis fekete ember, aki be volt iratkozva Budapestén a filozófiára s amint megszerezte az oklevelét, hamarosan református lett), reggelit adott s azután az insbrucki egyetemről akkoriban hazakerült fiatal prefektus, Lindenberg János (ma kanonok és püspöki helynök) pedig bevitt a rektor úrhoz. A rektor, Palotay László kanonok nagyon érdekes ember volt, negyvennyolcas honvédtiszt, – még öreg korában is vidám ember. Nagyszerű italai voltak. Egy kis papramorgó után csibukkal kínált meg s eldiskurált velem, míg a tanár urak el nem végezték a tanítást. Azután kezdődött a nagy alkudozás, mely délben már eredménnyel járt: január 1-én átveszem a felelős szerkesztői állást, fizetésem száz forint, ezen kívül a pesti tudósítások összes költségeire, beleértve a távirati díjakat (telefon még nem volt Nagyváradon), kapok száz forintot és a munkatársaim díjazására száz forintot. Mindezeket a pénzeket Makucz Ernő úr, az Orsolya apácák lelkésze, minden else-

jén a kezembe olvasta. A főpapi színvonalon álló ebéd után ellátogattunk a szerkesztőségbe, mely a nyomdával együtt az Orsolyák mellett, a Katolikus Kör épületében volt elhelyezve. A szerkesztőség csak két szobából állott s az egyikben ágy is volt, mert a szerkesztőségben lakott a fiatalabb riporter, Moldoványi Gyula elsőéves jogász. (Ma budapesti ügyvéd.) Az idősebb riporter, Vidovics Gyula, irodatiszt volt a kereskedelmi és iparkamaránál. Dr. Persz Adolf jogakadémiai tanárt, ki én előttem felelős szerkesztő volt s érkezésem után a főszerkesztői címet kapta, nem találtam a szerkesztőségben. Ezeken kívül még egy munkatársa volt a lapnak: dr. Vucskics Gyula teológiai tanár, aki azonban kizárólag csak vezércikkeket írt. Ezek között a havi száz forint szerkesztőségi költség így oszlott meg: Persz főszerkesztő 30 forint, Vidovics 30 forint, Vucskics 20 forint, Moldoványi 10 forint. A még fennmaradó 10 forint kellett újságok előfizetésére. Ezen kívül még 25 forint irodaátalányt is kaptam, – ebből fizettem a szerkesztőségi szolgát, aki nemcsak nappal dolgozott, hanem minden hajnalban kicipelte a lapokat a vasútra. Látnivaló ebből, hogy egy vidéki nagy napilap szerkesztésének összes költsége 1895 őszén 325 forintba került. Tehát könnyű volt lapot indítani és fentartani.

XLV.

Schlauch bíbornok mellett.

1895 december 31-én hajnalban Nagyváradra érkeztem, hogy még aznap elfoglaljam a *Tiszántúl* című politikai napilap felelős szerkesztői állását. Korán reggel kimentem a szemináriumba, ahonnan Vucskics tanár átvitt Radnay Farkas kanonokhoz (a későbbi püspökhöz és címzetes érsekhez), akire a bíbornok rábízta az irodalmi ügyek intézését. Radnay volt az igazgatója a Szent László Nyomda Részvénytársaságnak, mely a lap kiadójaként szerepelt. Nagyon kellemes modorú fiatal ember volt, aki azért lett kanonok ily fiatal korban, mert az előző püspöknek,

... az aulában...

Schlauch bíbornok rezidenciája valóban megérdemelte az *aula* («udvar») nevet, mert az új aradi kömüves fiából lett bybornok valóban fejedelmi módon tudott reprezentálni. A hatalmas palotában néhány udvari papjával

lakott együtt s a személyzettel. Továbbá unokaöccsével, aki igen csöndes ember volt és csak arra emlékszem, hogy a Hoffmann nevet viselte.

Az udvari papság élén Fetser Antal püspöki titkár állott, a nagykárolyi kántor fia. Nagyon életvidám fiatal ember volt és igen szeretett dalolgatni. Az irodaigazgatói teendőket végezte, míg a titkári ügyek Szemethy Béla szentszéki jegyzőre s ennek helyettesére, Mayer Antalra, a debreceni postafőnök fiára voltak bízva. Az udvarhoz tartozott még Nyáry Ignác aktuárius a kevésbé fontos ügyek elintézésére és egy »karkáplán«, akit, ha jói emlékszem Müller Károlynak hívtak s aki azért volt berendelve az udvarba, mert igen nagyon vidám ember volt s azt várták tőle, hogy a szigorú és ünnepélyes légkörben meg fog komolyodni. Hogy mennyire komolyodott meg, azt nem tudom; de azt tudom, hogy engem ő tanított meg az alsósra, ferblire és makaóra. Egyetlen hivatalos kötelessége volt: vasárnaponként kimenni Fugyivásárhelyre misézni és prédikálni. Engem magával szokott vinni (nem püspöki hintón, hanem a fugyivásárhelyiek szekéréen) s az énekes misén a *Dominus vobiscum* után én énekeltem neki az *Et cum spiritu tuo*-t Kántori működésem tisztára amatőr-ködés volt, de a káptalan annyira méltányolta,

hogy elismerése jeléül küldött nekem négy szekér- tüzelőfát.

Az udvari papok nagyon szívesen fogadtak és vittek mindjárt a bíborshoz. De mielőtt beléptünk volna, Vucskics tanár figyelmeztetett, hogy a beszélgetés során huszonnégy évesnek mondjam magam, mert huszonegy és fél éves korról nem lehet az ember felelős szerkesztő.

A bíbornok akkoriban már közel járt a hetvenhez, de jó erőben volt. Mosolyogva fogadott, jól megnézegetett s az első szava csakugyan az volt, hogy »kedves öcsém, ugyan hány éves lehet?« Azt feleltem: »huszonnégy.«

– »Jó, mondotta a bíbornok -, ha Sal Fenenc elhiszi, akkor én is elhiszem.« (Sal volt Nagyvárad polgármestere s nála kellett bejelenteni, hogy felelős szerkesztő lettem.; Schlauch bíbornok hosszasan beszélgetett velem, kikérdezte a politikai nézeteimet, konstatálta, hogy az észjárásom »egészséges« és azzal bocsájtott el, hogy »nagyon gyakran lesz alkalmunk az aktuális kérdésekről eszmecserét folytatni.« (A bíbornoknak már nem mondtam, hogy nem vagyok hajlandó eszméimet elcserélni.) Amikor már távozóban voltam, a bíbornok megállított, nagyon rám nézett és így szólt: »Nagyon furcsa szemei vannak... Nagyon nyugodtnak látszik, de ezt csak mutatja... Tombolni szeretne, de tökéle-

lesen meg van fékezve... Nagyon szeretném tudni, csinál-e majd valami nagy dolgot az életben?» Nem nagyon értettem, hogy mire gondol a bíbornok, de annyit már tudtam, hogy nem szabad kérdezősködnöm.

Kosztra egyelőre a Walterei-ba szegődtem. Walter vendéglője a Rimanóczy szállóval kapcsolatos volt, a földszinten vendéglő, az emeleten délután kávéház, este orfeum. Kávéházba a szomszédos Magyar Királyba jártam, melynek Waldmann volt a tulajdonosa, a híres szemorvos atyja. Lakást a Tisza-házban béreltem, a megyeháza mellett. Bulyovszky Gyula királyi ügyésztől béreltem ki egy három ablakos, óriási nagy utcai szobát, mely valaha a Tisza-család szalonja volt. Kaptam egy óriási kapukulcsot s mivel a szobám a folyosóra nyílt, soha nem is találkoztam a ház népéből senkivel. Az udvar óriási nagy volt s a telek túlsó sarkán állott a református templom.

A szerkesztés munkája egy kis balesettel indult meg. Elég jó újságot állítottunk össze s ennek öröme vacsorát adtam munkatársaim tiszteletére. Vacsora után az orfeumban poharazgattunk, ahonnan hat üveg bort elküldtem a nyomdászaimnak. Szilveszter éjszaka volt, az embereim már előzően is ittak és amikor reggel három órakor a »formát« beemelték a gépbe, az első oldalt elejtették.

Az összes betűk szétgurultak, ami nagy kár volt, mert a bíbornok lapjának újévi számába igen jeles tollú emberrel írtam a vezércikket: dr. Kecskeméti Lipót főrabbival. T. i. én a felekezetek békességét komolyan szükségesnek tartottam és ápolni kívántam s nem féltem attól, hogy katolikus testvéreimet a főrabbi egy-egy cikke hitükben meg fogja ingatni – s én viszont szívesen és gyakran írtam vezércikket az ultra-liberális *Nagyvárada*-ba. Ezt a politikát akkoriban sokan helyesnek tartották s a bíbornok, akihez ez iránt kérdést intéztem, azt felelte, hogy az, amit csinálók, a zsurnalizmus szempontjából érdekes, a katolicizmus szempontjából pedig egyáltalán nem veszélyes. Kecskeméti főrabbi cikkét a vidám Szilveszter-éjszaka után kissé nehéz kézzel szedték ki újra a szedők s így a lapnak szerkesztésében megjelent első száma, újév napján a hajnali órák helyett tizenegy órakor jelent meg.

Tizenegy órakor természetesen még aludtam. Szemethy Béla szentszéki jegyző ébresztett fel, aki közölte velem, hogy a bíbornoknál kell ebédelnem. Nagy és előkelő társaság volt jelen. A bíbornok a szalonban fogadott bennünket. Egyszerre érkeztem Erdélyi Sándor akkori igazságügyminiszter fivérével, ki akkor a nagyváradi Tábla elnöke volt. A Tábla elnöke kezét csókolt a bíbornoknak, –

én természetesen soha, – de a bíbornok alig hogy üdvözölte a Tábla elnökét, rögtön velem kezdett beszélgetni s közölte velem, hogy »a helyi politikában mielőbb meg kell ismerkednem a helyzettel, főként a Tiszáné és Gerliczyné afférjával. Ez valami nőegyleti kérdés volt, melyben szembe kerültek Tiszáék az arisztokrácia és a dsentri egy részével. A bíbornok nem szerette a Tiszákat. Több ízben találkoztam nála báró Gerliczynével, aki vagy Korniss grófnő volt, vagy talán egy Korniss grófnő is szerepelt az ügyben, ma már csak a névre emlékszem. Valamennyi grófnő és bárónő, ki »a mi pártunkon« volt, mind csillagkeresztes hölgy volt, míg Tisza Kálmánné, ha grófnőnek született is, csak »palotahölgy« volt s így a »mi pártunk« volt az előkelőbb – udvari szempontból. Talán ebből is eredt az egész affér...

A bíbornok ebédéin olyankor, amikor előkelő vendége volt, nekem mindig ott kellett lennem. Megtörtént, hogy a vendég váratlanul érkezett, – ilyenkor valamelyik udvari pap kocsiára ült, felhajszolt a városban, s úgy, amint voltam, utcai ruhában mennem kellett az ebédre. Ez nekem igen hízelgett és találgattam, hogy Őeminenciája vájjon engem kedvelje annyira vagy személyemben a sajtót akarja megtisztelni? Ma úgy gondolom, hogy nem azért kellett a díszebédeken jelen len-

nem, mert a bíbornok kedvelt engem vagy kedvelte a sajtót, hanem azért, mert én is udvarának személyzetéhez tartoztam: titkár, szentszéki jegyző, szertartásmester, szerkesztő, stb. mind annak a ténynek kidomborítására való volt, hogy a vendég egy nagyúri környezetbe jutott, mert csak nagyúrnak lehet szertartásmestere, szerkesztője, stb. Meg kell azonban említenem az igazság érdekében, hogy a világ legnagyobb szerkesztője is meg lehetett volna elégedve azzal a megbecsüléssel, melyet a bíbornok írártam tanúsított. Ha főherceg volt is a vendég, akkor is váltott velem néhány mondatot s ha az egy órára kitűzött ebédre engem csak negyedkettőkor tudtak előteremteni, megérkezésemig senki nem ült asztalhoz.

Politizálásaink az esti órákra maradtak. A bíbornok nap-nap után egy lágytojást vacsorált s egy kispohár érmelléki (diószegi) aszubbort ivott hozzá, de udvari papjainak és nekem a francia szakács mindig remek vacsorát tálaltatott. A diskurzus többnyire csak billiárdozás közben eredt meg s mivel én valamivel gyengébben játszottam, mint a bíbornok, kedvelt partnere voltam.

Politizálásunk akörül forgott, hogy a néppárt terjeszkedését meg kell akadályozni: nem szabad megengedni, hogy a Tiszántúl bárhol is megkezdje szervezkedését a néppárt. Mol-

nár János apátnak, aki egyszer lejött a bíbornokot »kapacitálni«, a legközelebbi vonattal el kellett utaznia.

Kuriózum gyanánt följegyzem, hogy a bíbornok egyszer elpanaszolta nekem, hogy Strossmayer Antal diakovári püspök, a híres pánszláv főpap, milyen nagy konkurenciát csinál neki. A bíbornoknál csaknem minden héten jelentkezett egy-egy szerencsétlen ember azzal a vallomással, hogy »sikkasztottam, – mentsék meg a családomat, ha lehet!« Schlauch bíbornok nagyon sok embert meg is mentett, de nem mindenkit; s azok közül, akiket nem volt érdemes vagy nem volt szabad »menteni«, többen elmentek a pánszláv püspökhöz, aki így fogadta őket: »Sikkasztottál? Loptál? Elzüllöttél? Én nagyon szeretem, ha a magyar sikkaszt, lop és elzüllik!«

De Strossmayer gavallér volt, mert nem kívánt ingyen örülni: hacsak lehetett, rendbehozta a sikkasztó tisztviselőnek a dolgát.

Sok életfilozófiát tanultam a bíbornoktól és ha helyzetemet ki akartam volna használni, mellette és általa nagyon sok dolgot elérhettem volna, sokkal többet, mint azok, akik papi támogatásnak köszönhetik rangjukat, állásukat és vagyonukat. Az ilyesmi azonban 1895-ben már nem fért össze az egyéniséggemmel.

XLVI.

Bohém élet Nagyváradon.

Körülbelül két hét óta szerkesztettem a *Tiszántúlt*, amikor konfliktusba kerültem a főszerkesztőmmel. Elődömet, dr. Persz Adolf jogakadémiai tanárt ugyanis az én szerződötésem alkalmával nem bocsájtották el, hanem a főszerkesztői címet adományozták neki. Persznek az volt a dolga, hogy hetenkint két vezércikket küldjön be, de ne járjon be a szerkesztőségbe. Egy napon feltűnt nekem, hogy a főszerkesztő úr vezércikkének a címe egy számjegy: »5.4%.« Mi ez? Elolvastam a cikket: az volt benne kifejtve, hogy miután Magyarországon a zsidóság számaránya 5.4%, a középiskolába és egyetemre csak annyi zsidó fiút vegyünk fel, amennyi a zsidóság számarányának, 5.4%-nak megfelel. A *numerus clausus*-t tehát nem Haller István találta fel és nem Prohászka püspök, hanem dr. Persz Adolf. Mi sem természetesebb, mint hogy nem közöltem a cikket. Dr. Persz Adolf meghara-

gudott, elküldte a cikket a bíbornoknak, aki azt felelte, hogy »Szabó László nagyon fiatal kora ellenére is nagyon egészséges Ítéloképességgel rendelkezik.« Másnap már csak az én nevem volt a lapon, a főszerkesztőé nem. Tőlem maradhatott volna főszerkesztő akár száz esztendeig is, de én mint szerkesztő nem adhattam ki egy olyan cikket, mely azt propagálja, hogy a tanulás szabadságát a vallástól kell függővé tenni.

Ami kevés pénz a főszerkesztő lemondása folytán felszabadult a költségvetésben, azon egy új munkatársat szerződtettem. Hallottam, hogy a temesvári szemináriumból kilépett és jogász lett egy bogárosi sváb fiú, Kratochwill Miklós, aki a gimnáziumban egy osztállyal lejjebb járt ugyan, de sokszor együtt tartott a bandánkkal. Ezt a fiút levittem Nagyváradra, a nevét Kerényi-re magyarosítottam (később a belügyminiszter is ugyanezt cselekedte vele) és megtanítottam az újságírás elemeire. (Később egészen jó újságíró lett belőle, – ma ügyvédkedik Budapesten.)

Az így megnagyobbított szerkesztőség meglehetősen vidám életet élt. A Wallerei-ből átmentem kosztolni a Sas-ba, ahol az öreg Hillinger Lipót volt a vendéglős. Odajártak a többi nagyváradi újságírók is. Sajnos, bizonyos nagyzási hóbortba estem, – valami tekintélyes pozíciójú úrnak képzeltem magamat és ki-

adtam a szigorú parancsot, hogy »nyilvános helyiségben az én jelenlétemben egy munkatársamnak sem szabad fizetni; ennek fejében mindenkor, amikor cigarettára akarok gyűjtani, a hozzám legközelebb ülő munkatárs tartozik tüzet adni.« Minden este, amikor nem kellett kimennem az aulába, nyolckor már a cirkuszban voltunk, tízkor orfeumba mentünk, éjfélkor pedig kávéházba.

Akkoriban az egész nagyváradi sajtó nagyon összetartott. A »Nagyvárad« szerkesztését nem sokkal előbb Fehér Dezső vette át, egy miskolci származású fiatal ember, a legkiválóbb újságírók egyike Magyarországon. Rendkívül okos embernek tartottam és nagy sikere is volt a lapjával. Segédszerkesztője Hrabovszky Lajos volt, ki velem cgyidőben került Nagyváradra, Aradról, hol egy szép verses kötete nagy figyelmet keltett. A kormánypárti »Szabadsága« szerkesztője Lovassy Andor megyei aljegyző volt, akiből később alispán lett Torda-Aranyosban. A Szabadság segédszerkesztője Halász Lajos volt, egy fiatal joghallgató, ki minden nemzeti ünnepen csizmában és atillában járt, noha kormánypártinak kellett lennie. A Szabadság-nál dolgozott, mint riporter, Krúdy Gyula, akit 1895-ben »Gyula bácsi«-nak hívtunk (mert több bajusza volt, mint nekünk többieknek együttvéve) s akinek tüneményes sikerei voltak a cirkusz

hölgyeinek körében, – továbbá Nagy Endre, aki nemrég került vissza Pestről, ahol Karlovsky Bertalan vezetése alatt festő akart lenni. Nagyváradon beiratkozott Nagy Endre jogásznak az 1895-96. tanévre. De nem lett belőle sem ügyvéd, sem festő, hanem »csak« író. Nagyváradon volt akkoriban, de már nem tudom milyen minőségben, Gallovich Jenő, akinek minden héten volt egy párbaja és mindig egy-egy katonatiszttel. Gallovich húsz vagy huszonegy éves volt, ő is Szegedről származott, mint én. Hogy tanult-e valakitől vívni, azt nem tudom. Számtalan ügye közül egyre emlékszem: Graebe Henrik kolozsvári származású huszárfőhadnagynak párbajban belevágott a – lábába, úgy, hogy évekig mankón kellett járnia a szerencsétlen embernek. A tisztikarra nézve rendkívül kényelmetlen volt ez a sok affér, annyira, hogy a hadosztály-parancsnok tárgyalásokat indított meg Fehér Dezsővel az afférek leszerelése érdekében s ugyancsak a békekés helyreállítását sürgette már maga a város polgármestere is. A sok lovagiaskodásnak azonban mégis vége szakadt egy furcsa eset révén, melyben nekem is jutott szerep, még pedig szerencsémre igen passzív szerep. Az a vidám élet, amelyet élünk, többre került, mint amennyi a fizetésem volt s az a pénzecske, melyet Makucz Ernő főtitiztelendő úr, az Orsolyák lelkésze minden

elsején pontosan leolvasott a kezembe, nagyon hamar elfogyott. Akkoriban nyílt meg a Katolikus Kör is, melyen a megnyitó ünnepi beszédet én mondtam, persze egészen másként fejtegetve a kereszténység politikai eszméit, mint ahogyan az ma divatos. A Katolikus Körben bizony kártyáztunk is és az alsóst Palotay kanonok úr is, Dus László főügyész úr is, meg a többi urak is jobban játszották, mint én. Húsvét tájon tehát megállapítottam magamban, hogy legjobb lesz, ha elmegyek Nagyváradról. Nem volt éppen sürgős a dolog, mert Hillinger Lipi, a »Sas« vendéglőse nagyszerűen élelmezett bennünket, de pénzt sohasem kért tőlünk: megvárta, míg a magunk jószántából fizetünk. Kétségtelenül mindig megvolt bennem a jószándék, de az utolsó havi kosztpénzzel ma is adós vagyok és miután a Mennyországgal ma még nincsen a magyar postának összeköttetése, Lipi bácsinak egyelőre várnia kell, míg azt a huszonegy forintot majd »odaát« megadom neki, – természetesen a kamatos kamatokkal együtt. Az akkori viszonyok között örültem, hogy az *Arad és Vidéke* meghívott »riporternek és vezércikkírónak« havi nyolcvan forint fizetéssel. Ez ugyan még kisebb összeg volt, mint amennyit Nagyváradon kerestem, de szerényebb volt az állás is és nem kellett Aradon az új állásomban »reprezentálni.«

Húsvétkor átmentem Aradra a szerződést letárgyalni. Velem tartott Hrabovszky Lajos is, aki ha még nem is hivatalosan, de már el jegyezte a gázgyár igazgatójának kisebbik leányát. Természetesen engem is elvitt a családhoz, ahol nagy kellemetlenséget okoztam, mert azt hittem, hogy csak aféle diák-szerelemről vagy tréfáról van szó. Amikor a papa megkérdezte tőlem, hogy mit gondolok a tervezett házasságról, őszintén azt feleltem, hogy »ez egy rossz vicc, – hogyan lehetne nősülni egy vidéki kis riporternek havi nyolcvan forint fizetéssel, mikor az a kis fizetés is száz és egy okból annyira bizonytalan?« A gázgyár igazgatója, mint érzékeny szívű apa erre így felelt: »Hát, kérem, Jókainak még annyi fizetése sem volt, mikor megnősült!« E nagy optimizmus ellenére még sem lett a házasságból semmi, mert Lajos barátom egy év múlva meghalt tuberkulózisban. Szép temetése volt: a kántor énekelt s ugyanakkor a sír körül az elhunyt költő aradi kiadója buzgón árusította a költő verses kötetének megmaradt példányait, – leszállított, »alkalmi« áron.

Másnap, mikor visszatértem Nagyváradra, óriási szenzáció hírével fogadtak: nagy botrány volt a »Sas«-ban! Az újságíró-asztalnál, noha legfiatalabb voltam, rangomnál fogva én ültem az asztalfőn. Míg Aradon jártam a helyemet Halász Lajos is ambicionálta, meg

Gallovich Jenő is és ezen összevesz lek. A szomszéd asztal a tüzértisztek törzs-asztala volt, – el lehet képzelni, mily örömmel látlak a tiszt urak, Gallovichot, a rettegett párbajhiénát ilyen veszekedésben! Csúnya párbaj Lett a dologból, Halász és Gallovich jól »kikészítette« egymást, de öt perccel később már jó pajtások voltak megint. Gallovich azonban ettől kezdve nem bántotta többé a tisztet, sőt nemsokára el is költözött Nagyváradról.

XLVII.

Az örvény szélén.

A millennium esztendejében május elsejére jött meg Nagyváradra a kolozsvári »nemzeti színház« személyzete. Akkoriban vette át az igazgatást Megyeri Dezső, aki pár héttel előbb átjött Nagyváradra és mint okos ember, mind a három szerkesztőtől megkérdezte, hogy kíván-e valakit szerződtetni a színtársulathoz? Megyeri nagy meglepetésére én nem egy hölgyet ajánlottam neki, hanem Bartos Gyula barátomat, aki akkor valahol Vácon »pályáztott«. Megyeri rögtön szerződtette Bartost, aki-ben kitűnő művészt kapott – havi ötvenöt forintért. Mikor a színészek megérkeztek, közöttük volt Rózsahegyi Kálmán, aki pályájának még egészen az elején volt, de én már a lehető legnagyobb elismeréssel írtam róla, sőt arról az arcképről is, melyet Nagy Endre festett Rózsahegyiről és amely ha még megvan valahol, azt bizonyítja, hogy Nagy End-

réből festő is lehetett volna. Megbarátkoztam a társulat »szerelmes színészeivel« Janovits Jenővel is, nem azért, mert jó színész volt, hanem mert nagyon intelligens és hallatlanul szorgalmas volt: akkor készült a gimnáziumi vizsgáira, s néhány év múlva már a filozófia doktora lett. Szerelmes színésznek azonban túlságosan nyugodt és hideg volt. Hogy valaha ő lesz a kolozsvári nemzeti színház igazgatója, azt 1896-ban még senki sem sejthette. Még aktív volt E. Kovács Gyula, a múlt század leghíresebb erdélyi színésze; Szentgyörgyi István is jó erőben volt még, Vendrey Ferenc pedig a fiatalabbak közé tartozott. Turchányi Olga volt az egyik primadonna, a másik Réthy Laura húga, kinek keresztnevét elfelejtettem; sohasem beszéltem egyik primadonnával sem. A drámai hölgyekkel jobb ismeretségben voltam: Szerémy Gizella nagyon intelligens művésznő volt; Cserny Bertát sokszor lekritizáltam, noha nem volt rossz színésznő, csak nekem ellenszenves volt. Májusban minden este együtt vacsoráltam a színészekkel, egy Pokol-uccai vendéglőben s a fiatalabb évjáratokból egy-egy hölgyet vacsora után néha haza is kísértem – a kapuig. Ebből némi pletykák is keletkeztek, melyek akkor bosszantottak, ma mulattatnak. A püspöki aulában eleinte intettek, hogy ne keveredjek a színészek közé, később

azonban nagy félve megkérdezték, hogy nem lehetne-e egyszer a színészekkel (és természetesen a színésznőkkel is) együtt vacsorálni, feltűnés nélkül, nem künn az udvaron a község közt, hanem külön szobában? Nekem tetszett ez az ötlet és meg is rendeztem a vacsorát, de hogy pletyka ne lehessen a dologból, csak az idősebb hölgyeket hívtam meg; fiatal nő csak egy volt jelen: Szerémy Gizella a férjével, Klenovics Györgygyei. Szentgyörgyi és Rózsahegyi azonban kitűnően mókázott a főtisztelendő urakkal, akik soha életükben együttvéve nem nevettek annyit, mint azon az estén, vagy helyesebben szólva, azon az éjszakán.

Az operett-személyzet női részének szórakoztatását Nagyváradon akkoriban egy, az úri társaságban nagyon kedvelt fiatal ügyvéd, Dési Géza eszközölte, azt hiszem, nem csekély költséggel. Beöthy László főispán egy szép napon Dési Gézát kinevezte tiszteletbeli szolgabírónak. Biharban ez szebb kitüntetés volt, mint a királyi tanácsosság. Örley György, ki Désinek legjobb barátja volt, el is ment az öreg Deutschhoz, megmagyarázta neki, hogy a fiát milyen szép kitüntetés érte, a fiúra milyen nagy szerep vár a társadalomban, – s mikor az öreg Deutsch minderre nem reagált, Örley végül egyenesen előállt azzal a jótanáccsal, hogy az öreg Deutsch

fizesse ki Dési Géza szolgabíró úrnak mintegy nyolcezer forintra felszaporodott adósságát. A keményszívű apa azonban röviden csak ennyit mondott: »Fizesse ki az öreg Dési!« Nagyon okos ember volt az öreg Deutsch, mert a fiát ezzel oly kemény munkára kényszerítette, hogy nagyon rövid idő alatt igen híres ügyvéd lett belőle.

Akkoriban Várady Zsigmond volt a legelső ügyvéd Nagyváradon. Engem ki nem állhatott, egy nevetségesen kicsiny dolog miatt; Fehér Dezső ugyanis egyszer azt írta a lapjába, hogy Nagyváradon senki sincs, aki annyi könyvet olvasott volna, mint én, – és Várady Zsigmond emiatt megsértődött.

Május 31-én megváltam a *Tiszántúl* szerkesztésétől és Aradra költöztem. Az *Arad és Vidéke* akkoriban nagyon tekintélyes vidéki újság volt. Tulajdonosa, Gyulay István nyomdász, már nagyon öreg ember volt s nem értett az újság-ügyekhez. A kiadóhivatalt félkezű neje vezette egy pénzbeszedővel. A lap főszerkesztője Tiszti Lajos volt, már szintén öreg ember, 48-as honvéd. »Tüske Tóni« álnevével minden vasárnapra írt egy tárcát, melyben az aradi urakat csipkedte. Legnagyobb eredetisége abban rejlett, hogy borzasztóan egyszerű, lassan gondolkodó, a világtól elmaradott embernek tetette magát, s emelett tudott mindent és igen szellemes, több-

nyire maró megjegyzései voltak. Túlzás volna ha azt mondanám, hogy szeretett bennünket, mint a lap munkatársait. A lap felelős szerkesztője Brankovics György volt, a legrégibb újságírók egyike, néhai Gracza György előtt a *Budapest* című képeslap szerkesztője. Hogy Brankovics mit csinált az *Arad és Vidékénél*, arról soha fogalmam sem volt. Én a riporton kívül hetenkint két-három vezércikket írtam; a hét többi napjain egy fiatal ügyvéd, Nagy Sándor, (később képviselő) írta a vezércikket. Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy az én cikkeim jobban tetszettek még Tiszti Lajosnak is. Riporter társaim voltak: Móricz Pál, kit még Szegedről ismertem és Cs. Endes Dániel, ki nálam jóval idősebb volt, s ennek ellenére barátsággal és szeretettel fogadott. Aradon mégis úgy éreztem magam, mintha Szibériába száműztek volna. Móricz Pál néha elvitt ugyan a »Vademberhez« címzett vendéglőbe, de az ottani nyárspolgári társaság folyton a helyi kis dolgokról beszélt s engem fölötte untatott. Mikor az első hónap végén felvettem az apró előlegek által derekasan megtépzott fizetésemnek a roncsait, az az ötletem támadt, hogy meg kellene látogatni nagyváradi barátaimat. Egy pillanatnyi habozás nélkül azonnal indultam és két nap múlva tértem vissza Aradra. Tiszti Lajos főszerkesztő úr rettentő ma-

láciával fogadott. »Hol méltóztatott járni? Egy kissé üdülni tetszett azon a pénzen, melyet mi önnek azért fizettünk, hogy dolgozzék? Fiatalember, ön sajtószerű fogalomzavarban szenved és ügylátszik, semmit sem tud a büntető jogból. Ön elsején felvette a pénzt, elutazott és csak harmadikán jelentkezik a szerkesztőségben... Tudja ön azt, hogy ez sikasztás?«

Erre én azt feleltem, hogy mindenesetre rendetlenség, amit csináltam, de nem sikkasztás, mert íme itt vagyok, dolgozom, majd kipótolom bőven, amit mulasztottam. Tiszti Lajos alkalmasint csak azért, hogy rám ijeszsen, elment és feljelentett sikkasztás miatt. Én is elmentem, jegyzőkönybe vétettem, hogy csak a fizetésem maradványait vettem fel és hogy sohasem voltam és sohasem leszek sikkasztó! Az »eljárást« azonnal meg is szüntették ellenem. Én azonban most már nem az *Arad és Vidéke* szerkesztőségébe mentem, hanem megint a vasútra és visszatértem Nagyváradra.

Hogy miért mentem Nagyváradra, – nem tudnám megmagyarázni. Bartos Gyula barátom adott szállást; pénzem nem volt, a vendéglőben nem fizettem, a kávéházban ültem vagy látogatóban voltam egész nap és fogalmam sem volt róla, hogy mi lesz velem? Úgy emlékszem, hogy ez nem is nagyon érdekelt.

Elérkeztem pályafutásom »mély pontjára«, talán az elzúllás örvényének szélére. Kerényi Miklós, akit én tettem újságíróvá, egy napon sürgönyözött az apámnak, – hogy mit, azt nem tudom; de az öreg táviratilag küldött húsz forintot. Ebből ki lehetett fizetni a pincéret, akiknek már tartoztam és még maradt annyi, hogy lehetett egy III. osztályú jegyet váltani Nagyváradról Szegedre, ahova úgy július közepén egy este tíz óra tájon vissza is érkeztem, pénz nélkül, bárminő terv és cél nélkül, jövőmet illetőleg teljesen reménytelenül.

XLVIII.

Dolce far niente.

A millennium esztendejében, 1896 június közepétől szeptember végéig, naplopó voltam. Egy krajcárt sem kerestem. Huszonkettedik évemet már betöltöttem s egyelőre ingyenélő voltam a szüleimnél, akik ekkor már a Dugonics-utcában laktak, Bures festő mellett.

Ez a két és fél hónap mégis nagyon kellemesen telt el. Kaptam napi húsz krajcár zsebpénzt és így mindennap kávéházba mehettem, ami azért volt fontos, mert így mindennap olvashattam az összes újságokat és nem maradtam el az eseményektől, ami rám nézve, ki az újságírásba már beleestem, nagyon fontos dolog volt. Egész életem folyamán talán csak akkor élveztem ki az »édes semmittevés« gyönyörűségeit. Délután ötkor már a Stefánia-sétányon voltam s néhány százszor mindennap végigjártam a Tisza-parti részt.

Nagyon sokan csinálták ugyanezt és így mindig volt társaságom; érdekes, hogy egy részüknek csak az alakjára és arcára emlé-

kezem, de a nevére már nem, más részüknek pedig csak a neve, maradt meg az emlékezetemben. Mindennap velem volt Reininger ügyvéd orvosnövendék fia és három jogász: Kellner vagy Kertész Zsigmond dr., Lefkovics (?) és Singer Sándor (aki akkor talán már Szigetj. volt és vagy már letette a doktorátust, vagy készült reá), Pósz Henrik, a két, Eisenstein fin, egy technikus (Schatz Dezső?) szintén segített fölverni a Tisza-parti sétatér porát.

Az említetteken, kívül jó barátaim közé tartozott volt iskolatársam Fröhlich Jenő, aki akkor már gyakornok volt Kolozsvárott Udránszky László élettani intézetében s aki arról akart meggyőzni, hogy nincs szebb és fontosabb dolog a világon, mint a kísérleti kutyák gyomorsav-tartalmának a meghatározása. Jevrics Szvetozár, a szegedi rác pap fia is kedves sétapartnerem volt, mert szerbül beszélgettem vele. A Varsóból Szegedre menekült Ausländer fogorvos fia, Dezső, baritonistának készült, de egyelőre ugyanúgy lopta a napot, mint én; hogy mégis legyen valami dolga, oroszul tanultam tőle.

Most, harminckét esztendő elmúltával nem tudom okát adni, hogy mi, felnőtt fiatal emberek a helyett, hogy egymást szórakoztattuk vagy untattuk, miért nem udvaroltunk inkább a kis leányoknak, akiket mind ismertünk és

akik hármásával-négyesével ugyanazon a sétatéren, ugyanolyan fáradhatatlanul sétállak, mint mi? Talán nagyon átérettük, hogy mi tulajdonképen még senkik vagyunk s e miatt talán félénkek, de mindenesetre tartózkodók voltunk.

Csupa unalomból két-három nap alatt magyarrá fordítottam Ibsen legújabb drámáját, »A kis Eyolf«-ot, mely Balla Jenőnek annyira megtetszett, hogy attól kezdve a skandináv írók iránt egyre jobban érdeklődött. Hogy az újságírást el ne felejtsem, minden második vagy harmadik nap írtam valamit a *Szegedi Napló*-nak, melynek szerkesztősége akkoriban a Schlauch-ház első emeletén volt. A Napló akkoriban gyenge létszámmal dolgozott. Palócz László már átvette a *Szegedi Híradó* szerkesztését s az utóda a Naplónál, Újlaki Antal, nem volt még annyira otthonos a városi ügyekben, hogy Palóczot pótolni tudta volna. Tömörkényt a *Pesti Napló* már felfedezte, a családi élet is elvonta egy kissé a szerkesztőségi munkától, – neki is jól esett tehát, ha egy-egy törvényszéki tárgyalásra csupán kollegiális szívességből elmentem helyette. Munkásságom honoráriumá gyanánt Kulinyi Zsigmond szerkesztő megajándékozott egy vasúti szabadjeggyel s így én is láttam a millenniumi kiállításból annyit, amennyit egy nap alatt meg lehetett nézni.

Erre az időre esett az a szomorú dolog, ami miatt a Szegedi Napló tulajdonosának, Bába Sándornak vissza kellett vonulnia a közéletből és vállalatát el kellett adnia. Az új tulajdonos, Engel Lajos Pécsről került vissza Szegedre és nagy buzgalommal látott hozzá az üzlet megmentéséhez; ez sikerüli is neki, – ami azonban a lap szellemi szükségleteit illeti, az iránt neki sem volt több érzéke, mint elődének.

Szeged millenniumi ünnepei szeptember közepére estek: ekkor avatták fel a kultúr-palotát, a gőzfürdőt s a fa- és fémipari szakiskolát. Az ünnepségen a kormányt báró Dániel Ernő kereskedelmi miniszter képviselte, akinek kíséretében leérkezett Szegedre Enyedi Lukács, Sztérényi József osztálytanácsos és Barthos Andor fogalmazó, – mindnyájan díszmagyarban. Az ünnep minden mozzanatáról én írtam a tudósítást a Naplónak, sőt a Budapestről lerándult uraknak is: Siptilusznak a Budapesti Hírlap, Heltai Jenőnek a Magyar Hírlap és Sas Edének a Pásti Napló számára, – így nekik nem kellett a sablonos épület-felavatási és hasonló ünnepségeket végig élvezniök. Az egész dologban csak egy mulatságos dolgot találtam, nevezetesen azt, hogy mennyire bámult a miniszter, amikor az egyházak tisztelgése alkalmával Lövv Immánuel megmagyarázta neki, hogy a Dániel család

a múlt században mi mindent tett a liberalizmusért, sőt néha a zsidókért is. A miniszter mindezekről soha nem hallott semmit, nemhogy tudós lett volna a saját családja történetében.

Az a nagy munka, amelyet különösen e napon végeztem (éjfélig Békefi Antal lakásán, azután pedig reggel négyig Újlaki Antal Iskola-utcai legénylakásán körmöltem,) anyyira meghatotta a Napló kiadóját, hogy egy német filozófiai munka bekötéséért, amelyet az ő műhelyében rendeltem meg, a harminc krajcárnyi díjat nem fogadta el. Mikor ezzel a szerkesztőségben eldicsekedtem, Kulinyi Zsigmond egy rám nézve nagyon kedvező indítvánnyal állott elő. A Naplót akkoriban Budapestről az Egyetértés segédszerkesztője, Benes János tudósította, még pedig igen rosszszül. Kulinyinak az volt az ötlete, hogy elcsapja a pesti tudósítót és engem alkalmaz helyette, havi nyolcvan forint fizetéssel, amiben azonban már benne kell lennie a »dologi kiadásoknak« is. Feladatomban az volt, hogy legyek jelen a képviselőház minden ülésén, írjak az ülésről eredeti tudósítást és gondoskodjam róla, hogy a délután fél háromkor induló gyorsvonat a tudósításomat expressz-levélben elvigye. A délutáni híreket az este hétkor induló személyvonattal kellett elküldeném. A postaköltség, s a tudósítások expediá-

lása körülbelül harminc forintba került, így maradt nekem havi ötven forint. Ezt már elegendő alapnak tartottam arra, hogy Budapestre visszatérjek.

Az volt a vágyam, hogy a Pesti Naplóhoz kerüljek. A nyár derekán Vészi József az egész szerkesztőséggel együtt kivonult a Pesti Naplótól, valami affér miatt. Minden esetre Q legjobb időben mentek el, mert a Pesti Naplónál pénz akkoriban egyáltalán nem volt. Weiszenbacher Endre földbirtokos és konyakgyáros vette át a lapot az összeomlott Haas és Deutsch cég vagyonának roncsaiból. Weiszenbachernek akkor még megvolt az Andrássy-úti palotája, de már ő is »készen« volt; azt hiszem, az Aich-család, mely serfőzéssel szerezte a vagyonát, segített fenntartani a Pesti Naplót, melynek igazgatását egy Baumann nevű nyugalmazott huszárkapitány vette át. A kapitány úr persze nem volt szakember az újság-üzletben, – de a Pesti Napló kiadása akkoriban nem is volt üzlet! A szerkesztést veterán hírlapíró társunk, Hevesi József vette át, akinek nem volt nehéz – munkatársakat találnia, mert a *Fővárosi Lapok* hosszú és nem is dicstelen múlt után már agonizáltak. A Fővárosi Lapoktól legelőször Sas Ede ment át a Pesti Naplóhoz. Szegedről Sas Edének írtam tehát, hogy nem tudna-e nekem helyet csinálni a szerkesztőségben, ha mindjárt in-

gyen kell is dolgoznom? Sas Ede expressz levélben válaszolt: ha ingyen dolgozom, akkor szívesen látnak. E szerint Sas Edének tartozom köszönettel azért, hogy 1896 október 1-én bejuthattam a Pesti Napló szerkesztőségébe. Igaz, hogy akkoriban a Pesti Napló nagyon szegény újság volt, de 1896-ban a Budapesti Hírlap és a Pesti Hírlap kivételével minden magyar napilap körülbelül egyformán a lét és nem-lét mesgyéjén állott s az újságírókat az, hogy milyen a lapjuk anyagi helyzete, nem igen szokta érdekelni.

XLIX.

Pesti Napló 1896-ban.

1896-ban a *Pesti Napló* a Teréz-körút 21. sz. ház II. emeletén tanyázott társ-lapjával, a *Szabad Szó*-val együtt. Mikor szeptember 30-án Budapestre érkeztem, a szerkesztőség közelében, az Andrássy-út 96. sz. ház III. emeletén béreltem bútorozott szobát, mint később kiderült, Ruttkay Miksa író egyik unokatestvérénél, aki a rövidáru szakmában dolgozott és nem sokkal előbb költözött fel Veszprémből. Itt, Rothauseréknál láttam a családnak egy másik tagját is, aki szintén bizonyos hírnévre tett szert: Terézt, az énekesnőt.

Lakásügym elintézése után délután négytől ötig az Abbázia-kávéház előtt ültem s a Teréz-körúti nagy veres házra bámultam, ahol én egy óra múlva fizetéstelen munkatárs leszek s ahol a lehető legrövidebb idő alatt érvényesülni kívántam. Vajjon hogy fognak fogadni?

Úgy fogadtak, hogy nem is vették észre,

hogy bementem az ajtón. Sas Ede mindenkinek bemutatott. Hevesi József, a felelős szerkesztő teljes tudatában volt állása átmeneti jellegének és nemhogy velem, de a lapjával sem sokat foglalkozott. A segédszerkesztő Kabos Bertalan volt, akinek öccse, Kabos Ede, az író, mint kritikus működött a lapnál. Kabos Bertalan, Braun Sándor nem sokkal előbb kimúlt lapjától, a Közgazdasági Naplótól került a Pesti Naplóhoz. Az újságírásból többet tudott, mint egész szerkesztősége együttvéve. Ott volt a lapnál Makai Emil, aki sohasem tudta, hogy mit csináljon és Szomaházy István, aki szép fekete szakállat és mindig rózsaszínű zefír inget viselt. A politikai riportot Szerdahelyi Sándor írta, nagyon szürkén, de azért később egy időre a lap felelős szerkesztője lett. A közgazdasági rovatot egy Szálai nevű bankhivatalnok vezette, az, aki megkezdte a déligyümölcs-aukciókat Budapesten; csakhamar egészen átment a déligyümölcs-üzletre, hamar vagyont szerzett és hamar meghalt. A testvére, Szálai Emil nem tartozott a szerkesztőség kötelékébe, de a kávéházban gyakran velünk volt; imponált nekünk, hogy spanyolul tud, – akkor még irodalmi hajlamai voltak, de ezekről lemondott s a szerzői jog ügyvéd-specialistája lett. Lukács Sándor volt a rendőri riporter, – szürke ember. Velem egy napon lépett a szerkesztőségbe

Szilágyi Géza, a lap gyorsírója, akii a »dekadens költészet« képviselőjeként emlegettek, mert »Tristia« e különben nagyon tehetséges és értékes verseskötetért a törvényszék elítélte, a Kúria persze felmentette. A vezércikkeket Báttaszéki Lajos veterán kollegánk írta, olyan stílusban, amely nekünk, fiataloknak már egyáltalán nem tetszett.

Ez a kis szerkesztőség olyan lapot csinált, aminőt éppen tudott. Arról, hogy a lap fejlődjék és terjeszkedjék, nem is ábrándozott senki. így tehát bőséges alkalmam nyílt arra, hogy dolgozzam és használhatóságomat igazoljam. Október végén volt a képviselőválasztás. Kezembe vettem az egész választási rovatot és magam csináltam mindent, csinosan, formásán és kimerítően. A hónap utolsó napján tehát Baumann kapitány úr, legfőbb főnökünk közölte velem, hogy értékes munkásságomat ingyen nem fogadhatja el és hogy ötven forint a havi fizetésem, »addig is, míg a lap fel nem lendül.«

Ezt a fellendülést egyelőre hiába vártuk, bár a lehetőség megvolt a lap fejlesztésére. Mikor a *Fővárosi Lapok* végleg beadták a kulcsot, a bukott laptól átjött hozzánk Pásztor Árpád és Cserő Hugó ós mint önkéntes munkatárs, belépett a lap szerkesztőségébe egy volt tengerész-kadét, Mester Sándor és csatlakozott a Pesti Naplóhoz két kanizsai

fin, Hevesi Sándor és Lándor Tivadar. Ezeket látásból már rég ismertem: 1891-ben Telekes Bélával a Múzeum-kávéházban sürogtek-forogtak Kiss József körül (*A Hét* ott készült, míg virágjában volt), 1895-ben az Otthon-kávéházban volt törzsasztaluk, majd ál telepedek az új Newyork-kávéházba, hol nappal Palágyi Menyhért és Lajos, éjjel, illetve éjfél után pedig Székely Bertalan és Szobonya Miska, a festő volt a társaság középontja. Ebbe a társaságba tartozott Mikes Lajos is, akinek, azt hiszem nem nagy fáradtságába került a Palágyiakat belevinni a *Jelenkor* című irodalmi hetilap megalakításába. (Akkor még nem Harden *Zukunft*-ja hatolt az ifjúságra, hanem a *Gegenwart*.) Miután azonban egy laphoz nemcsak író és szerkesztő szükséges, hanem kiadó is és a Palágyiak erre akkor még nem jöttek rá, a *Jelenkor* rövid idő múlva megszűnt.

A két kanizsai fiú, Hevesi és Lándor közül ez utóbbit tartottuk a sokkal tehetségesebbnek; de sajnos, Lándort csak a zene és az irodalom érdekelte és mindegyiket csak kritizálta, de nem művelbe. Bizonyos voltam benne, hogy orvosi szigorlatait sohasem fogja letenni és bizonyos voltam abban is, hogy a hallatlan szorgalmú Hevesi Sándor nem fog iskolai tanulmányaiban megállni addig, míg legalább három doktori ok-

levelet nem szerez. A jövődő igazolta, hogy sejtelveim alaposak voltak.

Az »ifjú irodalom« központja akkoriban a Newyork-kávéház volt; fölötte az emeleten a már »beérkezett« írók és újságírók kártyáztak az Otthon-körben; mi fiatalok lenn a kávéházban annál többet olvastunk. Minden este ott volt egy igen vékony kis közgazdasági lapnak a szerkesztője, Katona Béla, aki soha senkivel sem beszélt de mintha a Rothschild-ház kasszáját kezelte volna, mindennap »Luxor« cigarettát vásárolt »Nagy úrtól«, a főpincértől, aki akkoriban lépett be az üzletbe. Az egész társaságból csak két emberre haragudtam: Salgó Ernő szigorló orvosra, ki az *Egyetértés* kritikusa volt és Heves Kornél rabbinövendékre. Ez a két ember sokszor megkeserítette az életemet és valószínűleg én is az övékét: mert mind a hárman végig olvastunk minden hazai és külföldi lapot, ami csak járt a kávéházba. Sokszor azért kerültem csak reggel haza, mert nem bírtam hajnal előtt hozzájutni valamelyik újsághoz, amelyet Salgó vagy Heves olvasott. De mit is beszélék, – nem olvastuk mi az újságokat, hanem tanulmányoztuk, élveztük és faltuk, annyira, hogy nekem például akárhányszor ez volt a vacsorám.

»Lapunk zárta után«, éjjel két óra tájon azonban nem mehettünk mindjárt a New-

yorkba, – előbb a szerkesztőséggel szomszédos Sztanoj-kávéházban telepedtünk le s ott vártuk egy óra hosszáig, hogy »hátha történik még valami?« Segédszerkesztőnk, Kabos Bertalan fantasztikus művésze volt a billiárdnak: néha szórakoztatott bennünket játékaival, melyet pénzért lehetett volna mutogatni.

December elsején megpróbálták Weisenbacherék a *Szabad Szó* reorganizálását. Szerkesztőnek szerződtették Méray Horváth Károlyt, aki Aradról került fel a fővárosba, segédszerkesztőnek pedig Kéry Gyulát. Két jó riportert is találtak Révész Gyula és Révész Tivadar személyében; országgyűlési tudósítónak szerződtették Mezőfi Vilmost, vezércikkírónak pedig engem. Nyolcvan forint havi fizetés egy mellékes munkáért! Ki tudja, mennyi pénzt hordtam volna a takarékbába, ha a Szabad Szó már az első havi nyolcvan forint honorárium kifizetése előtt meg nem bukott volna !

L.

Első nagy riportjaim.

Úgy látszik, hogy 1896 végén lapunk tulajdonosa valami kis pénzre tett szert, mert messzemenő tervekbe bocsájtkozott. Ezt én abból éreztem meg, hogy a fizetésemet egészen váratlanul felemelte hetven forintra. E rám nézve örvendetes tény mellett szinte mellékesnek tartottam, hogy új szerkesztőket kapunk: Balla Mihály, a Budapesti Hírlap éjszakai szerkesztője átjött hozzánk Felelős szerkesztőnek és főszerkesztői minőségben a lap élére állott Neményi Ambrus képviselő, a kormánypárt egyik előkelő tagja. Engem főleg Neményi főszerkesztő foglalkoztatott, aki-nél minden este jelentkeztem s aki helyett gyakran el kellett látnom a Vossische Zeitung tudósítását is, természetesen egy fillérnyi külön díjazás nélkül. Neményi nagyon szigorú ember volt, a szerkesztőség tagjaival általában nem érintkezett, én is többnyire az Andrassy-út 31. sz. házban levő lakásán vet-

tem át utasításait. Hidegebb embert keveset láttam élelemben.

Az új felelős szerkesztőt mindennap láttam és minden találkozás alkalmával meggyőződtem arról, hogy számomra a Pesti Naplónál nem teremnek babérok. Majdnem olyan rossz volt, a helyzetem, mint Makai Emilé, akit hamarosan el is távolítottak a laptól. Neményi főszerkesztő úr »heti verseket« kívánt tőle és előírta, hogy a politikusok közül kit kell a versben rokonszenvesen kezelni és kit kell csipkedni? Szegény Makai igyekezett alkalmazkodni, de az efajta költészetet szívből utálta. Amikor azután az 1897-iki tatai hadgyakorlatra Balla szerkesztő úr kiküldte őt tudósítónak és Makai azt felelte, hogy ő ehhez nem ért és sohasem látott hadgyakorlatot, azonnal elbocsájtották a laptól. Igen sajnáltuk – néhányan – a szegény fiút, mert mindig azt hajtogatta előttünk, hogy meg fog halni. Az volt a rögeszméje, hogy vérmérgezésben fog meghalni. Ha az ollóhoz kellett nyúlni, előbb felhúzta a keztyűjét. Nemsokára megbetegedett, – valami tüdő- vagy vesebajjal szenvedett Teréz-körúti sötét hónapos szobájában és betegsége alatt tényleg vérmérgezés érte: a szegény »Coc«-nak úgy teljesedett be a végzete, ahogyan megsejtette.

Nem mondhatnám, hogy egészen ártatlan voltam abban, hogy új felelős szerkesztőnk

fájdalommal túrt engem a szerkesztőségben. Amint észrevettem, hogy tökéletesen tehetségtelen és felesleges embernek tart, – ennek megfelelően viselkedtem vele szemben. Bejött a szobámban és megkérdezte:

– No, Szabó úr, mi újság a városban?

Angol vagy francia újságjaim mögül föltekintettem és így feleltem:

– Ha azt méltóztatik kérdezni, mi újság Parisban, vagy Londonban, azt megmondhatom; de a helyi riporterek a szomszéd szobában vannak, – tessék a Pestre vonatkozó kérdést hozzájuk intézni!

Egy pár »nagy riportot« volt alkalmam írni az 1897. év folyamán. Ez év tavaszán volt a hódmezővásárhelyi méregkeverők szenzációs pöre, melyben oly sok volt a vádlott és a tanú, hogy a szegedi törvényszék »kiszállott« Vásárhelyre és heteken át ott tárgyalt a városháza közgyűlési termében. A Budapesti Hírlap Sebők Zsigmondot, a Magyar Hírlap Bródy Sándort küldte ki a tárgyalásra, a Pesti Napló pedig engem. Ez könnyű munka volt Sebőknek és Bródynak, akik csak egy-egy tárcát írtak az egész pörrel, de nagyon nehéz volt nekem, mert én mindennap kimerítő tudósítást küldtem Budapestre. Mivel akkor még nem volt Vásárhelyen telefon, minden este bementem Szegedre telefonálni és másnap hajnalban mentem vissza Vásárhely-

re. Én is írtam egy tárcát Vásárhelyről, – meg is haragudott érte az egész város, mert azt állítottam (s ezt persze történeti adatok alapján állítottam), hogy mikor a XVIII. század elején új életre kellették Vásárhely városát, sok szláv eredetű ember is volt az új telepések között, – például a Kenézek.

Ebben az évben kezdtem el foglalkozni a fiúmei kérdéssel is. Báró Bánffy Dezső volt a miniszterelnök, akinek nem fért a fejébe, hogy Fiúménak miért nem olyan a közigazgatása, mint például Debrecennek? A helyi autonómia megszüntetésével Fiúmét egyszerűen be akarta sorolni Bánffy a többi törvényhatósági jogú városok sorába. Elrendelte, hogy a közigazgatási bizottság, a *gimita amministrativa* lépjen a *delegazione municipale* helyébe, megkövetelte, hogy mindenült magyar legyen a felirat s elkezdte életbeléptetni a vízügyi. stbi törvényeket, melyek eddig Fiúmében nem voltak érvényesek. Amikor azután azt is elrendelte, hogy az állami anyakönyveket is magyarul kell vezetni, betelt a pohár és a *fiúmano*-k apró revolúciókat rendeztek, felfordították és felgyújtották a magyar feliratos villamoskocsit és tüntettek, amennyit csak bírtak. Nekem legalább tízszer le kellett menni e miatt Fiúméba. Nagyon szoros ismeretségbe kerültem az akkori podesztával, dr. Mayländer Mihállyal, aki kani-

zsái családból származott és tökéletesen tudott magyarul s az olasz ellenzék vezéreivel, Dall' Asia Szaniszló orvossal, Walluschnigg Antonio speditőrrel, akinek csak egy kapu alatt volt egy parányi irodája és mégis óriási befolyása volt a városi politikára (Kossuth Lajossal is állandóan levelezett Kossuth haláláig) és a »magyar párt« vezérével, Maderspach Sándorral. A kormány főleg Maderspachra támaszkodott és söröző asztaltársaságára, mely minden ebéd előtt a »Tiroli nő«-nél sörözött és hevesen politizált mindaddig, míg valamelyik Signer meg nem szólt: »Gyerünk haza, mert hosszú lesz a rizs!« (T. i. ha a rizs a levesben a kelleténél tovább fői, nagyon hosszú lesz és nagyon puha, – elveszti az ízét) Bánffy reformjával szemben azonban Maderspach is az ellenzékkel tartott. Minden fiúmei utam alkalmával meglátogattam a horvátok agg vezérét, Barcsics Erazmót is, aki talán nem is lett volna ellensége a magyarságnak, ha egyetlen fiát párbajban agyon nem lőtte volna egy magyar tengerésztiszt. 1897 óta Fiúme ügyeit nemcsak figyeltem, de sokszor tanulmányoztam is és cikkeim teljes tárgyilagosságával Fiúme minden pártja meg volt elégedve.

Fiúmei utaim alkalmával megismerkedtem a legkiválóbb olasz színművészekkel is. Ibsen »Kísértet« csak olasz előadásban láttam, a

főszerepben Ermele Zacconival, amikor ezt a nevet Budapesten még senki sem ismerte; láttam az öreg Salvinit *Ameleio*-ban (Hamlet), megismerkedtem Tina di Lorenzoval, láttam Duset, Vitalianit, stbit és később Irma Grammaticat legelső színpadi fellépésén. Mire Budapestre kerültek, már nem is érdekeltek. Decemberben Kabos Bertalan segédszerkesztő működését feleslegesnek vélte Balla Mihály szerkesztő úr. Mivel mindnyájunk közül Kabos volt a legműveltebb s az újsághoz is legjobban értett, igen sajnáltuk távozását és Mester Sándorral mindennap felkerestük főhadiszállásán, a Japán-kávéházban. Pár hét múlva Kabos a *Neues Pester Journal* politikai munkatársa lett – s abban az időben ő volt az egyetlen ember a lapnál, aki jól tudott németül. Tudtam, hogy Kabos elbocsájtása után én is hamarosan távozni fogok a laptól és csakhamar kaptam is egy levélkét, melyből arról értesültem, hogy »közreműködésemre a Pesti Naplónál 1898 január 31. után nem reflektálnak.«

LI.

Rendőri riporterségem.

1898 február 1-én a Pesti Hírlaphoz rendőri riporter gyanánt kellett volna belépnie Fényes Lászlónak. Amikor azonban Fényes jelentkezett a szerkesztőségben, közölték vele, hogy a pénztárnál várja a hat heti fizetése, szolgálataira azonban nem reflektálnak. Valószínű, hogy Fényes László ma sem tudja, mi volt ennek az oka? Én azonban tudom. Az akkori főkapitány (gondolom, Rudnay József volt már a főkapitány), felkérte Légrády Károly képviselőt, a Pesti Hírlap főszerkesztőjét, hogy Fényest ne szerződtesse.

Az így üressé vált rendőri riporteri állásra a Pesti Napló rendőri riportere, Lukács Sándor, ki előbb a Pesti Hírlapnak dolgozott, engem ajánlott és szerződtettek is nyolcvan forint havi fizetéssel.

Ezzel teljesen új környezetbe és új munkakörbe jutottam. Nem egészen elfogulatlanul mentem föl Légrádyék Váci-körúti palotája

ba, mert az újságírók a Légrádyakat nem szerették. Nagyon rajta volt a szemük az újságon és Légrády Károly nemcsak elolvasott minden sort, ami a lapjában megjelent, hanem mindennap tudta azt is, hogy ki mit dolgozott, sőt ami ennél még sokkal rosszabb: azt is, hogy ki mit nem dolgozott. Nekem azonban passzióm volt a munka és így Légrádyval soha a legkisebb differenciám sem volt. Akkoriban szokás volt őt az újságírók között úgy tüntetni fel, mint aki csak kapitalista, újságvállalkozó, a munkásait dolgoztató ember, senki egyéb. Hamarosan megfigyelhettem, hogy ez nem igaz. Légrády nem olvasott ugyan kéziratokat, de tényleg irányította a lapját, naponként tíz-tizenöt-ször bejött a szerkesztőségbe s utasításokat adott a vezércikkíróknak és Schmittely Józsefnek, a lap régi segédszerkesztőjének. Mindezt látnom és hallanom kellett, mert Schmittelyvel egy szobában dolgoztam. Légrády Károly nagyon tájékozott volt a politikában, sokat és közve tétlenül tárgyalt a kormány tagjaival és rengeteg sokat olvasott; franciául éppen olyan jól tudott, mint németül. Nem túlozok, ha azt mondom, hogy a szerkesztőségben ő volt a legolvasottabb és legtájékozottabb ember.

A lap felelős szerkesztője, Renedi Géza sohasem volt tényleges szerkesztője a lapnak. Hellenként egy vagy két vezércikket irt és min-

dennap egy fiktív szerkesztői üzenetet. Azt hiszem, e munkáért aránylag nagyon csekély fizetést kapott. A tényleges szerkesztő Schmittele József volt már 1881 óta. Buzgón javította a kéziratokat, de utasításokat nem adott a munkatársaknak, – legfőképpen Légrády Károly utasításait további! ott a. Dr. Légrády Imre, a főszerkesztő legidősebb fia, a kiadóhivatalt vezette; naponként többször feljött a szerkesztőségbe, szelíden mosolyogva kritizálgatott egyetmást, de ő is tartózkodott az aktív beavatkozástól. A legkisebb fia, Ottó, még diák volt és amikor az utolsó évet töltöttem a Pesti Hírlapnál (1900-1901-ben), akkor volt huszárönkéntes. A tenisz nagyon érdekelte akkoriban, de a lap még nem: nem is volt rá szükség, mert az öreg Légrády Károly úgyis látott és tudott mindent. A *Pesti Hírlap* szerkesztősége akkor még nem volt olyan nagy, mint most. Murai Károly minden nap csinált egy-két úgynevezett »megirt« hirt és havonként írt két tárcát. A politikai és országgyűlési rovatot Bedé Jób írta, a színházi rovatot Komor Gyula szerkesztette; Szegő Béla volt a gyorsíró, Guthi Imre a fővárosi és törvényszéki tudósító. A külföldi rovat báró Jósika Kálmánra volt bízva, a közgazdasági rovat pedig Wurm Adolfra, kivéve a gabona-tőzsdei részt, melyet Balla Vilmos írt nagy tudással és néha sok humorral. A hírvivatot

Luby Sándor vezette, a leggyengébb költő és a legerősebb tornász a szerkesztőségben; segített neki híreket írni a képzőművészeti kritikus. Kézdi-Kovách László is. Ezekhez járult még néhány külső munkatárs, de ha ezeket mind számbavesszük is, azt kell mondanunk, hogy a Pesti Hírlap 1898-ban minimális személyzettel dolgozott.

Az én rendőri tudósítói működésem nyolctíz hónapig tartott és azért szűnt meg, mert úgy látták a lap vezetői, hogy más munkakörben több hasznomat vehetik.

A rendőri riporterek akkoriban meglehetősen kényelemmel dolgoztak; mindnyájuknak volt több-kevesebb ismerőse a rendőrtisztek és detektívek között, s ezektől, ha történt valami, egyszerűen átvetlek az információt. Én egyetlen detektívet és egyetlen rendőrtisztet sem ismertem, s egészen más módszerrel dolgoztam, mint a többiek. A rendőri sajtóiroda mindennap kiadta az események rövid vázlatát néhány szóban: »X. Y. Hernád-u. 89. sz. a lakost elgázolta a villamos.« Az efajta kis hír rendszerint ilyen alakban jelent meg a lapokban, – kivéve a *Pesti Hírlapot* abban az évben, mikor én voltam a riporter. Mert én az ilyen esetben kimentem a Hernád-u. 89. sz. házba, ott megtudtam, ki az az X. Y., mi után járt, mikor elgázolta a villamos, mi van a családjával, stb. Kartársaim

nem szerették a riportnak ezt a módszerét, mert sok utánjárással járt s a költségeket akkoriban nem térítették meg a szerkesztők. Minél kevésbé követték kollégáim a példám, annál inkább gyakoroltam ezt a módszert, – sőt egyszer egy ál-riportot is írtam, hogy a kollégáimat »lefőzzem«. Az esetet tanulságosnak tarlom és így el is mondom.

Egy este a sajtóiroda közölte, hogy »Vank Anna, 48 éves, a Népszínház előtt összeesett és meghalt«. A törvényszéki orvostani intézetben megtudtam, hogy a halál oka: »akut alkoholmérgezés«. Az elhunyt »az építő iparban alkalmazott napszámosnő, születési helye Lipló-újvár«. Erre írtam egy óriási nagy cikket, hogy az elhunyt a Népszínháznak legszebb segédszínésznője volt a hetvenes években, megszöktette egy bojár, Bukarestben nőülvette a német katonai attasé, akivel haza költözött Pommerániába, elvált a férjétől, hozzáment egy dán báróhoz, azt is ott hagyta és cirkusz-művésznő lett, összeállt egy műlovarral, s azután fokról-fokra süllyedt lefelé és végül meghalt legelső sikereinek színhelyén, Budapesten, éppen a Népszínház előtt... A városházán erre a népszínházi bizottmány elhatározta, hogy Frank Annát (lehet, hogy másként hívták, a névre már nem emlékszem) a maga halottjának tekinti; a főváros dízsírhelyet adott neki; a Népszínház számos tagja jelen volt a

temetésen, Vasvári-Kovács, a »funcrátor« színész vitte a menet élén a sírkeresztet; mindenki emlékezett »a szőke Annára«, több művésznő még könnyezett is, egy öreg kollegám pedig, aki minden közéleti nagyság temetésén jelen volt és két forinttól felfelé emelhető tiszteletdíjért bárkinek a nevét közölte lapjában a »jelenvoltak« között, bizalmasan elmondotta nekem, hogy ő a megboldogulttal milyen kellemes nyarat töltött Balanlonfüreden 1876-ban...

Egy másik riportommal megakadályoztam, hogy Magyarország gyarmatot szerezzen Afrikában. A saját lapunkban egy napon egy apró hirdetést láttam, amelyben »vállalkozó szellemű és erős embereket keresnek külföldi expedícióra (. Miután akkoriban körülbelül 50 kilót nyomtam, magam nem jelentkezhettem, mint »erős ember«. Felkértem tehát egy robusztus külsejű urat, hogy jelentkezzen a hirdetés közlőjénél a Bristol szállóban. Ott azt mondták neki, hogy »őfenségénél« kell jelentkezni a Nagy János-utcában. Ezen a nyomon elindulva megállapítottam, hogy az expedíció tervezője egy Singer Salamon nevű temesvári származású ember, aki Afrikában járt, ott áttért a mohamedán hitre és az Inger Szolimán nevet vette föl. írása volt neki arról, hogy őt egy szomáli-néger törzs emírnek választotta, s ezen a jogcímen fejedelmi tisz-

leletet követelt maga iránt. Báró Dániel Ernő kereskedelmi miniszteri rávette Inger Szolimán arra, hogy küldjön expedíciót Afrikába, s a szomáliak földjét, mely 1898-ban még nem volt európai fenhatóság alatt, Magyarország részére vegye birtokba. A Nagy János-utcai ház bérletét, s az expedíció szervezésének költségeit már báró Dániel Ernő előlegezte. Noha cikkemben lelepleztem az egész históriát, a magyar kormám kiállított egy iratot, melyben Inger Szolimán »emír«: rangját és kegyelmes címét elismerte, – és engedte, hogy tizenöt-husz kalandvágó fiatal ember egy rozoga kis gőzösön levigyenek Afrikába. Hogy ezek olt gyarmatot szerezzenek, nevetséges ábránd volt; amint a hajó bevergődött Djibouti kikötőjébe, a franciák már várták, az egész expedíciót letartóztatták s hetek múlva szállították fel Alexandrelte-be, ahol szélnek eresztették őket. Inger Szolimán »emír« azután elment Biharmegyébe, veti magának egy kis birtokot és még most is él, ha meg nem halt. Íme, egyszer volt egy miniszterünk, aki gyarmati politikát akart inaugurálni és annak a terveit is elrontottam!

LII.

Harmadfél meddő esztendő.

Ambíciómat természetesen nem elégítette ki a riporter munka és sok egyébvel is foglalkoztam, hogy a rendőri ügyektől szabaduljak. Nem akartam versenyezni az öreg Swobodával, aki a Pester Lloyd riportere volt és oly bámulatos művészettel tudta kivenni az órát a mellényzsebemből, hogy előre megmondta: »nagyon vigyázzon és nézze a kezemet, mert három percen belül elveszem az óráját!« És minden figyelmem ellenére három perc múlva nemcsak az órám, de az aprópénzem és pénztárcám is Swoboda bácsi zsebében volt. Micsoda vagyont szerezhetett volna ez az ember, mint zsebmetsző! De aki ennyire otthon volt a büntettesek világában, az összes riporterek közül kimagaslott. A »fiatalok« persze nem tudtak többet, mint én; közülök azonban csak dr. Hajdú Miklóstra emlékezem, aki a *Budapesti Napló* riportere volt rövid ideig.

Utolsó rendőri riportom lefolyását megírtam *A modern újságírás* c. könyvem 116-120 lapján. Fényes Lászlóval együtt kimentünk a Csikagó városrészbe egy nyugalmazott miniszteri tanácsos lakására, akinek postás-kisasszony leánya száz koronát sikkasztott «kelengyére», mert félt, hogy a vőlegénye elhagyja, ha tovább halogatja az esküvőt. Éjfél tájon értünk ki a nyomor-tanyára, hol a »büntettes« leány a konyhában aludt a szalmazsákon; az udvari lakás egyetlen kis szobájában »öméltósága« keserűen elmondta nekünk, hogy hogyan fog megjelenni reggel a lapunkban ez az »éjszakai riport.« Tényleg Fényes László körülbelül úgy írta meg az esetet az *Egyetértés*-ben, én azonban sehogy sem írtam meg és többé sohasem írtam rendőri riportot.

Ezt Légrády nem is bánta, mert engem sokféle munkára lehetett használni a lapnál. Én honosítottam meg a Pesti Hírlapnál azt a szokást, hogy a »Vegyes« rovat előtt egy rövid francia tárcának a magyar fordítását közöltük. 1898-tól 1901 október végéig minden idegen nyelvű tárcát én fordítottam a lapnak s ezért valami külön honoráriumot is kaptam, úgy hogy jövedelmem a lapnál körülbelül 150 forintra rúgott.

Zsoldos László volt az utódom, mint rendőri riportter, – de csak rövid ideig. Zsoldos egy napon írt egy tárcát s mivel Murai Károly

jónak látta az írását, közzé is tette. Másnap délután Legrády Károly képviselő úr megkérdezte Schmittely segédszerkesztőtől:

– Az a Zsoldos, akitől ma tárcát közöltünk, azonos a rendőri riporterünkkel?

– Azonos, felelte Schmittely.

– Akkor fizessék ki a fizetését hat hétre és azonnal bocsássák el a laptól, mondotta a főszerkesztő. Holnapra már más riportert keressenek helyette.

Ezen én nagyon csodálkoztam és közbe is szóltam:

– De képviselő úr, hogyan lehet elküldeni egy embert csak azért, mert egy jó tárcát írt?

Légrády megmagyarázta a dolgot:

– Fiatal ember, maga még sok dolgot nem ért. A tárcarovatunkba most Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Eötvös Károly és Tóth Béla dolgozik. A tárca nálunk nem okoz gondot, de honnan vegyek egy jó riportert? Ez a Zsoldos nem tehetségtelen ember és most, hogy a tárcája megjelent, föltétlenül fog egy másik elbeszélést is írni és utána még számtalan tárcacikket, – de akkor ki fogja írni a rendőri riportot?! Nem akarom, hogy aki egy rovatba dolgozik, az egy másik munkakörben óhajtja az ambíciójának kielégítését.

Ezt akkoriban megértettem, de nem helye-

seltem. Ma már nemcsak értem, de helyeslem is.

Életmódom akkoriban »rendetlen«, a magam felfogása szerint azonban »rendes« volt. Sohasem szerettem az élet apró-cseprő gondolataival bajlódni, kineveztem tehát az egyik szolgát, Ferencet a gondnokommá, ő vette fel az illetményeimet és ő fizetett helyettem mindent, mert szinte betegesen irtóztam attól, hogy »pénz érintse a kezemet«. Utáltam a pénzt és most is megvetem és nem markolok bele, noha néha lehetne. Ferenc fizette a házbéremet, ő fizetett helyettem a vendéglőben, kávéházban, ő rendelt nekem ruhát és ő törlesztette a pénzemből, ő mondta meg, hogy kell-e ma beretválkozni, elintézte ügyeimet a mosodával és közölte velem, hogy »ezt a ruhát, vagy inget tovább már nem lehet viselni«. A legaprólékosabb dolgokig mindent ő intézett el. Egy este a kezembe adott egy kulcsot ezekkel a szavakkal:

– A Vadász-utcából ma elhurcolkodtunk; a Váci-körút 77., III. emelet 15 alá tessék majd hazamenni, a lépcsőházra nyílik az ajtó...

Ha Ferencnek nézeteltérései voltak a főbérlővel, akkor engem egyszerűen elköltöztetett egy másik albérleti bútorozott szobába. Pénzem sohasem volt, »felesleg« sohasem mutatkozott, de deficit sem volt. Mikor néhány év múlva megnősültem, a feleségemnek nagy fé-

lénken ajánlottam, hogy ezt a gazdálkodási rendszert folytatni kellene... Az asszony igen nagyot nézett, rögtön megvizsgálta az ügyet, Ferencet a háztartásomból azonnal kikapcsolta, – mint mondotta: a részletekbe nem bocsájtkozik a békesség érdekében.

A Pesti Hírlapnál 1898-1900-ban az volt az életrendem, hogy délben 12 óra 30 perckor felkeltem, mosakodás és öltözködés után 1 óra-kor bementem a szerkesztőségbe, hogy meg-nézzem a postát. Félkettőkor a New-York ká-véházban egy »nagy fekete« volt *a reggelim*. Háromig újságot olvastam, háromtól négyig egy nagy sétát tettem, négy órára az Alkot-mány-utca és a Váci-körút sarkán levő Seeman kávéházba értem, ott megittam egy csésze fe-hér kávé-t és elolvastam az *Esti Újság*-ot és a *Pester Lloyd* esti lapját. Öt órától félnyolcig a szerkesztőségben dolgoztam. Félnyolctól nyol-cig vacsoráltam, s utána 1898-1899-ben nyá-ron kimentem Ós-Budavárába, ahol a Steuer kávéház egyik sarokasztalánál fekete kávé-t ittam, télen pedig a Somosi Orfeumba men-tem. Nyáron tíz órára, télen pedig féltizen-kettőre mentem vissza a szerkesztőségbe, ahol dolgoztam reggel félnégyig. Hivatalos köteles-ségem csak az volt, hogy a bécsi esti lapokat megvárjam és belőlük azt, ami kell, átvegyem. Ezzel a munkával este háromnegyed tizen-egyre elkészülhettem volna, de inkább ott ma-

radtam, hogy mindenben segítsek a segédszerkesztőnek, aki éjfél után már egyedül maradt volna a szerkesztőségben. Ez az éjszakai munka, különösen félkettőtől félnegyig, nagyon alkalmas volt arra, hogy a lap összeállítását, a technikai szerkesztést megtanuljam. Az újjaimon meg lehet számlálni azokat a magyar újságírókat, akik ehhez a munkához komolyan értenek. Félnegykor azután elmentünk a Nemzeti Kávéházba, mely a Nagymező-utca és Váci-körút sarkán volt és ott étkeztünk, többnyire úgy, mintha ebédeltünk volna: leves, sült, tészta, reggel négykor. Reggel lefekvés előtt vagy kibicikliztem a Városligetbe, vagy sétáltam egy nagyot és rendszeren hét órakor kerültem az ágyba. Házigazdáim természetesen nem tartottak rendes embernek; azt hitték, hogy lump vagyok; de mivel a Ferenc pontosan fizette nevemben a házbért, – megtűrték. Leghuzamosabban az Erzsébet-körút 21. sz. házban, Fleischmann Jónás urnái laktam, aki Kaposvárról került Budapestre. Ennek egy VII. vagy VIII. réalista fia a vasárnap délelőtti álmaimat megzavarta, mert a szomszéd szobában hosszú részleteket szavalt a saját drámáiból. Azt, hogy tehetséges fiú, mindjárt az első alkalommal észrevettem. Azóta számos drámájával tényleg nagy sikert aratott ez a fiú, akit ma Földes Imrének hívnak. A Pesti Hírlapnál ekkoriban két dolgot csi-

náltam passzióval: szívesen fordítottam Fiammarion tárcáit, az eredeti kéziratból. Erre a finom munkára csak nagyon kevés ember volt alkalmas, – kaptam is minden tárca lefordításáért 15 forintot, ami már maga is bizonyíték amellet, hogy az öreg Légrády a finomabb munkát bőkezűen honorálta. Továbbá minden este hét óra tájon témát kerestem és rendszeren találtam is Tóth Béla »Esti levele« számára. Tóth Béla mindig otthon dolgozott, hét óra után telefonon megkérdezte, hogy miről lehetne írni és tíz óra felé Ferenc, a szerkesztőségi szolga kibiciklizett a kéziratért az Abonyi-utcába, ahol addig nyomkodta a bicikli csengőjét, míg Tóth Béla az emeletről egy spárgára akasztott papírzacskóban le nem bocsájtotta a finom merített papírra írott, apróbetűs kéziratot.

LIII.

A régi Deák-párt előkelő tagja

Ez, bocsánatot kérek, én voltam, ámbár még egy éves sem voltam, amikor a régi Deák-párt feloszlott.

1899 nyarán egy délután az újságok olvasása közben elgondoltam, hogy bármilyen híresek is a *Budapesti Hírlap* vezércikkei, én is tudok ugyanolyan jó cikkeket írni, sőt alkalom adtán talán még jobbakat is. Meg is írtam még az nap egy vezércikket és elküldtem a Budapesti Hírlap főszerkesztőjének, Rákosi Jenőnek. A cikk nem volt épen sablonos, – jól ismertem a témát és utána is néztem a dolognak, – azaz ellenőriztem, hogy a megírott dologról való tudomásom egyezik-e a történeti tényekkel? Pár nap, múlva meg is jelent a *Budapesti Hírlap*-ban a cikkem, melyet névaláírás és kísérő levél nélkül küldtem be. A cikk elé bevezetésül ez a pár sor volt írva:

A régi Deák-párt egyik előkelő tagja írja nekünk a következő sorokat:

Ebből látnom kellett, hogy cikkem szerzőségével valamely régi politikust gyanúsítanak, még pedig nem egy akármilyen embert, hanem egy előkelő politikust. Ez nekem igen tetszett és a következő cikkeimben, melyeket szintén névtelenül, de ugyanolyan, kockás víznyomású finom papírra írva küldtem be, - igyekeztem egy régi, komoly politikus eszejárása szerint vitatni meg az eseményeket. A cikkeimet rendre közölték s ennek hálása alatt már-már a régi Deák-párti politikai felfogás letéteményesének képzeltem magam. Ezért, azt hiszem, nem érdelek semmi különös megrovást, – hiszen olyan fiatal voltam, hogy koromhoz szinte illett is ez a nagy elbizakodás.

A tizenkettedik cikk megjelenése után elmentem Rákosi Jenőhöz, aki már egyáltalán nem emlékezett arra, hogy 1893-ban is dolgoztam a lapjánál egy hónapig. Tudakozódott a körülményeim felől s a cikkeimről igen nagy elismeréssel nyilatkozott. Neki 1899-ben az volt a nézete, hogy a publicisták Magyarországon kihalóban vannak. A legnagyobb magyar publicistának nem önmagát tartotta, hanem Kaas Ivort.

– Nézze csak, mondotta, – a báró, sajnos, sokat betegeskedik; nem hiszem, hogy sokáig

viszi És alig van ember, aki jó magyar cikket tud írni. Vázsonyi a mi lapunk és a mi közönségünk levegőjében elképzelhetetlen. Nagy tehetség, a nyelve magyar, de a hangja, a hangjának a színe a mi közönségünknek idegen. Ki van még? Beksics, aki csak kormánypárti tud lenni, Ábrányi Kornél, aki még mindig szerelmes valakibe és amíg ír, folyton arra a hölgyre gondol, aki várja lenni a fiákerban, hogy minél hamarabb készen legyen a cikk és Balogh Pali, aki átment a Pesti Hírlaphoz és ott se megy semmire, mert beleveszett a néprajzi statisztika tengerébe, melyben az eltűnt magyar népszigeteket kutatja. Ma-holnap egyedül állok itt ebben a házban... Szeretném, ha egykor ön lenne itt Kaas Ivornak az utóda. Annyi bizonyos, hogy a kis könyvecskémben nagyon jó helyre jegyeztem fel a nevét. Várom további cikkeit...

Természetesen benyitottam Zilahy Simon igazgató úrhoz is, aki tizenkét vezércikkem honoráriuma gyanánt kifizetett száznyolcvan forintot és gratulált ahhoz, hogy Magyarországon én vagyok a legfiatalabb vezércikkíró.

Érthető, hogy ruganyos léptekkel és dagadó kebelrel távoztam a Budapesti Hírlap palotájából. Rózsaszínben láttam az egész világot, míg a Pesti Hírlap palotájába nem értem. Ott ugyanis az asztalomon már várt egy szegedi

levél amelyben az apám nagyon biztatott, hogy ha van pénzem, okvetetlenül küldjem haza amennyit csak lehet, mert szüksége van rá. A száznyolcvan forintból százötvenet rögtön postára tettem. Csodálkoztam rajta, hogy mily nagy bölcsesség rejlik a Véletlenségben: véletlenül éppen akkor kért pénzt tőlem az apám, amikor egészen véletlenül csakugyan volt pénzem. Azóta sokat tapasztaltam az életben s e tapasztalatok hatása alatt kivétel nélkül mindig végtelenül rosszul érzem magam, ha váratlanul jutok pénzhez, vagy ha nagyobb összeg pénz kerül a kezembe. Mert én már kiismertem a Sorsot, mely engem nem bír becsapni: én tudom, hogy a váratlanul kapott pénz mögött ott settenkedik valami nem várt családi vagy egyéb baj vagy szerencsétlenség, mely néhány órán belül lecsap rám, mint a kánya a galambra és feltélenül elviszi azt a pénzt, melyről néhány pillanatig eléggé gyermek voltam azt hinni, hogy az enyém. Miután az én életemben a rendes, mindennapi keresetet meghaladó pénz mindig egy közelgő csapást jelentett, – talán én vagyok az egyetlen ember, aki imái közé beszötte ezt a fohászt is: »Uram, Istenem, pénzt ne adj nekem!« És azt hiszem, hogy engem szeret is az Isten, mert sokszor nagyon huzamosan meghallgatja ezt a kérésemet. A vezércikkeket mindenestre tovább iro-

gattam a *Budapesti Hírlap*-nak, ügyelve arra, hogy meg ne rohanjam a lapot kézírataimnak tömegével. Csak olyankor írtam, amikor úgy éreztem, hogy az én mondanivalóimat nem tudja senki más. Volt rá eset, hogy egész hónapban csak egy cikket írtam a *Budapesti Hírlap* számára. Az a körülmény, hogy egy másik lapnak, a *Pesti Hírlap*nak szerkesztőségéhez tartoztam, nem feszélyezett, mert hiszen csak vezércikkeket írtam a másik lapnak és az én vezércikkeimre a *Pesti Hírlap* úgy sem reflektált. Schmittely, a segédszerkesztő és Murai Károly tudott a dolgról, de egyikük sem hitte, hogy a vezércikkeim jók s azt hiszem, mind a ketten sajnálták és lenézték a *Budapesti Hírlap*-ot, mely a *Pesti Hírlap* legfiatalabb munkatársától közöl vezércikkeket. Légrády Károly nem tudott a dolgról, de nem is mertem neki megmondani, hogy vezércikkeket írok a *Budapesti Hírlap*-ba, ámbár most utólag, azt hiszem, hogy csak emelte volna a *Pesti Hírlap* presztízsét az a tény, hogy legkisebb munkatársának vezércikkeit olyan nagy figyelemben részesítik a konkurrens lapnál.

Légrády Károly nem az az ember volt, akivel nem lehetett beszélni. Egyszer, amikor már több, mint egy hét óta a lap egyik vezércikke gyöngébb volt, mint a másik, megkérdeztem tőle, hogy »mi lenne, ha egy-

általán nem közölnénk vezércikket?» Az öreg úr csak egy percig gondolkozott s azután ezt mondta:

Holnap nem közlünk vezércikket... Schmitlely úr, legyen szíves éjfél tájon kiválogatni a legjobb táviratokat és tegye azokat a vezércikk helyére.

Másnap összes vezércikkíróink azt magyarázgatták, hogy ez nagyon szerencsétlen ötlet s a Pesti Hírlap vissza is tért a vezércikkekhez.

Volt még egy szerkesztői ötletem, mellyel szintén megbuktam. Egy járásbíró (gondolom, Gallovich Győző volt a neve) valami jelentéktelen sikkasztás után Budapestről Amerikába szökött. Én a kezembe vettem ezt az ügyet és megírtam amerikai stílusban. Mindenekelőtt szenzációs címet adtam a cikknek s azután még egy címet, sőt egy harmadik címet is és a cikk szövegében is voltak alcímek. Ez 1899-ben vagy 1900-ban még oly merész újítás volt, hogy az egész magyar sajtóban felháborodást keltett. A szürke, színtelen, száraz riportok korszakában még maga a közönség is meghökkent ezen az újításon s a következő napon vissza is tértünk a semmitmondó, szürke címekhez s a riportok bürokratikusán száraz stílusához. Hogy néhány év múlva eleven, fürge újságok, sőt nagy vagyonok fognak keletkezni abból az új

stílusból, mellyel Magyarországon legelőször én próbálkoztam, azt akkor még nem érezte meg senki. Sőt a jó öreg Pester Lloyd még négy-öt évvel az én kísérletem után is »Die Vorgänge in Ostasien« címmel jelentette a mukdeni csatát, melyben százezrek estek el. Bár a világ nem tudja, sőt nem is hiszi, az újságok tulajdonosai és szerkesztői lényegükben konzervatív emberek.

LIV.

Első szabadságom.

Hét esztendő óta voltam már újságíró, de még nem mertem arra gondolni, hogy szabadságot kérjek. 1900-ban azonban erre is rá került a sor.

1889-1900 telén majdnem minden este együtt voltam Schmittely segédszerkesztőnek az öccsével, aki Szentirmay Géza írói névvel a *Budapest* című képes néplapnak és a *Mátyás Diák* című vicclapnak a szerkesztője volt. Szentirmay nagyon jó barátságban volt egy székesfehérvári földijével, Duka Imrével, aki itt Budapesten városi tisztviselő és mellesken az érdeemes csizmadia ipartestület jegyzője volt. Szentirmay és Duka csaknem minden este kirándult valamelyik budai vagy ferencvárosi kocsmába és 1889-1900 telén és 1900 tavaszán magukkal hívtak engem is. Nagyon mérsékelt borivók voltunk mind a hároman; hárman együttvéve sohasem fogyasztottunk többet egy liter bornál, – de

azt a legjavából. A Gellérthegy-utcában néhai Romlehner, a cipészből lett vendéglős, a Margit-körúton Tilly, a törzsvendégei közé számított bennünket. Ez utóbbi helyen a szomszéd asztalnál a »Mathuzsálemck társasága« borozgatott, melynek legfiatalabb tagja, Péterfi Sándor, a híres pedagógus is jól túl járt már életének hetvenedik évén. A spieszburgerek között mi is csak diskuráltunk és – kártyáztunk. Mindig változatlanul csak preferánszot. És mivel arra nem volt pénzünk, hogy elveszítsük, a veszteségeinket és nyereségeinket kölcsönösen »felírtuk«.

Akkoriban az összes kocsmárosok, akikhez mi jártunk, sokkal szívesebben beszéltek németül; magyar szót alig lehetett hallani és a Tűzoltó-utcában 1900-ban még volt egy kocsmá, amelynek falán táblák figyelmeztették német nyelven a közönséget, hogy »itt minden magyar szóért tíz fillér büntetést kell fizetni az önkéntes tűzoltótestület javára«.

A szerkesztőségbe este tizenegy óra tájon mentem vissza, mindig gyalog. Egy éjszaka a Margit-híd közepe felé egy verekedő társasággal találkoztunk; mesterlegények és napszámosok lehettek és mivel az egyik már megbicskázta a másikat, felháborodtam rajta, hogy miért nincs itt rendőr, aki a vérontást megakadályozná? Futva mentem vissza Budára és nem is nagyon messze csakugyan találtam

egy rendőrt, aki igen kelletlenül ugyan, de feljött velem a hidra s a verekedés színhelyére érve legelőször is az én nevemet és lakásomat írta fel azután a barátaimét. Miután mi polgári kötelességeinknek eleget tettünk, tovább is mentünk és a rendőrt ott hagytuk a verekedőkkel. Pár nap múlva idézést kaptunk a II. kerületi kapitányságra, a Gyorskocsi-utcába, reggel kilenc órára. Ez igen kellemetlen volt, mert már nyolc óra előtt fel kellett kelni. Pontosan megjelentünk dr. Schreiber rendőr-segédfőalmazó úr előtt, aki közölte velünk, hogy éjjeli csendháborítás, köztisztaság elleni kihágás és verekedés miatt eljárás folyik ellenünk. Az a rendőr, akit oda vittem, hogy a verekedő és bicskázó embereket válassza szét, engem jelentett fel és barátaimat. A rendőr szemembe mondta a segédfőalmazó előtt, hogy én verekedtem, én húztam elő a bicskám, daloltam (– soha életemben sem daloltam –), illetlen kifejezéseket használtam és az egész környék csendjét megzavartam, a rendőr hozott négy tanút: a hídvámot szedő altisztek úgy vallottak ellenem, mint a karikacsapás.

– Szerkesztő úr, ez a dolog rosszul áll, mondotta dr. Schreiber, a segédfőalmazó.

– Dehogyan áll rosszul, szólt közbe Duka barátom. Hol vannak a többi tanuk?! Nekünk is szabad tanukat bejelenteni!

A segédfogalmazó úr elnapolta a tárgyalást a Duka által a notesze alapján felsorolt tanúk kihallgatása céljából.

A következő tárgyaláson nyolc vagy tíz tanú, aki véletlenül mind csizmadia segéd volt (Duka a csizmadia ipartestület jegyzője volt), teljesen egybehangzóan azt vallotta, hogy a legpéldásabb viselkedést tanúsítottuk és hogy mindabból, amit a rendőr és a hídőrök vallottak, egy hang sem igaz.

Fel is mentettek bennünket. Duka barátomnak azután az utcán megmondtam, hogy ezek a csizmadia legények nyilvánvalóan mindnyájan hamis tanúk, Duka azonban a legnagyobb lelki nyugalommal csak ennyit válaszolt:

– Hát a hídőrök nem voltak hamis tanúk?

Az eset tanulságán okulva elhatároztam s ezt az elhatározásomat mindmáig meg is tartottam, hogy soha senkit fel nem jelentek s én tőlem akár bicskázhatják egymást az emberek: ha magam nem tudok rajtuk segíteni, másnak a segítségét és beavatkozását nem kérem.

1900 június végén megvettem Flammarion új könyvét, melynek »Az ismeretlen és a lelki problémák« volt a címe és ismertettem ezt a munkát a Pesti Hírlapban. Légrády főszerkesztő megbízott, hogy fordítsam le ezt a könyvet, majd ő ki fogja adni könyv alak-

ban és hogy a fordítás gyorsabban menjen, szabadságra mehetek egy pár hétre.

A Tátrára gondoltam. Azt hiszem, Rózsa-kertet volt annak a parányi nyaralóhelynek a neve, amelytől prospektust kértem, de mivel sokaltam az ellátásért napi két forintot, nem mentem el. Szentirmay és Schmittely szóba hozta, hogy egyik nővérük, Ehmann Ferenc fővárosi tanító neje, családjával a Balaton mellett szokott nyaralni egy igen kis faluban, menjek oda egy pár hétre.

Szentirmay Gézával 1900 július közepén, egy vasárnapi napon meg is érkeztem a somogy-megyei Ószödre, minden előzetes bejelentés nélkül egy olyan környezetbe, melyben egy lelket sem ismertem. Szemes volt a vasúti állomásunk, ahonnan fél óra alatt gyalogoltunk be Ószödre, délben, rekkenő hőségben. Az összes »fürdővendégek« közül senkit sem találtunk otthon, mindenki Kohn Miksa bor- és sörmérésének udvarában volt egy fészkerhez hasonló tákolmány födele alatt s a fészker közepén egy hordó sör volt csapra ülve. Hét vagy nyolc család nyaralt Ószödön, jobbra fővárosi tanítók. Mind egy-egy parasztházban lakott, ki egy, ki két szobában; mindenkinek volt háztartása s a faluban akkor még olcsó volt minden. Ma meszerűen hangzik, hogy ötven krajcárt fizetünk egy kacsáért, nyolcvan krajcárt egy li-

báért és egy forintot egy malacért. Őszöd a piaristák birtoka; gazdalisztjüktől minden nyaraló család vett egy-egy hordó finom bort, literjét tizennégy krajcárba számítva. Én a község bírójának, Böröndi Mihálynak a »nagy szobáját« béreltem ki napi huszonöt krajcárért és Ehmannéval megegyeztem, hogy náluk fogok reggelizni, ebédelni és vacsorálni napi egy forint ötven krajcárért. A társaság egy óra alatt megszoktam: mind csupa jó lélek volt és mindenki barátsággal fogadott. A társaság középpontja az Ehmann-család volt, mert ők voltak Őszödön a legrégebb nyaralók, – 1881 óta minden nyáron ott voltak. Ott volt továbbá Sturcz (később Szombathelyi) György fővárosi tanító, akinek felesége, Csaplovits Irma (Csaplovits Pál fővárosi főjegyző nővére) szintén tanióónő volt, Gergely István fővárosi igazgató-tanító, dr. Gelléry Gyula, állami számvevőszéki titkár, akinek egy Hornyánszky leány volt a felesége, Kutscher Szilveszter cipészkellék-kereskedő a Rákóczi-utról, akinek nagyon jókedvű és nagyon eleven asszony volt a felesége, Szabó István fővárosi igazgató-tanító és a felesége, Reviczky Kamilla tanítóónő és Gerlei Szevér fővárosi iskolaigazgató a családjával. Mindezek egészen fesztelenül éltek a kis balatonparti faluban, melynek nem volt vasúti állomása és így nem fedezték fel a pestiek. Az urak ingujjban, a

hölgyek otthoni ruhában voltak egész nap és kalapot csak akkor tettek a fejükre, mikor augusztus végén hazautaztak a fővárosba. Minden őszi háznak volt egy jól gondozott árnyas lugasa, – az volt az ebédlő és a szalon a nyaralók számára.

Az első napon nagyon későig fennmaradtunk a lugasban és e közben nagyon sok bor elfogyott. Reggel már négy órakor felébresztett a verebek és egyéb madarak lár-mája, felöltöztem és a hosszú fasonon át kimentem a Balaton partjára. Igen komoly volt az a szándékom, hogy én innen megszököm, mert itt nem lehet dolgozni, ellenben mulatni kell. A Balaton azonban olyan csodálatosan szép és oly végtelenül nyugodt volt, hogy nem tudtam betelni a bámulatával. Mikor nyolc óra tájon visszasétáltam a faluba, elhatároztam, hogy mégis itt maradok.

LV.

Házasságom története.

Őszödön úgy bánt velem mindenki, mintha a testvére lettem volna. Az összetartásnak, a barátságnak és szeretetnek sehol és soha nem tapasztaltam olyan nagy mértékét, mint a régi őszödi társaságban. Egyedül Kutscherék voltak gazdagok, a többiek mind a fizetésükből élő emberek. Rendkívül bámultam, hogy százötven, vagy kétszáz forint havi jövedelemből milyen rendes, nyugodt és szép életet tudtak élni ezek a családok!

A harmadik nap délután három óra tájon, noha kánikula volt, elkezdtem fájni. Néhány

tek a napra és begöngyöltek egy nagy teveszőr-takaróba, – még mindig fáztam és féltem, hogy leesem a székről. Nekem még nem mondták meg, de mindenki tudta, hogy ez malária. Pár napig csak lézengtem, s többet feküdtem, mint fenn voltam. Valakinek eszébe

jutott, hogy paprikás bort kellene innom, de forrón. Vállalkoztam rá. De amint lenyeltem néhány kortyot, megbénult a torkom, csillagokat láttam s azt hittem, hogy vagy meghalok, vagy talán már rég meg is haltam. Ettől kezdve azonban nagyon javult az állapotom; egy jól járó óra pontosságával naponkint visszatért a lázam, de talpon maradtam, s naponkint kétszer fürödtem a Balatonban, jó hosszan.

Az én érkezésem után nyolc nap múlva gyarapodott az öszödi kolónia. Már napokkal előbb beszéltek róla, hogy meg fog érkezni Ehmanné keresztlánya. Ehmanné székesfehérvári volt és még leánykorában vitte keresztelőre egy Wesztfáliából odaszármazott templomfestőnek, Gahlen Józsefnek a leányát. Gahlenné, Baumann Terézia egy igen jómódú kereskedőnek volt a leánya, idősebb volt ugyan, mint Ehmanné, de nagyon jó barátnők voltak már régóta.

Egy hétfői napon tizenegy órakor minden öszödi nyaraló kiment a szemesi állomásra a vendég-kisasszony elé, mert mindenki ismerte. Én talán azért, mert a leányok nagyon hamar elbízzák magukat, ha nagyon figyelmesek vagyunk irántuk, – nem mentem ki a vasúti állomásra, hanem elmenbem fürödni. Mikor egy óra tájon hazamentem a Göndöcs-portára, ahol Ehmannék laktak.

egy nagy, öreg körtefa alatt mutatkoztam be a vendég kisasszonynak, Gahlen Gabriellának:

– Szabó László vagyok...

Feltűnt mindjárt, hogy nagyon jó termete van és igen dus szőke haja és még jobban feltűnt, hogy az első perctől kezdve minden elfogódás nélkül, oly egyszerűen és őszintén beszélünk egymással, mintha tízezer év óta jó barátok lettünk volna. Az asztalnál az új vendégnek én mellettem adtak helyet, azonban eszemben sem volt, hogy udvaroljak, – a terített asztalnál táplálkozni kell és nem udvarolni.

Aznap este, vacsora előtt Ehmanné megszólította a keresztleányát:

– Ella, ma hozták meg a bort, a hordónak pihenni kell legalább egy napig. Eredj csak át a Sturczékhoz és hozz két üveg bort, másfél literes Kristály vizes-üvegben!

Bár Sturczék a harmadik házban laktak, illőnek tartottam, hogy Gahlen kisasszonyt elkísérjem. A bort megkaptuk és egy-egy üveget a nyakánál fogva hazavittünk.

– Talán kocinthatnánk is? – mondtam, éppen csak azért, hogy valamit mondjak.

– Kérem, ha úgy gondolja...

És összekocintottuk a két üveget. Olyan érdekes volt a hangja, hogy tovább próbálgattuk a kocintást, míg egyszer a kezemben

levő üveg eltört és csak az üveg nyaka maradt a kezemben. Mikor így hazaérteztünk Kutscherné, aki ott állott a nagy körtefa alatt, úgy elkezdett nevetni, hogy alig tudott megszólalni:

– Eltörték az üveget! Hahaha! Ez a Szabó el fogja venni az Ellát!

Természetesen nekem kellett visszamenni még egy üveg borért... (Azóta huszonnyolc esztendő múlt el, de nem szűnt meg köztünk a vita akörül, hogy ki törte el az üveget? Szerintem világos, hogy nem én: az én üvegem törött el, tehát az én üvegemet másnak kellett eltörnie.)

Az őszi szép napok igen gyorsan múltak, de reggelenként legalább négy órát dolgoztam és így a Flammarion fordítással hamar elkészültem. Százötven forintot kaptam érte, de ugyanazon a napon megérkezett az apám levele is, aki pénzt kért tőlem. Elküldtem neki az egész összeget.

Őszödről Budapestre visszatérve új életmódot kezdtem: éjfél után egy órakor mindig hazamentem és már tizenegy órakor fölkeltem. Szeptembertől kezdve Ehmannékhoz jártam ebédelni a Rottenbiller-utca és a Dembinszky utca sarkán levő lakásukba. Ehmannék ugyanis minduntalan meghívtak ebédre és feszélyezett engem, hogy ily sok meghívást elfogadjak; kiegyeztem tehát, hogy inkább »fi-

zeto kosztos« leszek. Fentartottam az ismeret-
séget a többi őszödi nyaralókkal is; mind
meghívtak ebédre vagy vacsorára, s a meg-
hívást úgy viszonztam, hogy én is rendez-
tem egy nagy vacsorát – Kőbányán, a Pol-
gári Serfőzőben. Akkoriban a híres Bálóné
volt ott a vendéglős, akinél jobb »halpapri-
kást« senki sem tudott főzni és a tésztái is
országos hírűek voltak. A vendéglő tulajdon-
képeni vezetője »Tombázt úr« volt, Tombázt
Islyán szegedi iskolatársamnak és néhai Tom-
bázt Károly alezredesnek a bátyja. Fialat
korában maga is tiszt volt, de egy napon
kirugaszkodott a polgári társadalomból s úgy
1896 óta Bálóné üzletét vezette. Nagyon derék
ember volt; kitűnően értett a borokhoz is
és az országban neki volt a legjobb dohánya.
Vendégeim közül valamennyinek a pipáját
kiszállítottam Kőbányára a vendéglőbe, ahol
nagy gonddal állítottuk össze az étkek rend-
jét húsz vendégem számára. Meghívtam a
Gahlen nővéreket is, akik közül az ifjabbik
Őszödön eltörte a boros üvegemet. A vacsora
a legkitűnőbb hangulatban folyt le, s annyira
sikerült, hogy pár hét múlva meg kellett ismé-
telní. Az összes fürdővendégekhez eljártam,
s azt hiszem, vagy kétszer ellátogattam a Gah-
len családhoz is a Mária-utcába.

1901 január 6-án, Vízkereszt napján Gerlei
Szevéréknél voltunk vacsorán: Ehmannék,

Gergely István, Sturczék, a Gahlen leányok és én. Vacsora után sajnálkozva említettem, hogy a gyerekeket nem láthattam, Dezső akkor 5 vagy 6 éves lehetett, Magduska még kisebb. Az édesanyjuk, Geiger Böske, (Geiger Dezső kúriai bírónővére,) behívott a gyerek-szobába és megmutatta, hogy alusznak a gyerekek? Ez alatt az egy vagy két perc alatt jutott az eszembe, hogy kevés pénzzel is lehet boldog családi életet élni és hogy az embernek e földön semmiben sem lehet olyan nagy öröme, mint a gyermekeiben; tulajdonképpen ostoba volnék tehát, ha ettől az örömtől magamat megfosztanám.

Január 11-ikén este Gahlenéknál voltam. Gahlen mama beszélgetés közben egyszerre bosszúsan így szólt:

– Sokáig babrál az a gyerek a teával a konyhában. Riza, nézz utána!

Riza helyett én ugrottam fel és kimentem a konyhába megnézni, hogy mi van a teával?

– Már hozom, mondotta a kisebbik Gahlen leány.

– Maga nekem még nagyon sok teát fog főzni, mondottam, mert én magát elveszem feleségül.

– Minden színésznői póz nélkül hangzott a válasz:

– Maga okos ember és biztosan tudja, hogy az ilyesmit meg kell gondolni...

Azon az éjszakán tényleg gondolkoztam egész reggelig. És még három napig gondolkoztam. A negyedik napon megint Gahlenéknél voltam, s óvatosan megkérdeztem a hölgyemet:

– Szólt-e már a mamának?

– Eszemben sem volt, hiszen csak tréfa volt az egész...

S ezt annyira minden affektáltság nélkül, oly nyugodtan mondta, hogy a következő pillanatban már e szavakkal nyitottam be a Gahlenéhez:

– Mint leánykérő jövök, ha ki nem seprűznek...

Nem seprűztek ki. Elővettem a zsebnaptáramat, belenéztem és így szóltam:

– Születésem napja, június 20-ika az idén csütörtökre esik. Megvárom, míg a huszonhetedik évemet betöltöm. Azután az első nap péntek; nem vagyok ugyan babonás, de mégse 21-én, hanem június 22-ikén, szombaton lesz az esküvő... Rendben van?

– Rendben van, válaszolta a menyasszonyom.

Hát így kezdődött a dolog, minden romantika nélkül. De minden érdek nélkül. Anynyira »magától ment minden,« hogy noha azóta több, mint negyedszázad telt el, soha nem jutott még az eszembe, hogy megkérdezzem a feleségemet, vajjon szeret-e engem?

Viszont én sem mondtam neki soha, hogy hogy szeretem. De e hosszú idők alatt érzelmeink sohasem változtak, se melegebbek, se hidegebbek nem lettek soha egy tized fokkal sem és egyikünk sem bírja elképzelni, hogy voltak valaha olyan idők, amikor mi nem is ismertük egymást... Egy tízezer éves, vagy millió éves létnek a folytatása a mi egymáshoz való viszonyunk és minden kétségen túl hisszük és tudjuk, hogy folytatódni fog millió éveken át.

Hogy ezt nem mindenki érti meg? Nem bizony! De mi értjük!

LVI.

Esküvő óriási nehézségekkel.

A menyasszonyomnak nagyon szép kelenygyéje volt és jó ruhái voltak, de semmi egyebe. Nekem sem volt semmim. Havonkint száznyolcvan forint körül járt a keresetem, de valahányszor kérdeztem a gondnokommá előléptetett szolgát, hogy van-e egy kis pénz most a háznál, mindig azt mondta, hogy nincsen. Mindig fizetett valamit, heti tartozást pincéreknél, részleteket a szabónál, kamatot a szövetkezetekben, (nem voltak adóságaim, de volt egy pár kezességi jótállásom), házbér, stb. Mindig igazolva volt, hogy miért nincs pénz.

Minden este meglátogattam a menyasszonyomat egy-egy órára; egyszer, ha jól emlékszem, meghívtak vacsorára is. Érezhető volt, hogy a dologba »belenyugodnak« ugyan, de nem tartanak úgynevezett »nagy partie«-nak.

Május folyamán adtam a menyasszonyomnak negyven forintot, hogy keressen valahol

lakást és foglalozza le. Ki is bérelt a Rökk Szilárd-utca 28. sz. házban, mely akkor még Hazslinszky patikusé volt, egy két utcai szobából s a mellékhelyiségekből álló lakást évi 440 forintért azzal, hogy »majd augusztusban beköltözünk.«

Május végén jelentkeztünk a VIII. ker. anyakönyvvezetőnél és a VIII. ker. plébánosnál is, »kihirdetés céljából.«

Pénzem azonban nem volt. Hogy mi lesz, hogy lesz, elképzelni sem tudtam. Nem merném állítani, hogy gondolkodó képességemnek teljes birtokában voltam; lehet, hogy nem bírtam gondolkodni, lehet, hogy nem akartam, – a lélek-búvárok értekezést írhatnának erről a dologról, én azonban itt megmaradok a tények mellett, s egyszerűen időrendben adom elő a dolgokat.

A Rottenbiller-utca 66. sz. ház első emeletén laktam a lépcsőházból nyíló udvari szobában. 1901 június 19-én reggel féltizenegykor, amikor ebből a házból kiléptem az utcára, nyolc krajcár volt az összes pénzem és június 22-re terveztük az esküvőt. A Lövvölde-téren felszálltam a villamosra s az utolsó nyolc krajcáromon vettem egy átszálló jegyet. Háromnegyed tizenegykor értem a szerkesztőségbe, ahol az Íróasztalomon egy levél vári rám. Zilahy Dezső írta a levelet: »Papa hazaérkezett Karlsbadból, beszélni kí-

ván önnel.« Hogy miről akar velem beszélni, arról sejtelmem sem volt, de én már tudtam, hogy »künn vagyok a vízből.« Egész életemben számtalanszor tapasztaltam, hogy egy hosszabb cselekvési folyamat esetén már a legelső momentumnál megérezem, hogy mi lesz a végeredmény? Van logika a tudat alatti lelki folyamatokba is, – miért ne fűzhetné egybe a lélek a következtetések hosszú láncolatát anélkül, hogy lelkem e munkájának minden mozzanatáról tudomással bírnék?

Azonnal elgyalogoltam a Budapesti Hírlaphoz. Zilahy Simon igazgató nagyon kedvesen fogadott:

– Ön ezelelőtt hat héttel ajánlatot tett Csajthaynak, hogy a különböző életpályák mai értékéről cikksorozatot ír a Budapesti Hírlapnak. Csajthay ideadta a levelet nekem és magammal vittem Karlsbadba. Nekem az a nézetem, hogy önnek erről a témáról nem egy cikksorozatot, hanem egy könyvet kell írnia.

Szívesen megírom a könyvet, válaszoltam, de mi lesz a honorárium?

– Kétszáz forint...

– Rendben van, feleltem, – de a pénzre szükségem van ebben az órában...

Zilahy bácsi megsimogatta a szakállát, rám nézett, s azután kiszólt a nagy irodába:

– Lenkei Zsigmond töltsön ki egy szerző-

dési blankettát: Szabó László eladja nekünk az életpályákat ismertető könyvét kétszáz forintért... Őszi Iván, állítson ki egy utalványt Szabó László részére kétszáz forintról, könyvhonorárium...

Két perc múlva ruganyos léptekkel távoztam, zsebemben kétszáz forinttal. A Józsefvárosi anyakönyvvezetőt megkértem, hogy 22-ikén délelőtt tíz órára tűzze ki a házasságkötést, s a plébánián is megrendeltem az esküvőt féltizenegyre.

Hamarosan összevásároltam a legszükségesebbeket: egy új cilindert, a jegygyűrűket, egy útitáskát, stbit

Junius 22-ikén reggel tíz órakor két elegáns fogat állt meg a VIII. ker. elüljáróság előtt. Az első fogatból kiszálltam én és a menyasszonyom, aki hallatlanul finom és drága útiruhában volt, a második fogatból pedig a két tanú: Ehmann Ferenc fővárosi tanító és Szilassy Géza postatakarékpénztári számtanácsos.

A házasságkötésnél zavarok voltak: az anyakönyvvezető ragaszkodott hozzá, hogy az első keresztnévemet használjam, – a feleségem azonban nem értette meg, hogy a jegyzőkönyv alá miért kell ezt a nevet írnia: »Szabó Jánosné«, mikor ő soha semmiféle Szabó Jánost nem ismert?

Mikor az egyházi esküvő után, mely a legyszerűbb (5 frt.) keretekben folyt le, haza-

mentünk a feleségem családjához, az asszonyka felsóhajtott:

– Istenem, mi lesz ebből?!

És sírt, mint a záporoső.

Én gyorsan átöltöztem, – féltizenkettő volt, egy órára készült az ebéd, – azt a kis időt fel akartam használni arra, hogy bemenjek a szerkesztőségbe és egy kis francia novellát még lefordítsak a Pesti Hírlapnak. Úgy is történt: az esküvőtől az esküvői ebéd idejéig kerestem még öt forintot.

Az ebéd nagyszerű volt. Félháromra megjött a ház elé rendelt fiáker: mentünk a Keleti pályaudvarra. Útközben a Rákóczi-út 54. sz. ház, az Athenaeum palotája előtt elkezdett esni az eső. A feleségem arca felderült:

– Ez szerencsét jelent!

Mikor a pályaudvarnál kifizettem a kocsist, hetvenöt forint maradt a zsebemben. Borzasztóan nagynak tartottam ezt az összeget!

Nekem állandó szabadjegyem volt, a feleségemnek természetesen elsőosztályú jegyet vettem, Fiúméig. Tizenöt forinttal csökkent a pénzkészletem. Mikor már Zágráb felé jártunk, elgondoltam, hogy micsoda lelketlenség egy fiatal asszonykát egész délután és egész éjjel utaztatni! Kiszálltunk tehát Zágrábban, szombat este és csak hétfőn délben utaztunk tovább, amikor természetesen megint

új jegyet kellett venni, tizenöt forintért. Azonban vasárnap délelőtt kilenctől tizenkettőig és délután egytől este nyolcig, hétfőn pedig reggel nyolctól tizenegyig a Budapesti Hírlap által megrendelt könyvből megírtam több, mint öt ívet.

– Ez mindig így lesz? – kérdezte a feleségem, mikor vasárnap este nyolckor fölkeltem az íróasztaltól.

– Nem, válaszoltam, – ez csak addig lesz így, míg Isten engedi, hogy bírjak dolgozni.

Fiúmében az Európa-szállóban az Adamich-tér és a tengerparti oldal sarkán levő második emeleti szobát béreltük ki, de csak éjjel voltunk Fiúmében, nappal mindig künn voltunk a környéken, Voloscában, Abbáziában, Lovranában, stb. Akkor még nagyon olcsó volt minden, s így a pénzem lassan fogyott Pénteken reggel a feleségem pénztárcájában felfedeztem egy tíz koronás aranyat. A reggelinél azzal akartam fizetni, – nem fogadták el és csak egy bankban tudtam az aranyat 9 a. pírpenzre beváltani. Június 29-én a reggeli vonattal indultunk haza. Az étkező kocsiban ebédeltünk és amikor megérkeztünk a Keleti pályaudvarra, még volt a zsebemben két forint ötven krajcár. A feleségemet hazavittem az anyjához, (kétlovas bérkocsin, 2 frt.) én pedig elmentem a legénykori lakásomra a Rottenbiller-utcába. Már megjöttünk a nász-

útról is és mikor a házmesternek egy hatost adtam kapupénz gyanánt, bizonyos meglepéssel konstatáltam, hogy még mindig maradt negyven krajcárom.

...A holdkóros ember öntudatlan állapotában végig sétál egy meredek falnak a tetején; ha egy centiméterrel odébb lép: lezuhan és meghal. Ilyen volt az én házasságkötésem is: a pillanatra beállított és véletlenül mindig a legutolsó pillanatban bekövetkezett események szerencsés egymásbakapcsolódása tette csak lehetővé. Nem is egy, de legalább két őrangyalnak kellett mellettem állnia, hogy a mélységbe ne zuhanjak.

És mit lett Isten? Az őrangyalok tényleg mellettem álltak!

LVII.

Első és utolsó váltónk.

Mit csinál az ember, ha éppen most jött meg a nászútról, július elseje van és nincs több pénze, mint egy havi fizetésének szerény összege, de viszont nincs lakása és egy darab bútora sem? Én 1901 július elsején azt gondoltam, hogy ilyenkor az a legokosabb dolog, ha az ember elmegy nyaralni. Hiszen az a lakás, melyre negyven forint foglalót már adtunk, csak augusztus elsején lesz üres és akkor is előbb kifestik a lakást, legjobb tehát, lia addig lemegyünk őszödre. Felfogadtunk egy »mindenes« leányt, az anyósom konyha- és egyéb edényeiből kiválogattunk annyit, amennyi négy-öt embernek kell és a feleségem a leánnyal és a háztartási dolgokat, ruhaneműt, stbit tartalmazó ládákkal leutazott Ószödre. Én csak este mentem utána, mert addig friss anyagot kellett gyűjtenem ahhoz a könyvhöz, amelyet a Budapesti Hírlap megrendelt nálam és amelynek a hono-

ráriuma elég volt az esküvő és a nászút költségeire.

Egy nagyon derék, jólelkű özvegy asszonynak, Csehinének a házában béreltük ki a nagy utcai szobát, konyhahasználattal és egy igen tágas lugassal Ez akkor olcsó multság volt, – harminc forintot fizettünk egy hónapra. És általában kevés volt a kiadásunk. A feleségem minden háztartási feljegyzése megvan abból az időből; voltak napok, hogy egy forintnál kevesebbet költöttünk. A piaristáktól vettem egy hordó bort és minden nap volt vendégünk. A feleségem igen dicséretes ambícióval fáradozott a konyhán: minden délben friss, sült tészta is került az asztalra és minden este friss vacsorát főztek. A társaság nagyjában a régi volt; új emberek tálig mutatkoztak, ez évben Siket Traján posta-tanácsos és Megele Gyula Máv. felügyelő csatlakozott az őszi társasághoz. Megele fia, Ödön, (akit nem tudom, miért, Lupinak hívtunk), még csak elsőéves medikus volt, de már kiváló erő a tarokk terén; Ödön ma kerületi orvos Budapesten. Vele egykorú volt Ehmannék idősebb fia, Aladár, szintén igen hasznavehető ember volt a tarokk-partikban, ha kisegítőre volt szükség.

Úgy éltünk, mint hal a vízben, sőt majdnem annyit tartózkodtunk a Balatonban, mint a halak, – voltak olyan napok, amikor

háromszor is fürdöttünk. Nagyon vidáman és hihetetlenül gyorsan telt el a hónap, de július 31-ikén készen volt a könyvem, s át is adtam a kéziratot Zilahy Dezsőnek. A könyvnek Rákosi Jenő adta a »Pályamutató« címet, s az ő ötlete volt az is, hogy a szerzőt a könyv címlapján így kell megjelölni: Írta *Amicus Juventutis*. (A latin név magyar fordítása: »az Ifjúság Barátja.«) A könyvnek kolosszális sikere volt: hat kiadást ért meg és mindegyiket ötezer példányban nyomták. Nekem ebből azonban csak két év múlva, az új kiadás alkalmával volt hasznom, ha ugyan haszonnak lehet nevezni azt a négy-öt száz koronát, amit egy-egy új kiadás igen tetemes bővítéséért kaptam.

Azonban, ha szabadságom lejártával visszajöttem is Budapestre, nem volt lakásom. A negyedévi házbérhez még hiányzó hetven forintot kifizettem ugyan, de még egy hétig tartott a lakás tatarozása és még mindig nem volt egy darab bútorom se. Éjszakára egy kollégámhoz mentem aludni, de egy pillanatig sem tudtam a tisztátalan lakásban a szememet lehunyni. Reggel öt órakor fölkeltem, a legelső villamossal kimentem a Déli Vasúthoz és leutaztam Öszödre, a feleségemhez.

– Három héttel meghosszabbítottam a szabadságomat, mondtam neki.

Az asszonyka aggódva kérdezte.

– Nem lesz ebből valami nagyobb baj?

– Nem lesz, válaszoltam.

És nem is hazudtam, mert a bajom éneikül is olyan nagy volt, hogy nagyobb már nem lehetett.

Mindennap szorgalmasan küldtem a kézirataimat Budapestre a szerkesztőségbe.

Augusztus közepe felé eszembe jutott, hogy ha én már annyi kollegámnak írtam alá váltót, miért ne imának alá egyszer nekem is egy vallót?

Rögtön felmentem Budapestre és közöltem az ötletemet Guthi Imre kollegámmal, aki velem egy szobában, a szomszéd asztalnál dolgozott. Guthi megígérte, hogy majd ő utána néz a dolognak. Erre én nyugodtam vissza-utaztam őszödre. Augusztus 16-án sürgönyt kaptam Guthitól: »Polgári Bank ad pénzt, két kezesst kíván.« Táviratoztam Kabos Bertalannak, a *Neues Pester Journal* politikai munkatársának: »Holnap reggel tízkor Vigszínház kávéházban várjon ínég egy kezesst.« Kabos ebből mindent megértett és tízre oda-rendelte a »még egy kezesst« Kovács Arnold személyében, ki a *Journal* rendőri riportere volt. Hárman azután felvonultunk a »Polgári Bank mint Szövetkezet« Teréz-körút 17. sz. II. emeleti helyiségébe, ahol Landesmann vezérigazgató úr már tudott rólam, azonban

előbb másoknak az ügyeit intézte el. Jól emlékszem, kik voltak az nap az »ügyfelek«, – egyikből pénzügyi államtitkár lett; kettő ma kormányfőtanácsos, – a negyedik én voltam. Tömérdek blankettát írtunk alá és egy 250 forintos váltót, mire leolvastak a kezembe 187 forintot. Dél már elmúlt, mire lebonyolítottuk az ügyet. A lépcsőn lemenet Kabos felhívta a figyelmemet arra, hogy Kovács Arnold kollegám nagyon ideges.

– Mi baja? – kérdeztem.

– Versenynap van ma és nincs egy krajcárja sem, felelt Kabos.

Szó nélkül adtam Kovácsnak tíz forintot: ennyit igazán megérdemelt azért, hogy kezeséget vállalt értem és fél napot elveszített az ügyemben.

Vettem egy tucat őszi barackot és rohantam a Déli Vasúthoz, mert 1 óra 50 perckor indult a vonat-

Sohasem láttam akkora vihart, mint aminő a Balaton felett dühöngött, mikor negyed hétkor megérkeztem a szemesi állomásra. Már régóta zuhogott az eső, s a vasúti állomás mellett a meredek lejtőjű országút egy kis fiók-Niagarához hasonlított. De én nekivágtam az útnak, – hogy is maradhattam volna nyugodtan az állomáson, amikor tizenkét szép barackot hoztam a feleségemnek és százhetven forint volt a tárcámban! A dombra fel-

érvén minden percben háromszor-négyszer lecsapott a villám körülöttem; az útszéli nagy nyárfákról óriási ágakat hasított le a villámcsapás, – már ezek maguk is agyonüthettek volna. De ha egy vulkán tört volna ki előttem akkor is rohantam volna tovább, – boldogan, hogy ismét ki fogok evickélni egy olyan bajból, amelyben nagyon könnyű lett volna benne rekednem! A falu bejáratánál térdig érő vizén gázoltam keresztül, mert Öszödnek ez az utcája zápor esetén pár perc alatt folyóvá szokott átalakulni. Olyan voltam, mintha a Balaton fenekéről húztak volna ki, amikor beestem az ajtón ezekkel a szavakkal:

– Csomagolunk! Holnap megyünk haza, Pestre!

LVIII.

Új állást kell keresnem.

Pollák úr, kinek bútorüzlete volt a Teréz-körút 25. számú házban, 516 forintért nagy készséggel átengedett nekem egy hálószobát, egy ebédlőt és egy konyha-berendezést, noha csak száz forintot fizettem le neki; a fennmaradó 416 forintot havi 32 forintos részletekben kellett törlesztenem. Rögtön be is hurcolkodtam első lakásunkba, a Röck Szilárd-utca 28. számú házba.

Azonban az első napon, amikor a szerkesztőségben szolgálatra jelentkeztem és bejelenttem, hogy a bécsi estilapok feldolgozása

óra múlva Légrády Imre dr., ki körülbelül igazgatói állást töltött be a lapnál, behivatott az irodájába és közölte velem, hogy minden éjjel »a lap elkészültéig«, azaz hajnali három óráig kell a szerkesztőségben maradnom. Hiába hivatkoztam rá, hogy én nem ezzel a fel-

tétellel szerződtem a laphoz, és hogy három és fél éven át csak a magam jószántából dolgoztam reggel háromig, dr. Légrády megmaradt amellet, hogy egész éjszaka kell dolgoznom. Mikor kijelentettem, hogy ezt nem fogom tenni, dr. Légrády így felelt:

– Akkor szolgálata lapunknál október 31-ikén véget fog érni.

Másnap beszéltem erről a dologról Zilahy Dezsővel, aki azt mondta, hogy most nem lehet csinálni semmit, mert Rákosi Balatonföldváron van, Csajthay pedig szabadságon van. Majd ha hazajönnek...

Miután nekem még csengett a fülemben az a beszélgetés, melynek során Rákosi Jenő azt jövendölte, hogy belőlem még kiváló publicista lesz és hogy fogok én még az ő lapja kötelékébe tartozni, (sőt egy erre vonatkozó levele még ma is megvan,) engem nem nagyon izgatott az a kérdés, hogy mi lesz velem, ha majd kilépek a Pesti Hírlaptól?

Egyelőre a Kincses Kalendárium átformálásán fáradoztam. Ezt a vállalatot a *Buda-pesti Hírlap* egy évvel előbb alapította, az *Almanach Hachette* mintájára. Az első évfolyamnak az volt a hibája, hogy ennek a kitűnő francia évkönyvnek nemcsak a szerkezetet és formáját utánozták, hanem csaknem az egész szöveget franciából fordították. Így a Kincses Kalendárium első kötetének gazda-

sági tanácsai egy francia kisbirtokon hasznavehetőek lettek volna, de Magyarországon nem a könyv ismeretterjesztő anyaga érdekelte a franciákat, de a magyarokat nem; s a konyha-receptek oly franciások voltak, hogy a magyar asszonyok nem vehették semmi hasznukat. Emlékezem rá, hogy az egyik recept így kezdődött: »Vedd tizenöt csirkének a máját...« stb. Az Almanach Hachelte szerkesztését lehetőleg megtartva, a Kincses Kalendáriomnak én adtam magyar tartalmat, s amíg én csináltam ezt a könyvet, 1901-től 1914-ig, addig a Kincses Kalendáriom kiadása üzletnek is nagyon jó volt. Egyedül Zilahy Dezsővel kellett a Kincses Kalendáriom ügyében érintkezni és ő sohasem szólt bele a dolgaimba, a legteljesebb felhatalmazással és önállósággal dolgozhattam, s azt hiszem, ez egyik hatalmas tényezője volt a sikernek.

Elérkezett azonban október harmincegyedikénélkül, hogy további elhelyezkedésem ügyében bármi is történt volna. A Pesti Hírlaptól már elbúcsúztam, de Csajthay Ferenc, a Budapesti Hírlap felelős szerkesztője e napon azzal fogadott, hogy »igen, igen, önnel nekünk terveink vannak, de most nincs üresedés a szerkesztőségben«. Zilahy bácsi, akinek elmondtam, hogy ez nem jól van, mert nekem hely kell, azt felelte, hogy »holnap reggel tizenegykor nézzen fel hozzám, addig majd meglátom,

lehet-e tenni valamit?«

Másnap reggel azután létrejött közöttünk a következő megállapodás: az *Esti Újság*-nak mindennap dolgozom tíztől tizenkettőig és egytől háromig, de már tíz óra előtt mindennap megírom a *Világ folyása* című rovatot; ez utóbbi rovat mindennap kötelező, a szerkesztőségi belső munka alól azonban pénteken és szombaton fel vagyok mentve, ha e napokon országgyűlés van, mert ez esetben pénteken és szombaton én írom az országgyűlési tudósítást, úgy az *Esti Újság*, mint a *Budapesti Hírlap* számára egymagam. Mindezeknek a fejében kapni fogok hetven forint havi fizetést. Egyéb hiányában beleegyeztem mindenbe, a hetven forintos állásba is én, akit Kaas Ivor báró leendő utódként emlegetlek, s aki már annyi vezércikket írtam a Budapesti Hírlapnak. Új helyzetemnek jellemzéséül megemlítem, hogy ugyanakkor a legkisebb riporternak nyolcvan forint volt a fizetése. Egyik-másik »kis bolyhos«, akinek egy fél-év múlva már a nevét is elfelejtették a Budapesti Hírlapnál, mert el kellett távoznia, nagyon fölényesen akart engem kezelni és mindenáron »javítani« akarta a kézirataimat. Azonban mindezzel nem sokat törődtem, mert akkor már nagyon jól tudtam, hogy nem sokan versenyezhetnek velem a munkában és bíztam benne, hogy majd fel fog emelked-

ni a fizetésem. Egyelőre kértem és kaptam százharminc forint előleget, kifizettem a novemberi házbért, a bútorra a havi harminckét forint részletet, tizenhat forintot a banknak, nyolc forintot a cselédnek, s a megmaradt harmincnégy forinttal a zsebemben körülbelül olyan nagy úrnak képzeltem magam, mint a walesi herceg.

Miután most már rendes lakásunk volt, a feleségem egyre komolyabban foglalkozott ügyeimnek a rendezésével. November elsején régi szabómnak a pénzbeszedőjét, ki évenként át minden elsején eljött hozzám a tíz forint havi részletért, a feleségem ridegen elutasította:

– Necsak nyugtát hozzon, hanem számlát is; látni akarom, hogy még mivel tartozunk.

Az asszonyka azonnal átkutatta irataimnak halmazát, s a nyugtákat, melyeken a szabónak a cége rajta volt, egyik sarkuknál összevarrta. Pár nap múlva, mikor jött a pénzbeszedő, hogy még száznyolcvanhárom forinttal tartozunk, a feleségem a nyugtákat felmutatva igazolta, hogy már harminc forinttal többet fizettünk, mint amennyivel tartoztunk, s azután a pénzbeszedőt kiutasította, nekem pedig minden szemrehányás nélkül csak ezt mondta:

– Amíg én élek, maga addig nem fog többé ruhát részletre csináltatni!

November közepén megjelent a Kincses Kalendárium. Egy este azt mondja Zilahy Dezső:

– Számoljuk el a honoráriumot...

Megnéztük a könyvet: negyvenkét oldalt írtam bele. Vártam így körülbelül ötven forint honoráriumot és el voltam rá készülve, hogy ezt a pénztár előlegem törlesztésére könyveli el.

Zilahy Dezső azonban másként kalkulált:

– Negyvenkét oldalért jár kétszázötven forint; ebből százharminc forinttal visszafizeti az egész előlegét, a többit, nyolcvan forintot szíveskedjék fölvenni a pénztárnál...

Aznap este vacsora után hanyag előkelőséggel letettem a feleségem elé a nyolcvan forintot:

– Itt van fiam: nyolcvan forint, egy kis alkalmi munkáért kaptam... Hja, igaz, majd el is felejtettem megmondani, hogy a százharminc forint előleget visszafizettem a lapnak...

– Ez nagyszerű dolog, mondotta a feleségem. Spórolni kell! Meglátja, még házat veszünk valahol Budán!

Ez a jövedölet még eddig nem teljesegett be, de ez a körülmény nem is bántott bennünket sohasem. Hallatlanul örültünk minden krajcárnak, amit váratlanul kerestem, minden pohárnak, melylyel háztartásun-

kat gyarapítottuk és nem is féltünk a jövőtől.

Indítványomra megegyezést létesítettünk, hogy miután nekem elég gondot és munkát ad a pénz előteremtése, – a pénznek elköltése kizárólag a feleségemre fog tartozni. Ez a látszólag furcsa megállapodás azt jelentette, hogy nekem mentesülnöm kell a család minden pénzügyi gondjától; a jövedelem beosztása, minden bevásárlás és minden kiadás kizárólag a feleségem hatáskörébe tartozik. Miután ezt a nehéz és felelősségteljes szerepet, a pénzügyi gazdálkodás terhét, a feleségem teljesen levette a vállamról, – elegendő figyelmem és energiám maradt az én tulajdonképeni szerepemnek, a munkálkodásnak és pénzbeszerzésnek elvégzésére.

Az első hónap elteltével a Budapesti Hírlapnál nem hetven, hanem száz forintot adlak ki a fizetésem gyanánt és Zilahy bácsi minden délben benézett az Esti Újsághoz a vezércikk témájának megbeszélésére és mindig amellet volt, hogy én írjam meg a vezércikket. Hetenkint kétszer győzött is az álláspontja: én írtam a vezércikket és kaptam egy-egy vezércikkért hat forintot. Ez rám nézve igen nagy dolog volt, mert körülbelül hat perc alatt megírtam a vezércikket és miután e magasabbrendű funkció azzal a kiváltsággal is járt, hogy a vezércikk átadása után azonnal haza lehetett menni: hazavittem a

hat forintot a feleségemnek, kértem és kaptam ebből a pénzből húsz krajcárt és elmentem a Fiúme-kávéházba egy pár órára külföldi lapokat olvasni. Ennyi házonkívüli szórakozással és ennyi költekezéssel akkoriban tökéletesen beértem. S a szórakozásom: a külföldi lapok olvasása tulajdonképen az én mindennapi munkámnak a folytatása volt és így meg csak időpazarlást sem jelentett.

LIX.

Budapesti Hírlap 1901-ben.

Nekem már régi véleményem, hogy az az okos ember, aki a maga feje szerint cselekszik ugyan, de kész meghallgatni másoknak a nézetét is, sőt másoknak a nézetét hajlandó magáévá tenni, ha úgy látja, hogy másnak a nézete megokoltabb, mint az övé. Ezen az alapon én Zilahy Simont, a Budapesti Hírlap igazgatóját nagyon okos embernek tartottam, mert sokszor örülhettem annak, hogy a nézetemet magáévá tette. 1901 karácsonya előtt azt fejtegettem előtte, hogy az *Esti Újságban* néhány napon át a boltosok érdekében kellene vezércikket irai, mert a karácsonyi vásár sikere igazságos jutalma lenne a kereskedő sok vesződésének. Zilahy azt mondta, hogy igazam van s az első vezércikket, melyben a közönséget vásárlásra buzdítottam, mindjárt meg is írtam. Ezért engem néhány olyan kartársam, aki egy jó vacsoráért bármikor hajlandó volt dr. Fajankó országgyű-

lési képviselő úr érdekében vezércikket írat, meglehetősen lenézett: a toll, a publicisztika, az újságírás profanizálását látták abban, hogy én a boltosok érdekében írtam vezércikket Zilahy bácsi azonban azt mondta, hogy nekem van igazam és hogy máskor is írjak ilyen szellemben, – ha megengedik. A lap adminisztrációjában Zilahy bácsinak akkor már segítségére volt a fia, Dezső, aki néhány év múlva a vezetést is átvette az apja hosszas betegsége alatt. Zilahy Dezsőnek azonban annyi »pech«-je volt, amennyi sikere volt az apjának. Ez azonban érthető dolog. Neki máinem állottak rendelkezésére a szerencsés és boldog évek gazdag anyagi eszközei. Azt mondták róla akkoriban a szakemberek, hogy »nincs benne iniciatíva.« Hogy volt-e benne iniciatíva vagy sem, azt nem tudom és talán ő sem tudja, mert olyan volt a helyzete, hogy .semmi kezdeményezéssel nem állhatott elő. Egész gyermekkorában és egész fiatal korában csak egy dolog lebegett a szeme előtt: »Tiszteld a keresztapádat, Rákosi Jenőt és légy jóban Csajthay Ferenc felelős szerkesztő úrral.« Az, akit arra neveltek, hogy legelső kötelessége a tisztelet és az alkalmazkodás, – semmiféle iniciatívára nem alkalmas. Így Zilahy Dezső nem vezető, hanem tisztára csak végrehajtó közeg volt akkor is, amikor a *Buda-pesti Hírlap* hajóját rendkívül veszedelmes

örvényeken kellett átkormányozni.

Rákosi Jenőről még maga a szerkesztőség is azt hitte, hogy őt földi és anyagi dolgok egyáltalán nem érdeklik és hogy mindent, ami anyagi vonatkozású dolog, egyedül Zilahy Simon intéz. Ez nem volt igaz. Természetes, hogy Rákosi se fizetés javításáról, se előlegekről, se közgazdasági vonatkozású közlemények közzétételéről nem tárgyalt senkivel, – de azért tudott mindenről, s amikor Zilahy teljesen autokrata módra intézkedett, olyankor mindig kétségtelen volt előttem, hogy »ez csak azért van, mert Rákosi ezt az intézkedést helyesli.« Én soha nem leselkedtem senkire, de siket és vak sohasem voltam és mindenből akartam tanulni. Úgy éreztem, hogy nekem, tudnom kell mindent, ami az újsággal összefügg, – a papír napi árát éppenúgy, mint azt, hogy vállalatunknál melyik a jobb gépmester és kalkuláltam, hogy érdemes volna-e a nyomdába még két szedőgépet beállítani? S a gép járásának hallgatásából fenn az emeleten meglehetősen pontossággal tudtam minden nap, hogy lenn a szuterénben hány példány Esti Újságot nyomattak? A lap üzleti könyveiből sem lehetett volna jobban megállapítani a vállalat anyagi helyzetének változásait, mint az. én megfigyeléseimből. Rákosi Jenő is tudta mindig, hogy mi a helyzet, bár ő anyagi kérdésekről nem beszélt és tisztában volt a munkatársaival

akkor is, ha hónapokig sem látta őket. A szerkesztőséggel egy emeleten lakott és mint minden jó lapvezér, csak az újságjának élt. Reggel tíztől egyig, délután öttől este félkilencig s tíz órától éjfélutáni egy óráig a szerkesztőségben dolgozott. Egykor már alig volt valami munka; az éjszakai négy-öt munkatárs már kártyázott az udvari szobában és Rákosi néha egy óráig is kibicelt nekik, a hátuk mögött állva. Mindig derült kedvű ember volt, optimista, mint egy amerikai és ámbár voltak közöttünk fegyelmezetlen emberek is: soha senki Rákosinak nemcsak egy szigorú szavát, de egy komolyabban hangsúlyozott szavát sem hallotta. A szerkesztőségi konfliktusokban mindig a felelős szerkesztőnek adott igazat, de mindig a pervesztes féllel érzett együtt s a legsúlyosabb cselekedetben is kitaktikázta néhány nap alatt a megegyezést és a békességet. Emlékezem egy esetre, amikor az egyik szerkesztő panaszkodott neki, hogy valamelyik kollegám nagyon lusta. Rákosi azonban nem botránkozott meg a lustaságon, hanem azt mondta, hogy az ő nézete szerint »a lustaság éppenúgy az Isten adománya, mint a tehetség.« A felelős szerkesztő, Csajthay Ferenc már nem volt ilyen liberális felfogású ember. Részedé nagyon udvarias volt s a szerkesztősége tónusát ezzel az egész magyar sajtóban páratlan színvonalra emelte. Munkatársainak apró

kéréseit, hacsak tehettem, teljesítettem, de rokonszenvét és antipatiáját jobban engedtem érvényesülni, mint amennyire szükséges volt. Én nem voltam olyan szerencsés, hogy szimpátiáját megnyerhettem volna, – viszont nekem sem volt szimpatikus, mikor egyszer benézett a Newyork-kávéházba, egy percre leült az asztalomhoz és azt fejtegette, hogy neki nehéz a helyzete a szerkesztőségben, mert »csak az ostort adták a kezébe, a zabos tarisznyát nem.« Ez persze csak képletes beszéd volt, de az »ostor« és a »zabos tarisznya« emlegetéséből megértettem, hogy tulajdonképpen mi az én helyzetem? 1902-ben meghalt a világ egyik legnagyobb újságírója, Blowitz. Írtam róla egy nagy cikket, mert többet tudtam róla, mint bárki Magyarországon. S a cikk alá odairlam a nevemet, – először, amióta a Budapesti Hírlapnak dolgoztam. Csajthay kiadta a cikket, de a nevemet kitörölte. Ezt oly méltánytalan és oly elkeserítő dolognak tartottam, hogy több, mint húsz esztendeig nem írtam alá egy cikkemet sem, a Budapesti Hírlapnak pedig, bár még tizenkét évig ott dolgoztam, a saját iniciatívámból többé egy cikket sem írtam. Azonban minden szerkesztőm kiállíthatja nekem a bizonyítványt arról, hogy minden megbízatást minden okoskodás nélkül teljesítettem, pontos és nagyon szorgalmas ember voltam. Felfogásomat jellemzi, hogy egyszer

lázam volt és emiatt hazamentem a szerkesztőségéből. Csajthaynak levelet hagytam a szerkesztőségben, hogy ma nem bírok dolgozni. Egy óra múlva kijött hozzám egy szolga egy levéllel, melyben Csajthay közli, hogy okvetlenül szüksége van egy cikkre. Felkellem az ágyból és még aznap este küldtem a lapnak nem egy, hanem két cikket. Nem hiszem, hogy Csajthay gyanakodott volna, hogy nem vagyok beteg, mert két-három esetet kivéve, egész újságírói pályámon sohasem voltam beteg. Ezért volt rám leverő hatással az a tény, hogy nekem egy napig sem szabad betegnek lennem.

Másik szerkesztőm, Barna Dóri nagyon kedves ember volt és engem szeretett. Valahányszor elpanaszoltam neki, hogy valami méltánytalanság történt velem, mindig elővett a tárcájából egy levelet, mellyel bebizonyította, hogy vele még nagyobb méltánytalanság történt. Az *Esti Újság*-nak nemcsak országgyűlési tudósítást írtam, hanem politikai tudósításokat is. Megvolt az a rossz szokásom, hogy az ülés után mindig bementem a szerkesztőségbe, pedig Barna Dóri rendesen ezzel foglalt:

– Öregem, még két politikai hír kellene...

Akkoriban olyan szélcsönd volt a politikában, hogy egy politikai hírt szerezni is nehéz volt; Barna Dóri tehát valósággal kétségbe-

ejtett azzal, hogy nem is egy, de mindjárt két politikai hírt kért tőlem! Erre azonban én mindig azzal válaszoltam neki, hogy nem két hanem három politikai hírt írtam.

A többi kollegákkal kevés érintkezésem volt. Kemechey már betegeskedett s a *Budapesti Hírlap*-nál pénteken és szombaton én helyettesíttem. Csakhamar nyakamba szakadt az ő rovata is, melyet *Politikai Hullámok* címmel mindig a vasárnapi számba irt. *Sebők* Zsigmondnak is be kellett járnia az országgyűlésre 1902-től kezdve; mindig mellettem ült, de éppen csak köszöntünk- egymásnak; hónapok múlva, mikor egyszer valamit kérdezett tőlem, elkezdtek kacagni nemcsak az újságírók, hanem a közelünkben ülő képviselők is. T. i. a hónapok folyamán sok fogadást kötöttek, hogy melyikünk fogja a másikat legelőször megszólítani? Bár eleinte ily hűvös magatartást tanúsítottunk egymás iránt; később nagyon jó barátok lettünk. *Sebők* kivételével inkább elbújtam a kollegáim elől, sem hogy kerestem volna a társaságukat s a legfélreesőbb zugba mentem dolgozni, – valahova, ahol könyveim és jegyzeteim csinos szemétdombbá növekedtek, de ahol nem háborgatott senki. Ha lehetett, otthon dolgoztam. Zilahy bácsinak megmagyaráztam, hogy ha nekem egy csomó külföldi lapot járatna a lakásomra, azokból én sok apró cikket írhat-

nék és ami még fontosabb, sokat tanulnék. Zilahy rögtön helyeselte az ideámat és pár hét múlva már a következő lapok jártak a lakásomra: Harden *Zukunft*-ja; Bécsből a *Zeit* és a *Wage*, Berlinből a *Neue Deutsche Rundschau*, Parisból a *Revue Blau*, *Revue Blanche*, *Revue des Revues*, *Revue des deux Mondes*, Londonból a *Times*, a *Nineteenth Century* és a *Monthly Magazine*, Rómából a *Nuova Antologia*. A szerkesztőségben és a kávéházban természetesen egész sereg más külföldi lapot is olvastam, – nem szórakozás, hanem tanulás céljából. Ezen a réven elértem azt, hogy a világot foglalkoztató problémákról kevés embernek volt Magyarországon olyan áttekintése, mint nekem és ha valamely kérdés oly aktuálissá vált, hogy írni kellett róla, én mindig jó, megbízható anyagot szolgáltattam.

És 1901 táján abban volt a *Budapesti Hírlap* ereje, hogy a közönség azt mondta róla, hogy »komoly, megbízható újság, sohasem sikamlós és sohasem felületes.«

LX.

Leányunk születése.

1902 tavaszán Zilahy Dezsőnek az az ötlete támadt, hogy Shakespeare műveit ki kellene adni – egy kötetben, vászonba kötve és ezt a könyvet öt koronáért kellene árusítani. Rákosi Jenőnek tetszett ez az ötlet, de az volt a nézete, hogy a régi Shakspeara fordítások nem elég jók és hogy a szerzői jogok megszerzése oly sokba fog kerülni, hogy már e miatt sem lehet Shakespeare összes műveit öt koronáért adni. Erre én azt mondtam, hogy mind a két bajon lehetne segíteni egy új Shakespeare-fordítással. Rákosi

kat a darabokat, amelyeket a Kisfaludy-Társaság számára annak idején én fordítottam le, most Maga fordítja le, én pedig más darabokat fogok lefordítani.

Ez igen nagy bizalom volt irántam és igen nagy kitüntetés, – de hol vegyük a többi

fordítót? Rákosi Jenő még két embert vont bele a dologba: Zigány Árpádot és Hevesi Sándort. Fel is osztottuk egymás között Shakespeare darabjait; nekem, ha jól emlékszem, tizenkét dráma jutott s ezek közül tizet le is fordítottam. Rákosi is elkészült egy-két fordításával. Hevesi eggyel és Zigány Árpád is egy vagy két darabbal. Az »ötörönás Shakespeare« ötlete azonban még sem valósult meg, mert a Franklin-Társulat rögtön értesült a tervről és csinált egy új Shakespearekiadást, hat kötetben tizenöt koronáért s ezzel az új fordítás kiadói tervezetét megbuktatta. Kár, hogy így történt. Nem azt sajnálom, hogy a magam fordításai kéziratban maradtak, sőt azoknak a kiadása ellen most már tiltakoznám is, mert ma már sokkal jobban tudom, mint 1902-ben, hogy mint verselő nagyon gyenge vagyok. Azonban a régi Shakespeare fordítások az angol nyelv kellő ismerete nélkül készültek, sőt voltak a fordítók között akik egy szót sem tudtak angolul. Örök rejtély előttem, hogy Vörösmarty, aki szintén legfőlebb igen keveset tudhatott angolul, *Julius Caesar* angol szövegét hogyan bírta úgy megközelíteni, mint semmi más fordító? Az elmaradt Shakespeare kiadás történetéhez hozzátartozik, hogy egy-egy dráma lefordításáért hatvan forintot kaptam. 1902 első felében minden hónapban le kellett fordítani egy-

egy drámát, hogy meg tudjak élni, noha ugyanakkor két napilapnak nagyon derekasan dolgoztam.

1902 május 2-án átköltöztünk a Mária-utca 7. sz. ház második emeletére, az utcai frontnak a Sándor-utca felé eső felébe, mert az anyósom és Riza sógornóm abban a házban lakott és – közelgett hozzánk a gólya.

Szerkesztőségi munkám egyre gyarapodott, mert most már nemcsak Kemechey, hanem Sebők Zsiga is sűrűn betegeskedett. És meg kellett kezdenem a Budapesti Hírlapban egy új rovatot is, amelynek a címére már nem emlékezem; csak azt tudom, hogy olyan külföldi eseményekről írtam, amelyekről sem a budapesti, sem a bécsi sajtó nem emlékezett meg és ezeket kommentáltam. Minden cikkemnek négy vagy öt különböző témája volt és valószínű, hogy nem rosszul végeztem a dolgomat, mert külön honoráriumot ígértek, ha folytatom ezeket a cikkeket. Két hónap múlva szóba hoztam a honoráriumok ügyét, mire azt az ajánlatot kaptam, hogy ejtsük el a külön honorálás tervét, – viszont kárpótulásul felemelik a fizetésemet száz forintról kétszáz forintra. Augusztus elsején vettem fel az első kétszáz forintos fizetést, ami olyan összeg volt, hogy igen szerényen már meg lehetett élni belőle.

Augusztus 11-én reggel negyed kilenckor

megjött a várva várt gólya. Anyósom első emeleti lakásán a »Világ folyása« rovat aznapi cikkét írtam az *Esti Újság* számára, mikor lerohant a második emeletről Betti, a sváb cselédünk s az ajtót inkább belökvé kiáltotta:

– Leány!

Leányom, aki még csak alig két vagy három percet élt e világon, mikor először találkoztam vele, végtelen örömet szerzett nekem, bár bozontos fekete haja és igen barátságtalan arckifejezése kissé furcsán hatott rám. Megdöbbsentem, hogy akármerre mentem a szobában, mindig felém fordította a tekintetét; nekem beszélhetnek a gyermek-pszichológusok akármit: nem hiszem el nekik, hogy szemeknek használatát csak hónapok alatt tanulja meg a csecsemő. Az én leányom életének már a legelső órájában nemcsak látott, de nézett is és arra fordította a fejét, amerre nézni akart.

Az első napon esti tizenegy órakor a gyerek elkezdett sírni. És attól kezdve folyton sírt minden éjszaka egy esztendőn át. Nappal aludt, éjjel unatkozott és sírt, mihelyt letettük. A szó szoros értelmében a végkimerülésünkig kellett minden éjszaka dajkálni. És noha egyáltalán nem tudok dalolni, mert semmi zenei hallásom nincsen, a gyerek makacsul és szemérmetlenül követelte, hogy éjsza-

kákon át daloljak neki. Amint abba hagytam a dalolgatást, úgy ordított, mint akit nyúznak. Természetesen felváltva szórakoztattuk a csemeténket, de még így is annyira kimerültem, hogy az országgyűlésen vagy a szerkesztőségben egyszerűen elaludtam munkaközben. Hogy valahogyan segítsünk rajtam, a cselédet be-telepítettük a hálósobába, én pedig kiköltöztem éjszakára a cselédszobába. Én, mint apa ezt megtehettem, de egy anya nem teheti meg ugyanezt. Mire az első gyermekünk egy éves lett, az édesanyja elkezdett szépen öszülni s hogy amit elkezdett, azt gyorsan be is fejezze, – arról is hamar gondoskodott az élet.

Augusztus 31-én felvettem a szeptemberi fizetésemet, négyszáz koronát. És ugyanabban az órában kaptam egy levelet az apámtól: »küldj azonnal annyi pénzt, amennyit csak lehet«. Mennyit küldtem rögtön? Négyszáz koronát. Egy krajcárt sem vittem haza. Azokban a napokban nagyon sokat sírt a feleségem, nem a négyszáz korona miatt, hanem azért, mert gyanakodni kezdett, hogy valami hiba van a gondolkodásomban. Ezt meg is mondta őszintén s én nemcsak hogy nem haragudtam érte, hanem azt feleltem, hogy nagyon lehetséges, hogy igaza van.

Éppen nyolcvan napos volt a leányunk, mikor feltűnt nekem, hogy a gyerek nagyon

sovány s az a gondolatom támadt, hogy »hátha éhes ez a gyerek?« Az orvos, akit elhivattunk, dr. Kelen Béla (ma egyetemi tanár) és aki azután tizenhárom évig kitűnő orvosa volt a gyermekeinknek, igazolta a sejtelmemet és elrendelte, hogy a gyermeket Gaertner-féle gyermektejjel tápláljuk. Minden két órában melegíteni kellett a tejet, az üveget kiforrázní, stb. stb. Éjjel azonban a gyerek sohasem várta ki a két órát: másfélórás időközökben tápláltuk. El lehet képzelni, milyen éjszakáink voltak! Hányszor mondta a feleségem: »A temetőbe! A temetőbe! Ott legalább alszom!« Nappal azonban végtelenül örvendeztünk a gyermekünknek, aki rohamosan fejlődött attól kezdve, hogy dr. Kelen felfedezte, hogy több táplálékra van szüksége. Szegény doktor, csak egy forintot kapott az első látogatásáért! De akkoriban olyan kevés forintunk volt...

LXI.

Könyvem Jókairól.

1903 január közepén meghalt az anyósom; nem volt tehát többé értelme, hogy a Mária-utcában lakjunk. Nagyobb lakást béreltem az Erzsébet-körút 13. sz. ház harmadik emeletén a körúti fronton, annál is inkább, mert a feleségem nővére, Riza hozzánk költözött és nálunk is maradt 1910-ig, amikor férjhez ment. Mire az új lakásba költöztünk, éppen letörlesztettem a bútoraink árát, sőt felerészben új bútort vettem a régi helyett, most már jobbat és készpénzzel kifizetve. Azóta is folyton csináltatunk valamit és reméljük, hogy negyvenötven év múlva berendezkedésünket

tordarabunk lesz a legolcsóbb: ki fog telni hatszál deszkából és gondunk lesz rá, hogy ne más fizesse ki.

1903 elején léptem a Gazdaszövetséggel némi érintkezésbe; pár évig dolgoztam a Magyar Gazdák Szemléjébe s a Gazdaszövetség szá-

mára öt vagy hat füzetet írtam, lefordítottam az olasz királynak a Római Mezőgazdasági Intézetéről szóló munkáját és a magyar viszonyokhoz alkalmazva átdolgoztam Gide könyvét a szövetkezetekről. Mindezeket csak azért emlitem meg, mert e dolgozataimat Szinnyei bácsi a »Magyar írók Élete és Munkái« című nagy művében egy másik, soha nem létezett Szabó Lászlónak tulajdonítja.

Legjobban sikerült nyaralásunk az 1903. évre esik, amikor szintén üszödre mentünk, most már a leányommal. A társaság már népesebb volt, néhány fiatal ember is került oda, köztük egy fiatal technikus, Benkó István, aki Bécsben a képzőművészeti főiskolát már elvégezte, de azért itthon a műegyetemre újból be kellett iratkoznia, hogy az építész-mérnöki oklevelet megszerezhesse. Benkónak akkoriban kissé különc természete volt: csak vasárnap vett föl cipőt, hétköznap mezítláb járt. Hogy hogyan került Őszödre, senki sem tudja. Ehmannék nem kérdezték a vendégtől, hogy kicsoda, micsoda? Még kevésbé kérdezték (azt, hogy mit fizet? Hozzánk is jött egy vendégkisasszony, akit azelőtt sohasem láttunk, sem én, sem a feleségem, de mivel azt mondotta, hogy ő ismeri egyik ismerősünket, egyik szobánkat odaadtuk neki és három héten át szívesen láttuk az asztalunknál – természetesen minden fizetés nélkül. Fogal-

munka sincs róla, hogy hívják, mert azóta sem láttuk. Benkóval együtt jött Öszödre egy Böhm Mihály nevű technikus, – ez építette később a Corvin-áruházát. Benkó a nevét később Medgyaszayra változtatta, vagy talán inkább helyesbítette, hírneves építész lett belőle és néhány szép színházat csinált a vidéken. Báró Proff Sándor, 1893-ban volt kollegám a Budapesti Hírlapnál, szintén Öszödön nyaralt akkor a családjával. Az élet kissé zajos volt s mivel egyik-másik a fiatalok közül jól hegedült, otthoni jó boraink helyett inkább a Kohn Miksa kevésbé jó borát ittuk s éjfél tájon éjjeli zenét adtunk minden hölgynek. Feleségem ezt nem szerette s hogy az éjjeli zenét gyorsabban elintézzék, kinyújtott az ablakon egy konyakos üveget, melyben csak három-négy újniyi ital volt s az uraknak felajánlotta azzal a feltétellel, ha azonnal eltakarodnak, még mielőtt a baba felébredne. Ebből az esztendőből nagyon tanulságosnak tartom egyik tihanyi kirándulásunkat. Reggel ötkor indultunk Öszödről, noha csak reggel háromkor feküdtünk le. Hét órakor értünk a szántódi kompnál levő csárdába, a legtökéletesebb »Katzenjammer« hangulatban. Az öreg csárdás és a felesége éppen reggelizett: frissen főtt paprikáshalat kávéztak az öregek és bort ittak rá. Arra a kérdésünkre, hogy nem kaphatnánk-e mi is valamit, a csárdás így felelt:

– Reggel hétkor urak nem isznak bort.

De pálinka, az van...

Mind az öten rendeltünk egy-egy pohár pálinkát. Amint felhajtottam, egy pillanat alatt elsötétült a világ, a következő pillanatban az összes csillagokat láttam, de egy perc múlva már olyan friss voltam, mintha egyfolytában huszonnégy órát aludtam volna. Ezt fejtse meg a fiziológus urak, ha tudják!

Mikor a kompon átkeltünk s elkezdünk felfelé haladni a hegyoldalon, rettentően tűzött a nap és miután láttuk, hogy az apátság-tól még több, mint félóra járásnyira vagyunk, tikkadtan lepihentünk. Láttuk, hogy az apátságtól egy hintó indul lefelé, libériás, pántlikás kocsissal. Mind az öten arról beszéltünk, hogy milyen jó dolguk van a papoknak!

– Pedig nem is dolgoznak! – mondotta Proff báró.

Szokásom ellenére én is ilyenféle hangon beszéltem:

– Bezzeg mi, akik annyit dolgozunk, járhatunk gyalog!

A fogat hamarosan lekanyarodott a hegyről és mikor hozzánk ért, hirtelen megállott. A kocsis leemelte a kalapját és így szónokolt:

– Jó reggelt kívánok! A nagyságos apát úr tisztelteti az urakat, méltóztassanak fölszállni! Nem jó az uraknak az ilyen melegben gyalog igyekezni a hegyre...

Az apát úr tudtán kívül annyira megszegyénített bennünket, hogy nem volt arcunk hozzá, hogy felüljünk a fogatára. A kocsis sokáig biztatott bennünket és nem értette, hogy miért jöttünk zavarba, de mondhatom, hogy mindnyájan borzasztóan rösteltük a dolgát. Ezt a különben jelentéktelen epizódott azóta nagyon sok olyan embernek elmondtam, aki azt fejtegette előttem, hogy »minek a papnak fogat?«

A következő, 1904. év tavaszán váratlanul nagy munka szakadt a nyakamba. Május 5-én este meghalt Jókai Mór. Május 6-án reggel említettem Zilahy Dezsőnek, hogy Jókainak még nincsen rendes életrajza, ha én írnék egy jó életrajzot, a Budapesti Hírlap kiadná-e?

– Hogyne, válaszolta, ha hamar elkészülhet vele!

Azt hiszem, nem sokat késedelmeskedtem vele, mert »Jókai élete és művei« című, 364 oldalra terjedő kötetem ugyanannak a hónapnak a 23-ik napján már végig ki is volt szedve. A könyv mégis csak októberben jelent meg, mert a vidékről nagyon nehezen kaptuk meg a szükséges fényképeket. A könyv címlapja elé tett arcképet pedig Prágában rendeltük meg és onnan csak hónapok múlva tudták szállítani. Ez a könyv, mint adattár jó és megbízható; eddig csak egy tévedést fedez-

tek föl benne: a 11. oldalon közölt kép állítólag nem Jókai atyját, hanem bátyját, Károlyt ábrázolja. Eötvös Károly, akinek Jókai családjáról írott szincerizálásait könyvemben alaposan megcáfoltam, viszont engem csepült le azzal, hogy »mit érhet egy olyan Jókai életrajz, mely Jókai Mór atyjának az arcképe gyanánt Jókai Mór bátyjának az arcképét adja ki?« Lehet, hogy tévedtem, de mellett, hogy tévedtem, Eötvös Károly nem tudott más érvet felhozni, mint csak azt, hogy »1825-ben Magyarországon még senki sem viselt Kossuth szakállat.« A vitát csak úgy lehetne eldönteni, ha tudnók, hogy Kossuth Lajos találta-e fel a Kossuth szakállat, vagy sem? Irodalmi szempontból mindenesetre nagyon kevésbé eredeti ez a könyvem, – de nem is akartam, hogy az legyen és tizenhét nap alatt ekkora könyvet valami nagy eredetiséggel megírni nem is lehet. De minden sornál, amit mástól kölcsönöztem, becsületesen megjelöltem a forrást.

Ez a könyvem néhány esztendő múlva nagyon kellemetlen vitáknak a középpontjába került, természetesen akaratom ellenére. Ugyanis Mikszáth Kálmán is kedvet kapott rá, hogy megírja Jókai életrajzát és meg is írta két kötetben. Ez természetesen nem történeti munka, hanem sokkal inkább regény. Ahol a rideg valóságot kellett elmondani, ott Mik-

száth gondatlan volt, ahol azonban a fantáziáját szabadon ereszhette, ott művész volt. Ezt nem igen értette meg egy pozsonyi tanár, aki az Egyetemes Philologiai Közlönyben »leleplezte« Mikszáthot, hogy az én könyvemből oldalakat nyírt át, még pedig hat vagy hét oldalt. A »leleplező«, ha jól tudom, Kiss Károly volt, – sohasem láttam, vele soha semminemű érintkezésben nem voltam. Engem kellemetlenül érintett már ez is, de nem szóltam semmit. Mikszáth halála után dr. Hajdú Miklós megírta ennek a plágium-vádnak a történetét a Magyar Figyelőben; az ő cikkéből látom, hogy *A Nap* szerkesztősége kérdést intézett Mikszáthhoz, aki olyasmit válaszolt, hogy amit tőlem átvett, az lényegtelen, száraz adathalmaz volt. Ez igaz. Mikszáth azt is írta azonban, hogy mindenért, amit tőlem átvett, kiadója, a Révai Testvérek cég engem kártalanított, illetve kifizetett. Ez azonban már nem felelt meg a valóságnak; nekem eszembe se jutott, hogy valamit kérjek, Révai Mórnak még kevésbé jutott eszébe, hogy fizessen, – hiszen nem is volt miért? Mikszáth közléseivel szemben azonban semmiféle helyreigazítást nem tettem közzé, mert Mikszáth már ugyanis meghalt, én magam pedig a legteljesebb mértékben passzív szerepet játszottam az egész ügyben.

LXII.

Első összekötésem a Révai Testvérekkel.

Jókairól szóló könyvem megjelenése után megismerkedjem Révai Mórral, Jókai műveinek kiadójával, aki megbízott azzal, hogy állapítsam meg, mit és hol tett közzé Jókai életében? Két évig dolgoztam ezen a bibliográfiai munkán. 1832-től 1904-ig át kellett nézennem minden napi és heti újságot, amibe Jókai valaha irt; át kellett vizsgálnom az alkalmi kiadványok és gyűjteményes művek, naptárak s hasonlók százait. A Jókai-bibliográfia, mely a Révai Testvérek cég tulajdonába ment át, azt hiszem, hogy már terjedelménél fogva is páratlan a maga nemében Magyarországon. E munkának természetesen az volt a célja, hogy a százkötetes Jókai-kiadást folytatni lehessen. Miután a politikai vonatkozású és effer értékű dolgokat mellőztük, megegyeztünk abban, hogy a százkötetes Jókai-kiadás folytatásaként még húsz kötetet adunk ki.

Ebből az első tíz kötet már meg is jelent; tizenkilencedik és huszadik kötet gyanánt Mikszáth Jókai-életrajzát szemeltük ki, a CXI-CXVIII. kötet anyagát pedig én válogattam össze. A CXI-CXX. kötet megjelenését, azt hiszem, a Révai Testvérekés a Jókai köteteket nyomtató Franklin-Társulat közt évekig húzódó per hátráltatta, annyira, hogy ezek a könyvek még máig sem jelentek meg.

Hogy az utókornak fogalma legyen róla, hogy az ilyen munkáért mit fizettek a XX. század első évtizedében, feljegyzem, hogy a Jókai bibliográfiáért hatszáz koronát kaptam s az új sorozathoz tartozó Jókai-novellák, cikkek és beszédek összeállításáért (beleértve a kötetek másolási díját is) szintén hatszáz koronát fizettek. Révai Mór János »Írók-Könyvek-Kiadók« c. könyve I. kötetének 271-ik lapján a következő szavakkal intézte el e munkámat:

Jókai hátrahagyott iratainak szerkesztésével Jókai biográfusát, dr. Szabó Lászlót bíztuk meg, aki nagy gonddal és szorgalommal végezte el mindenekelőtt a gyűjtés, azután a sajtó alá rendezés munkáját. Ez bizony óriási feladat volt, különösen egy olyan embernek, aki naponkint két újság számára igen sokat tartozott dolgozni. Májustól októberig állandóan foglalkoztatott a

Kincses Kalendâriom is, melynek majdnem minden közleményét én írtam. Minden nyári szünidőm alatt naponként öt-hat órát kellett dolgoznom. Laikusok nem is sejtik, hogy egy olyan munkának a szerkesztése, mint aminő a *Kincses Kalendâriom* volt, milyen nehéz és mennyi időt rabló feladat. 1901-től 1910-ig átlag körülbelül nyolcszáz koronát kaptam a *Kincses Kalendâriom* írásáért és szerkesztéséért. De nem hagyhatom figyelmen kívül azt sem, hogy a *Kincses Kalendâriom* szerkesztésével nagyon sokat tanultam. Szerencsémre a nyomdában egy kitűnő *metteur* állott rendelkezésemre, Nyúl Dezső személyében. Sohasem okoskodott, hanem mindent úgy csinált, ahogyan kívántam, – még ha rossz volt is a munka eredménye. Ebből a sok próbálgatásból, évtizedes együttműködés alapján, azután az fejlődött ki, hogy a legrövidebb idő alatt megoldottuk a legnehezebb feladatokat is és ezzel igen sok munkaidőt s ami ezzel egyértelmű, igen sok pénzt megtakarítottunk a vállalatnak. Viszont én ezzel a munkával megtanultam újságot »tördelni«, azaz az újság egyes anyagát az újság egyes oldalain a lehető legjobban elhelyezni, ami egyáltalán nem könnyű mesterség.

.Az 1904. és 1905. év nagyon mozgalmas volt a politikában. A nagy obstrukció ideje alatt egy országgyűlési és politikai tudósító-

nak nagyon sok volt a dolga kora reggeltől másnap hajnalig. Minden újságíró, aki azokban az években a politikában dolgozott, még ma is emlegeti, hogy országgyűlési tudósításaim az *Esti Újság*-ban mintaszerűek voltak; minden újság azokból táplálkozott. Politikai információim is nagyon bőségesek voltak, pedig sohasem lótottam-futottam a hírek után. Egyszerűen »jelen voltam« mindig a képviselőház folyosóján, »kéznél voltam« mindig, a lapjaim tekintélyesek voltak és tudták rólam, hogy a hírhozónak neve örökre el van temetve, hozták tehát az információkat hozzám s nem én jártam utánuk. Volt rá eset, hogy sürgős minisztertanács volt a képviselőházban délben f elegey kor és félnégykor már részletesen olvasta a közönség az *Esti Újságban*, hogy a minisztertanácsban kik szólaltak fel és mit mondtak. S az információmat – nem cáfolták meg. Bár az ilyen ügyek között vannak történeti jelentőségűek és ámbár a szereplők már mind meghaltak, még koránt sincs itt az ideje annak, hogy ezekről a dolgokról bővebben beszéljek. Csak azt az egy dolgot említem meg, hogy tizennyolc évig voltam politikai tudósító és ez idő alatt soha egy politikushoz egyetlenegy kérdést nem intéztem és soha egyetlen egyet meg nem szólítottam, – mindig megvártam, míg hozzám jönnek s a magam példájával bebizonyítottam.

tam, hogy nem az újságírónak van szüksége a politikusra, hanem a politikusnak az újságíróra. Elvégre lehet, hogy egyes »államférfiak« engem is lenéztek, mint újságírót, de az ilyen esetekben a lenézés föltétlenül kölcsönös volt.

Az 1905 januári választás megbuktatta Tiszát és szétrobbantotta a szabadelvűpártot Mind a kettő megérdemelte sorsát. A választási harcban sokszor elkísértem vidéki útjára Tiszát és minden alkalommal azt gondoltam, hogy nagyon szép, ha egy államférfiú bizik magában, de siketnek és vaknak lennie nem szabad. Tisza abszolút módon meg volt győződve a maga nagyságáról és verhetetlenségéről. Lipcsey Ádám, aki valahol Veszprém-megyében volt szabadelvűpárti jelölt, panaszkodott neki az én jelenlétemben, hogy az ellenzék nagyon elcsavarta a népnek a fejét, nehéz lesz győzelmet aratni... Tisza erre azt mondta neki:

- Tudod mit? A miskolci beszédem ki van nyomtatva; abból küldj le ötszáz példányt a kerületedbe; majd meglátod: kézből-kézbe adják az emberek és aki az én beszédemet elolvassa, az rád fog szavazni.

Lipcsey Ádám okosabb volt: visszalépett, mielőtt a választási költsége mind elfogyott volna.

Akkoriban sokat tanultam a politikából.

Például Miskolcon Tisza beszédét lelkesedéssel fogadta a Koronában a közönség. Egy hét múlva Andrassy és Apponyi beszédét a Koronában nagy lelkesedéssel fogadta a közönség – és láttam, hogy Tisza és Andrassy közönsége legalább 90 százalékban azonos volt...

A választáson az ellenzék győzött. 1905 február 7-én este éppen öltözködtem, hogy elmenjek a függetlenségipárt győzelmi bankettjére a Royalba. Feleségem, aki otthon mindig segít öltözködni, egyszerre elsáppadt, leült és azt mondta, hogy »jó volna a Frau Kimmert elhívni...« A bankettől feltétlenül tudósítást kellett írnom, a hivatalos ügy fontosabb minden családi ügynél... Tovább öltöztem, a Nagydiófa-utcából meghoztam a Frau Kimmert helyett a leányát, ki szintén »tudós hölgy« volt és elmentem a bankettre.

– Félegykor majd erre jövök az utcán, mikor a Royalból a szerkesztőségbe megyek. Ha addig meglesz a gyerek, az ebédlőben húzzák fel a függönyt és hagyják égve a lámpást...

Mindent leírtam, amit a banketten mondtak azon az estén, de az egészségből nem érdekelt engem egy mondat sem.

Félegykor az Erzsébet-körút 13. számú háznál átmentem a körút másik oldalára: lakásom minden ablaka sötét volt. Félháromkor, mikor hazaértem, Kimmler kisasszony, kinek

a feleségem jó ágyat csinált az ebédlőben,, oly édesen horkolt... Egész éjjel nem aludtunk, halkan diskuráltunk, hogy a jövevénynek mi lesz a neve, ha leány lesz, mi lesz a neve, ha fiú lesz, milyen pályára fogjuk adni, hány évesek leszünk, mire leteszi az érettségit, stb.

Reggel készültem a szerkesztőségbe. Háromnegyed tízkor elkezdett esni a hó. A feleségem kapacitált, hogy vigyek esernyőt és el ne felejtsem a kalucsnit. Kilenc óra ötven perckor egy rövid, de életteljes gyermeksikoltás, melynek hallatára Kimmler kisasszony beszaladt a hálósobába. És ekkor már nézelődött a szobában a fiam, aki bizonyosan azt gondolta: »Jobb helyre is kerülhettem volna!«

LXIII.

A Budapesti Hírlap ostroma.

1905 nyarán megint Ószödön voltunk; a családom két hónapig, én pedig egy hónapig. Fiam, noha még csak öthónapos volt, már nagyon szeretett a Balatonban fürödni, leányom pedig, aki már közeledett élete harmadik évének betöltéséhez, akár egész nap a vízben lubickolt volna.

Ősszel azután nagy munka várt reám: megkezdődött az ellenzék és a darabont-kormány élet-halál harca. Ott voltam minden eseménynél. Mikor Pestmegye darabont-főispánját, Laszberg grófot installálni akarták, az előtte való este tizenegykor fölkeltem a *Balatonkávéház* politikus asztalánál:

– Megyek aludni, mert reggel nyolckor már a megyeházán akarok lenni.

A kollegák kinevettek: hiszen csak tízkor lesz az installáció!

Kaas Ivor báró azonban utánam jött és a fülembe súgta:

– Már hat órákor légy ott!

Természetesen már öt órákor ott voltam. Még sötét volt, de a huszárok már megszállották a Kígyó-teret és a Sarkantyús-utca torolatánál levő kis teret. Hat órákor kettős-rendekbe állítva jött vagy kétszáz ember: a lebuajok és pálinkamérések hajnali közönsége; egyrészüknek nem volt inge, másrészüknek zsákrongyokba volt burkolva a lába: Gorkij »Éjjeli menedékhelyének« alakjai. S azután újabb ilyen csapatok jöttek és megszállták a vármegyeháza üléstermét: ez lett volna az a közgyűlés, mely installálja Pest vármegye új főispánját... Megint tanultam valamit a politikából: akinek hatalma van, annak engedelmes eszközei is vannak. Mire az ellenzék felébredt és tíz óra felé beszállingózott a megyeházára, már alig néhányan értek csak le a gyűlésterembe. Ezek a hajdúkkal székeket hoztak be, torlaszt állítottak a főispáni hivatalból nyíló ajtó elé s azután »az erőszaknak engedve« átmentünk az Irányi-utcai Sas-körbe, ahol a lemondott alispán helyére megválasztottuk Pestmegye alispánjává Vigyázó Ferenc grófot. Én is szavaztam, mert az összes jelenvolt pincérek is szavaztak...

Az egész »nemzeti ellenállás« az ellenzéki újságokban leírva nagyon szép volt, de a valóságban nem volt mindenütt olyan erőteljes. Például az abauji installáció alkal-

mával az alispán bezáratta a gyűlésterem ajtaját, lakatost hívtak és annak kellett az ajtót kinyitni. Én azonban az ellenzékkel tartottam és bosszankodtam, mikor a kassai tudósítónk ezt a dolgot megtelefonálta. Minden lelkiismeretfurdalás nélkül meghamisítottam tehát a tudósítást és országos szenzációt csináltam abból, hogy Kassa városában nem akadt olyan hazafiatlan lakatos, aki hajlandó lett volna a darabontok számára a megyegyűlés ajtaját kinyitni. Hány vezércikket és hány verset írtak erről akkoriban ! S az összes, kassai lakatosoknak még a dédunokái is verni fogják a mellüket, hogy »nekünk már a dédapánk is olyan hazafi volt, hogy sem az ígért kincs, sem a hóhér pallósa nem bírta rá, hogy kinyissa a megyegyűlés ajtaját a császár emberei előtt!...« Holott a valóság az hogy a legelső lakatos kinyitotta az ajtót... Mit tettem én? Nem azt írtam meg, ami történt, hanem azt, aminek a jog és az igazság szerint történnie kellett volna s ezzel egy kissé hozzájárultam a »nemzeti ellenállás« sikeréhez.

Apponyi 1905-906 telén országos körutat tartott. Én mindenüvé elkísértem, a beszédeit pontosan lejegyeztem és gondoskodtam róla, hogy a beszéd már másnap reggel benne legyen az újságban. Lőcséről egy este a legnagyobb hóviharban szánon mentem – takaró

nélkül – Iglóra, hogy onnan vonaton Kassára érjek éjjelre és még az éjjel leadhassam a beszédet. Mindezt nem Apponyiért tettem, hanem az újságomért és a nemzeti ügyért. Mikor azonban az ellenzék pozsonyi gyűlését a Bellevue-hen megzavarták a szocialisták és a Budapestről érkezett Grossmann Miksa a közönség nagy többségéi, mely szocialistákból állott, nagy tüntetésre bírta Kossuth és Apponyi ellen, akik nem is sejtették, hogy gyűlésekre a tömeget a munkások fogják szolgáltatni, – ezt is megírtam, a valósághoz híven, vagy talán kissé még enyhítve a dolgot Kossuth és Apponyi javára. Másnap Rákosi Jenő levelet kapott Apponyitól, aki figyelmeztette, hogy hamis az egész tudósítás.

– Menjen el Apponyihoz és intézze el vele a dolgot, – mondotta Rákosi.

Elmenlem Apponyihoz a Hungáriába, ahol azzal fogadott, hogy ő nem kívánja, hogy veszítsem el a kenyeremet (!), de a tudósítást nem úgy kellett volna írni, mert nekik igenis sikerük volt, csak a félrevezetett tömeg egy része kiabált, de azok sem rossz emberek, csak meg vannak tévesztve.

– Ha én egyszer időt szakíthatnék arra, hogy beszéljek a szocialistákkal, bizonyosan meggyőzném őket, – mondotta.

Nem gondoltam ugyan, hogy csakugyan a

»kenyeremről« van szó (különben is, ha elvettek tőlem egy darab kenyeret, mindig tudtam egy másik darabot szerezni), de azért mégis írtam egy pót-tudósítást a pozsonyi népgyűlésről, kiemelve a koalíció vezéreinek óriási és döntő jelentőségű sikerét. Lapunknak akkor az volt a politikája és én hajlandó voltam hozzá alkalmazkodni. Megint tanultam tehát valamit a politikából.

Erre az időre esik a Budapesti Hírlap »ostroma« is. Az bizony komoly dolog volt Ellenezték Kristóffy József belügyminiszter választójogi reformterveit s emiatt igen haragudtak ránk a szocialisták. Betűszedőink utasítást kaptak, hogy a választójogi reform ellen szóló cikkeket ne szedjék ki. A *Budapesti Hírlap*-nál akkor csupa régi alkalmazott dolgozott és minden betűszedő jól keresett; ezek nem voltak hajlandók az állásukat elveszíteni. Másnap hajnalban, mikor az újságokat a kocsik a pályaudvarokra szállították, »ismeretlen tettesek« megtámadták a kocsikat és nemcsak az újságokat szedték szét, hanem még a kocsikat is. Tudtuk, hogy ennek a dolognak folytatása lesz. Betűszedőink nem mertek az utcára kimenni. Fekvőhelyeket rendeztünk be nekik s a lap elvállalta, hogy élelmezni fogja őket. Este hétkor értesültünk, hogy »szét fogják szedni a szerkesztőséget és a nyomdát.« Bezárattuk a kapukat. Tíz perc múlva ren-

geteg sokaság lepte el a környéket. Iszonyú lárma, szidalmak, kőzapor, revolver-lövések negyed nyolctól kilenc óráig. A kaput folyton döngették, – de a jó vastag tölgyajtó megbízhatóbb, mint a vasrács. Ez az ostrom bizony »az idegekre ment«, főként a feleségem idegeire, mert ablakaink alig kétszáz lépésnyire voltak a Budapesti Hírlap házától és felhaltszott hozzánk minden. Nyolc óra után Rákosi Jenő is elvesztette idegei felett az uralmát és lement a földszintre, hogy kinyissa a kaput:

– Hát jöjjön, aminek jönni kell!

Én álltam eléje, két kollegám pedig karonfogta és visszavitte az emeletre.

Az egész város tudta, hogy valami történik a Budapesti Hírlapnál, de természetesen senki sem sietett a segítségünkre. Sőt voltak, akik azt hitték, hogy egy kis tréfás tüntetés az egész. Rákosi Szidi például telefonon felszólított bennünket:

– Hahaha! Van egy nagyszerű ötletem! A harmadik emeletről öntsenek le egy pár kancsó vizet a tüntetőkre! Majd meglátják, milyen gyorsan szétszaladnak!

A helyzet ennél egy kicsit komolyabb volt. Hiába hívtuk telefonon a főkapitányságot: nem felelt. Barna Dórinak eszébe jutott, hogy Bérezi Béla tanácsosnak titkos telefonszáma van a főkapitányságon, felhívta tehát Bérczit és csak ennyit mondott neki:

– Itt Barna Dóri beszél... Kedves Béla, csak azt akartam neked mondani, hogy több nap, mint kolbász... Nincsen olyan politikai irány, amely örökké élne és az ilyen vicceket, aminőt csináltok, nem szokás elfelejteni...

Bérczi két szóval felelt:

– Igazad van!

Tíz perc múlva a rendőrök szétverték a tüntetőket.

De ettől kezdve »védelmi állapotba« helyeztük a szerkesztőséget, fegyverrel a vállunkon álltunk az ajtóknál és fegyverrel kísértük hajnalban a lapszállítmányokat a vonatra. Éjszakánként sok önkéntes védelmezőnk is akadt, különösen, amikor némi vacsora és sok sör is rendelkezésére állott a társaságnak. Az önvédelmi harc mintegy tíz napig tartott és húszezer koronába került. Itt megemlítem, hogy az akkori belügyminiszter, Kristóffy József 1927 nyarán felkeresett engem és kijelentette, hogy neki a Budapesti Hírlap elleni támadásban egyáltalán semmi része sem volt, nem is tudott a dologról, míg az újságokban nem olvasott róla és ha hozzá fordultunk volna, azonnal szétverette volna a tüntetőket. Semmi okom és semmi jogom nincs arra, hogy Kristóffy szavaiban kételkedjem, de 1905-ben eszünkbe sem jutott, hogy ahhoz a miniszterhez forduljunk, aki ellen a leghevesebb támadásokat intéztük.

LXIV.

Szerepem a fiúmei rezolúcióban.

A »nemzeti ellenállás« egyik legfontosabb momentuma volt a magyar ellenzéki koalíciónak a horvát ellenzéki koalícióval való szövetsége. Ebben én is közreműködtem.

1905 szeptember végén vagy október elején dr. Mailaender fiúmei orvostól arról értesültem, hogy a horvát ellenzéki politikusok nagyfontosságú értekezletet tartanak Fiúmében, - célszerű volna, ha erre az alkalomra én is lemennék Fiúméba.

Mikor leérkeztem, legelőször is azt kérdeztem, hogy ki rendezi az értekezletet? Azt a feleletet kaptam, hogy Supilö Ferenc, a *Növi List* szerkesztője. Rögtön elmentem tehát a *Növi List* szerkesztőségébe, ahol Supilo egy magas fiatal embernek, dr. Lorkovics zágrábi újságírónak a társaságában fogadott. A *Növi List* volt akkor a legnépszerűbb ellenzéki lap Horvátországban, Isztriában, Krajnában és Dalmáciában. Ez a lap csak azért jelent meg

Fiúmében, mert ott a magyar sajtótörvény volt érvényben s így a horvát országos kormány a magyar sajtószabadság sérelme nélkül mit sem tehetett a magyar területen megjelent újság ellen. Supilo akkoriban harminc év körüli fiatalember volt. Albán származású raguzai fiú volt, akit kicsaptak a raguzai gimnáziumból, mert egyszer Ferenc Ferdinánd főherceg ellen tüntetett. Akkor Olaszországba szökött és olt lett újságíró; Fiúméba nem sokkal előbb került, mint 1904-ben. Igen kiváló képességei voltak, különösen a politika terén bámultam nagy tájékozottságát és kombináló képességét. Pár perc alatt jó barátok lettünk. Dr. Lorkovics nem volt kiváló egyéniség; folyton valami »haladópartot« emlegetett, melynek ő az elnöke, de én inkább azt sejtettem, hogy ő a radikális gondolkozású szabadkőműves ifjúságnak a vezére Horvátországban. Nem vettem észre, hogy az ő jelentőségét Supilo túlbecsülte volna.

Künn zuhogott az eső és így a szerkesztőségben éjfélig elbeszélgettünk. Supilo elmondta, hogy a következő napon az összes horvát, szlovén és dalmát ellenzéki pártokat egy koalícióban fogja egyesíteni, már itt van a városban minden ellenzéki képviselő. Nem volna-e célszerű megvitatni, hogy vájjon a horvát ellenzéki koalíció nem egyezhetne-e meg a magyar ellenzéki koalícióval bizonyos

együttműködésre nézve? A dolog jelentőségét azonnal átláttam és azt feleltem, hogy erről bizony jó volna beszélgetni. Éjfélután egy órakor már együtt is ült a konferencia az Európa-szállóban, az én szobámban. Kívülem jelen volt Supilo, dr. Minich, valamelyik dalmát város polgármestere és dr. Trumbics spatói közjegyző. Kérésükre elmagyaráztam nekik, hogy mi a valóságos helyzet a magyar politikában, milyen az ellenzéki koalíció helyzete és hogy a magyar közvéleménynek mi az álláspontja a horvátokkal szemben? A horvát urak is elmondották a nézetüket és reggel felé megszövegeztünk egy nyilatkozatot, amely szerint a horvát ellenzéki pártok óhajtják az egész magyar nemzetet képviselő ellenzéki koalícióval a barátságos együttműködést, amitől a két nemzet között fennálló félreértések kiküszöbölését remélik. Ezt a »rezolúciót« a horvát, szlovén és dalmát képviselők egyhangúlag el is fogadták; gondolom, csak ketten szólaltak föl ellene: Ivcsics udvari tanácsos és egy Bianchini nevű katolikus pap, akik mindketten képviselők voltak a Reichsratban, – de a határozathoz ők is hozzájárultak.

Itt nincs hely arra, hogy reprodukáljam a részleteket, melyeket úgysis közzétettem már máshol, csak azt említem meg, hogy a Fejérvári kormány csak elkésve értesült az egész

konferenciáról s amikor én este hat órakor elindultam Fiúméből Budapestre a kész eredménnyel, az nap este érkezett Kovacsics István horvát miniszter Fiúméba, hogy a tervezett koalíciót meghiúsítsa. Természetesen már senkit sem talált Fiúmében.

Amikor a horvát koalíció megalakulását és a rezolúció szövegét közzétettem a Budapesti Hírlapban, a függetlenségipártban néhány előkelő úr már majdnem egymás szakállába kapott, mert mindenki azzal dicsekedett, hogy a rezolúció az ő műve volt. Futottak is le Fiúméba »tárgyalni«, de már nem volt kivel? Néhány nap múlva feljött Budapestre Supilo is, aki nagyon elszontyolodva közölbe velem, hogy Apponyi ugyan el van ragadtatva a rezolúciótól, de ő (Supilo) azt sejti, hogy Apponyi bizalmatlan, Kossuth pedig fél.

– Kértem az urakat, – mondotta Supilo, hogy jöjjenek le egy szűkebbkörű konferenciára Fiúméba, de Kossuth rögtön közbevágot, hogy ez lehetetlen, mert ő nem engedi, hogy letartóztassák konspirálás ürügye alatt, legfőlebb semleges területen, künn a tengeren lehetne tanácskozni valami hajón...

Ez a konferencia sohasem jött létre, de nem is volt rá szükség, mert Bécs előtt már eléggé demonstrálva volt, hogy a horvát ellenzék a magyar ellenzékét kész támogatni.

Nekem azonban némi kétségeim voltak az

iránt, hogy vajjon Supilo valóban a horvát nemzet vezérének tekinthető-e? Ezt meg is mondtam neki s a következő választ kaptam tőle:

– Barátom, az egész Horvátországban mindenki tudja, hogy nekem csak egy nadrágom van és hogy habozás nélkül vállalom még az akasztófát is, ha népemnek használok vele.

A legpuritánabb emberek egyike volt, de nem volt rajongó, – számítva csinált politikát. Egy év múlva, amikor már képviselő volt úgy a horvát, mint a magyar országgyűlésen, egyszer levelet kaptam tőle: »Vasárnap este együtt vacsorálunk a Kaizero-ban (Hotel Kaiser und König Franz Joseph, Zágrábban az Ilicán) és másnap valami érdekeset láthatsz, amit a te tájékoztatásodra rendezek«. Lementem Zágrába, megettük a vacsorát is, de Supilo nem mondta meg, mi készül? Másnap általános sztrájk volt Horvátországban (meg kell említenem, hogy Supilo nem volt szocialista) s a Szent Márk-téren az ország minden részéből külön vonatokon, erre az alkalomra összegyűlt több mint száz-ezer ember egetverő zsviózással elvonult Supilo előtt, aki mellett egyedül én álltam. És amikor bementük az országgyűlés termébe, mindenki felállt és percekig tapsolva ünnepelte Supilót, aki nagy, lomha testével, gyűrött ruhájában úgy állott ott, mint egy fáradt hor-

dár, amikor odasúgta nekem:

– Erre az ünnepélyes alkalomra ugyan jobb ruhát is vehettem volna magamra, de mit csináljak, ha nincsen?

Az 1906-iki választáson a 80 horvát kerület közül Supilo koalíciója meghódított, ha jól emlékszem 72-t s a magyar országgyűlésbe delegált negyven horvát politikus és három főrend mindenike Supilo koalíciójából került ki, azzal az utasítással, hogy »a magyarokkal kell tartani.« Ez a barátság persze nem sokáig tartott. Hogy miért vesztünk megint össze, arról nekem megvan a véleményem. Emelni kellett a kvótát az új magyar-osztrák kiegyezésben és ez fölötté fájdalmas dolog volt a magyar koalíciónak, melynek többsége függetlenségipárti volt. 1907-ben már mindenki kiábrándult a koalícióból, az ország hangulata igen rossz volt és nyilvánvaló volt, hogy ha a függetlenségipárt, mely mindig harcolt a kvóta ellen, most maga emeli a kvótát, akkor ezzel a sorsát megpecsételi. Elővették tehát a »vasúti szolgálati pragmatikát«, - egy oly javaslatot, mely Horvátországnak nyelvéhez való jogát nem respektálta. A horvátok tiltakoztak, majd obstrukcióba kezdtek; az egész magyar sajtó ellenük fordult, különösen a *Magyar Hírlap* piszkolta őket, főként Supilot, akiről kiderítette, hogy nem is magyar állampolgár. Andrásynak, a *Magyar Hírlap*

legfőbb irányítójának eszébe se jutott, hogy Supilo nemmagyar állampolgárságát kifogásolja, amikor Supilo »szállította« a magyar koalíciónak a horvát országgyűlést, – most egyszerre a lapja holmi kucsébernek írta le Supilot, aki legalább is akkora politikus volt, mint Andrássy. A magyar törvényeknek ezt a kifejezését, hogy »társország«, semmibe se vették; a magyar-horvát kiegyezésnek ezt a kifejezését: »állam-közösség«, – az összes magyar politikusok úgy értelmezték, hogy Horvátországnak semmi államisága nincsen, stb. A horvátok ellenálltak a végletekig, még akkor is, amikor Justh Gyula még vasárnapi üléseket is tartott, hogy kifárassza őket. Mikor a közel négyszáz főnyi többség végre is »legyőzte« a negyven horvátot, rettentően fújta az egész sajtó a diadalmi harsonát s a képviselőház e nagy diadalmámorában szinte észrevétlenül megszavazta a kvóta-emelést s ezzel a koalíció és a függetlenségipárt két évvel meghosszabbította életét és uralmát.

Supilot többé nem láttam. A horvát koalíció magyar-ellenes lett a legnagyobb mértékben. A háború kitörésekor Supilo Oroszországba ment, az 1917-iki orosz forradalom után pedig Londonba, ahol népének sorsán kétségbeesve megőrült és meghalt. Dr. Trumbics, akivel együtt fogalmaztuk a fiúmei rezolúciót, az új jugoszláv királyság első külügyminisztere lett.

LXV.

1906 – szerencsés esztendő.

1906 elején reám és egy pár évvel fiatalabb kollegámra bízta a szerkesztői üzeneteket s ez alkalomból mindkettőnknek a fizetését emelték 50-50 koronával. Kollegám azonban csak egy pár napig írta az üzeneteket s azután reám hagyta az egész munkát. Én azonban ezzel nem törődtem: nekem az volt a lényeges, hogy a fizetésem már havi 500 koronára emelkedett, – hogy a munkáin nagyon megszorodott, az cseppet sem bántott.

Általában ez az esztendő szerencsés volt rám nézve. Győzött a koalíció a »nemzeti küzdelemben« s örült az egész ország. Hogy minek örült, azt nem igen tudta, én is csak most tudom, amikor már érettebb fejvel ítélem meg a dolgokat. Az évekig tartó huza-vona, a sok hecc és bizonytalanság uían, miközben I. Ferenc József azt a »nyomort és szenvedést« is emlegette, mely a nemzetre vár, végre nyugvópontra jutottunk. Az ily

eseményt mindig nyomon követi a gazdasági élet föllendülése, az üzleti élet jelentékeny javulása, aminek annál jobban örülnek az emberek, minél régebben epekedtek már utána. Sok újságíró társam is szépen elhelyezkedett, ki képviselő lett, ki a miniszterelnökséghez jutott, ki más hivatalt kapott. Nem panaszkodom, hogy nekem nem jutott semmi, mert én nem is vártam semmit. Ellenben igen örültem, hogy a kollegáim egyre többen helyezkedtek el és lehet, hogy a gondolataim között meghúzódott az az ötlet is, hogy »majd egyszer, ha eljön az én időm, én is el fogok helyezkedni valahogyan!« Azonban még egyáltalán nem tartottam aktuálisnak a dolgot. Nagyon örültem neki, hogy két kollegám, ki a képviselőház újságírói padjában mindig mellettiem ült, már a koalíció győzelme előtt elhelyezkedett. A *Magyar Nemzet* megszűntekor a lap felelős szerkesztője, Adorján Sándor MÁV titkár lett (ma már főfelügyelő) a lap országgyűlési tudósítója, dr. Német Alfréd (komáromi fiú) pedig fogalmazó gyakornok lett a miniszterelnökségen. (Mint miniszteri tanácsos ment nyugalomba.) Adorján és Német azután is, hogy a sajtót elhagyta, minden ebéd után találkozott velem a *Newyork-kávéházban*, – egynéhány percre, mert figyelmesek voltak irántam és hagytak olvasni. Itt, a Newyork-kávéház egyik asztalánál, a Do-

hány-utcai fronton a második asztalnál folytattam magasabb politikai és publicisztikai tanulmányaimat 1906-tól 1909-ig mindennap, ha Budapesten voltam. Délután kettőtől négyig vagy ötig a legnagyobb figyelemmel olvastam a német, francia, angol, olasz és spanyol lapokat és nincsen a világon olyan egyetem, amelyen a politikából annyit lehetett volna tanulni, mint annál az asztalnál. A kávéház akkor a Harsányi testvéreké volt; az egyik Harsányi nem is ismert engem, de a másik, az Adolf, az tanárnak készült, volt kulturérzéke, tisztában volt vele, hogy én az ő kávéházában nem szórakozom, hanem tanulok s a két újságos fiút, előbb Lajost és azután a Jancsit (aki elesett a háborúban), nagyszerűen bedresszírozta, hogy a friss külföldi lapokat legelőször az én asztalomra tegyék. Ezekben az években sohasem kellett egy újságot sem kérnem a *Newyork*-ban úgy szolgáltak ki, mintha legalább is Freistaedtler Jenő lettem volna, pedig sohasem hagytam több pénzt a kávéházban, mint 44 fillért. Más szégyelné bevallani, hogy »kávéházban tanult«, de én nem röstellem, hogy még a kávéházban is tanultam s egyik-másik dolgom amellettszól, hogy némely problémákkal egészen jól megismerkedtem, – jobban, mint amennyire bármely egyetemen lehet.

A koalíció győzelmével összeesett a Buda-

pesti Hírlap 25. évi jubileuma. A jubileum alkalmából megírátták valakivel a lap politikájának történetét; hasznavehetetlen munka volt, frázisok halmaza adatok nélkül. Erre én vállaltam el ezt a munkát és meg is irtani úgy, ahogyan én szoktam dolgozni: a lapnak mind a huszonöt évfolyamát alaposan átnéztem, minden fontos dolgot följegyeztem s ebből szerkesztettem össze a lap politikai életrajzát. Nagyon nagy munka volt! Ma nevetek rajta, hogy csak 300 koronát kaptam érte, de nem voltunk nagy honoráriumokhoz szoktatva. 1906 június elsején a jubileum alkalmából dupla fizetést kaptunk; ez 1000 korona, 300 korona a jubiláris cikkért és ugyanakkor kaptam a Révai Testvérek cégtől a Jókamunkálatokért 600 koronát. 1900 koronát vittem haza a feleségemnek! Szédítő összeg! Csak úgy támolyogtunk, ha elgondoltuk, hogy ezen mi mindent lehet vásárolni.

Június 3-án levittem a családomat Szárszóra. A kis gyerekek miatt ezen az egy nyáron két cselédünk volt s egy új és aránylag csinos házat béreltem ki, igen nagy kerttel és óriási diófákkal. Június 5-én pedig a delegációval felmentem Bécsbe. Ezt megelőzőleg csak egyszer voltam Bécsben egy félnapig, 1897-ben. Nagyon érdekelt tehát a császárváros és nagy örömmel mentem Bécsbe, bár tudtam, hogy óriási munka vár reám. Reggel tíztől délután

ötig s este tíztől éjfélig nagyon nehéz munkám volt. A bizottsági ülések titkosak voltak s a legbővebb tudósítást adtam róluk minden nap. Ehhez nem kellett egyéb, mint hogy az ülések alatt mindig ott legyek a társalgóban, – mindig voltak politikusok, akik ambicionáltak, hogy a titkos ülésen elmondott beszédek is bejussanak a sajtóba és ezek azután nagyon készségesen elmondották a mások beszédeit is. Persze volt rá eset, hogy Ábrányi Kornél az akkori sajtófőnök az egész városban keresetett, hogy valamely dologról a »világért se« küldjek tudósítást (például mikor a függetlenségiek egy kis palotaforradalmat rögtönöztek a tisztek fizetésének emelése ellen), de ilyenkor engem természetesen sehol sem lehetett megtalálni. Egy esetet kivéve mindig nagyon jó és bő információim voltak arról, hogy az udvari ebédeken miket beszélt a király? Információimat annak köszönhettem, hogy Bogdanovics Lucián karlócai pátriárkával mai-akkor jóban voltam, amikor még joghallgató volt Egerben. Egyszer azonban elfogyott a pénzem, a Budapesti Hírlap nem küldött pénzt, e miatt telefonálgattam s egy udvari ebéd riportjáról lemaradtam. Este tizenegy óra volt, nem remélhettem már semmit. Lányi Zsigmond kollegám segített ki, aki akkor a *Neues Wiener Tagblatt*-nak dolgozott. Ez sokkal nagyobb dolog volt, mintha pénzt adott

volna kölcsön.

Bécsben mindig a Hotel Residenz-ben laktam, a Teinfaltstrassen, mert ez volt legközelebb a Magyar Házhoz. Modern, polgári hotel volt, sok delegátus is ott lakott. Reggel hatkor már csatangoltam a városban mindenfelé s egy hét múlva már azzal csúfoltak a kollegáim és a delegátusok, hogy vizsgázott Fremdenführer akarok lenni Bécsben. A legtöbb delegátus a Zentral-kávéházba járt reggel, este, tehát oda jártunk mi, újságírók is. Délután öt-től este tízig szabad időnk volt s ez alatt többnyire a környéket jártuk Lenkey Gusztáv kollegámmal, ki azokban az években a legjobb barátom volt.

A Bécsben töltött négy-öt hét tanulságos és érdekes volt. Mikor a delegáció befejezte munkáját és visszakerültem Pestre, mindjárt az első napon óriási nagy hibát követtem el: kifelejtettem a lapból a főrendiház üléséről szóló tudósítást. Bár az ilyesmi olyan nagy hiba, hogy mentegetni nem is szabad, mégis elmondom, hogy a főrendiház üléseinek idejére nézve nem volt semmi szabály; ha ülést tartottak, az előző napon kifüggesztettek egy plakátot a Nemzeti Múzeum kerítésére s a lapoknak egy-egy kis cédulán értesítést küldtek. Mikor Bécsből hazaérkeztem, ennek az értesítésnek ott kellett volna lennie az íróasztalomon. Valószínűleg azért nem tettél; oda,

mert nem tudták, hogy haza fogok érkezni. Mulasztásomat, azt hiszem, sokan megbocsájtának de én nem bocsájtom meg magamnak soha.

Az ősz és a tél ismét sok munkával telt el. Új kiadás készült megint a Pályamutatóból, vagy tíz ívnyi új anyaggal és írtam egy picinyke könyvet »Az írás mestersége« címmel. Ettől a könyvtől anyagi sikert is vártam s abban állapodtunk meg a Budapesti Hírlappal, hogy a könyvecske hasznán osztozkodunk. Sohasem számoltak el, sohasem kaptam egy fillért sem és az egész készletet vagy tíz év múlva eladták az Athenaeumnak, természetesen a megkérdezésem nélkül. Szerencsére a könyvhöz, feltűnően különböző szedéssel, hozzá csatoltam egy kis fejezetet arról, hogy az írásnál a papír és a toll is fontos. Ez a fejezet a Szénássy-cég reklámja volt. Azt hiszem, Szénássy körülbelül annyit fizetett érte, mint amennyibe az egész könyvecske nyomtatása került, sőt Zilahy Dezső még nekem is adott a Szénássy-féle pénzből nyolcvan koronát. Mégsem dolgoztam tehát egészen hiába.

1907 tavaszán nagy költekezésbe bocsájtkoztunk: a feleségemmel elmentem egy háromnapos kirándulásra Bécsbe, Badenbe és Pozsonyba. Ez a luxus összesen 150 koronába került és csak azért emlékezem meg róla, mert ez alkalommal két érdekes tapasztalatot

szereztem. Mikor az első este hazamentünk a Hotel Residenz-be, az ágyam előtt ott volt a papucsom, melyet az előző év nyarán a hotelben felejtettem. Senki sem szólt semmit, senki nem csinált »érdemet« a dologból: szó nélkül oda tették a papucsot az ágyam elé, mintha csak tegnap felejtettem volna ott. Az ily apró figyelmességek reám mindig nagy hatással voltak. Másnap olvastuk az újságban, hogy Schmittely József, a Pesti Hírlap helyettes szerkesztője harminc évi jubileumát üli. Mivel Schmittely a feleségemnek keresztapja volt, elmentünk a Börseplatzra a táviróhivatalba, hogy üdvözlő táviratot küldjünk neki. Csak a két keresztnevet írtuk a távirat alá. A bécsi távirótiszt egy fél percig nézegette a kéziratot, azután kivett az előtte levő rekeszből egy másik kéziratlapot, a kettőt összehasonlította és így szólt hozzám:

Ön a múlt év június 6-án föladott egy 1435 szóból álló hírlap-táviratot Budapestre, – ez úgy-e az Ön kézírata?

– Igen, az én írásom, – mondtam.

– Ön a táviratért tévedésből két korona harminc fillérrel többet fizetett, mint kellett volna. Tessék, itt a pénze...

Tíz hónapig lestek a Schaller-nál, hogy nem vetődik-e be a hivatalba egy ember, akinek az írása ugyanolyan, mint a túlfizetett távirat kézírata!

A »császári Bécs«-ben, bármit mondanak is a politikusok, voltak polgári erkölcsök!

LXVL

Amikor bankot alapítottam.

Amily szerencsésnek tartottam az 1906. évet, oly rossz volt a következő esztendő. Még 190& őszén Csornán jártam, ahol Rakovszky István képviselő beszámoló beszédet mondott, melynek meghallgatására csak nagyon nehezen lehetett húsz-harminc suhancot és leányt összehozni, pedig fontos politikai kérdésekről volt szó. A beszámoló után a Kokas-fogadó egyik szobájába mentünk ketten, én és báró Kaas Ivor, ki szintén nagyon unta ezt a kirándulást és nagyon sok feketekávét ittunk. A báró nagyon beszédes volt, elmondta, hogy őt a Budapesti Hírlapnál teljesen jégre tették és szépen megmagyarázta, hogy nekem is most már egyre rosszabb dolgom lesz a lapnál. Budapestre visszatérve ezt igen hamar tapasztaltam is: mintha minden tehetségemet elvesztettem volna, oly elégedetlenek voltak a munkámmal. Kaas Ivor biztatott, hogy próbáljak másutt szerencsét, de erre nem igen

voltam hajlandó, mert tudtam, hogy a legjobb esetben is cseber bői-vederbe kerülök. Ebben az évben Keszthelyen nyaraltunk, Lehrmann Ferenc nyugalmazott intézőnek a házában a Deák Ferenc-utcában. Nem volt nap, hogy ne tanácskoztunk volna arról, hogy ne vándoroljunk-e ki Amerikába? Olyan »ukázokat« kaptam a szerkesztőtől, hogy jövőmet igen sivárnak láttam. Mégis úgy határoztunk, hogy »maradunk.« De ha 1907-ben kivándoroltunk volna, semmi esetre sem jöttünk volna vissza. Azt az egy hónapot, amit Keszthelyen töltöttem, lehetőleg kihasználtam. Megnéztük a híres tapolcai vásárt, ahol réműletünkre azzal fogadtak a szállodában, hogy »legfőlebb a billiard asztalon hálhatunk, annyira tele van minden a vásárosokkal.« Eibeschnitzné, a szállodás azonban valahogyan megsajnálta bennünket: a legszebb szobát adta nekünk, mesés vacsorát adott és olyan badaacsonyi bort, mely királyokhoz volna méltó. Felmentünk a Badaacsony tetejére és a szigligeti vár romjaihoz, egy más alkalommal Lehrmann fiával, Lehrmann Béla erdőmérnökkel kimentem Rezibe »erdőt mérni«, megfordultam csárdákban, melyek arasznyi vastag asztal-lapján és mestergerendáin lehetett még látni, hogy a betyárok hova csapták a fokosukat, mikor betértek borozgatni. Az egész családot csónakra téve estefelé gyakran átvittem Gyenes-Diásra a

Tulipán-csárdába, honnan nem egyszer sötét éjszaka, viharban kerültünk haza. Huszonegy évvel ezelőtt mindez olcsó multság volt.

1907 őszén a lapunk inogni kezdett. A kormány egyre népszerűtlenebbé vált, mert sokkal többet várt tőle a nép, mint amennyit tenni bírt vagy akart s miután a *Budapesti Hírlap* teljes erejéből támogatta a kormányt, a lapnak osztoznia kellett a kormány népszerűtlenségében is. A *Budapesti Hírlap* azonban kitartott a kormány mellett egészen a kormány utolsó leheletéig.

1908 június havában Rákosi Jenő megbízott, hogy minden miniszterről írjam össze mindazt, ami okos és jó dolgot csinált kormányralépése óta. Ez nagyon nehéz munka volt, mert a kormánynak nem igen volt mivel dicsekednie. Ha valaki valami alkotást merészelt kívánni vagy sürgetni, a miniszter uraktól azt a választ kapta, hogy »előbb a romokat kell eltakarítanunk.« Az előző kormány által elkövetett bűnök vagy hibák helyrehozása az az ürügy, mellyel egy terv és energia nélküli miniszter a saját meddőségét legkényelmesebben megokolja. Nagyon káros következménye volt annak is, hogy a kormány parlamenti többsége túlságosan nagy és túlságosan megbízható volt; az a tudat, hogy ellenőrzés nincsen, mindenkit autokratává tett s mikor nem a kormány függ a képviselőktől, hanem a

képviselők a kormánytól, a helyzet még az abszolutizmusnál is rosszabb. A miniszter urak »érdemeit« mindazonáltal összeírtam s ezeknek alapján Rákosi Jenő megírta a »Plejádok« című cikksorozatot, melyben a Wekerle-kormány tagjainak egyenesen a menybolton, a Fiastyúk csillagképe körül jelölte ki az őket megillető helyet. Ennek, azt hiszem, az volt a közvetlen eredménye, hogy

1. a kormány tagjai azt gondolták, hogy a Budapesti Hírlap általában helyes irányt követ, csak kissé szűkszavú, ha az igazi érdek elismeréséről van szó;

2. a csendőrörsök és pénzügyőri őrségek, mintha csak összebeszéltek volna, előfizettek a lapra.

Az önként előfizetők tábora azonban egyre fogyatkozott. A lap sokkal később nyilvánvalóvá vált krízise már a Plejadoknál félreismertetlen volt azok előtt, akik némi értelemmel nézték a lap ügyeit. Mi volt ez az egész dolog? Lényegében nem egyéb, mint hogy a Budapesti Hírlap az általa támogatott koalíciós kormány érdekében *harakirit* követett el. Nem vitás, hogy joga volt hozzá.

1908-ban Bodajkon nyaraltunk egy öreg vilában, amely akkor épült, amikor Bodajk még nevezetes fürdőhely volt. Egy régi ismerősünk, dr. Katona József IX. ker. tisztiorvos hívott oda, akinek fivére, Kmetykó János, körorvos

volt Bodajkon. Egy ideig ott volt a harmadik Kmetykó fiú is, Károly, akivel megbarátkoztunk és aki Pesten is többször felkeresett Kmetykó Károly a theologia doktora volt, de püspöke kiküldte káplánnak, fel a hegyek közé s tizenkét évi káplánkodása után még reménye se lehetett egy plébániára. Ma ő a nyitrai püspök.

Bodajkról egy hétre lerándultunk Fiúméba, az egész család. Nagy élmény volt ez, különösen a gyerekeknek. Rám nézve annyiban volt jelentős ez a kirándulás, hogy Budapestre visszaérkezve elkezdtem a Tengermellék és Dalmácia történetével rendszeresen foglalkozni. Pár éven át mindennap megfordultam a Nemzeti Múzeum könyvtárában, ahol előbb dr. Sufflay Milán könyvtártiszt, majd Sáfár László laboráns nagyon a kezemre járt a forrásmunkák előteremtésében. (Szokatlan, hogy egy egyszerű laboráns szolgálatairól valaki megemlékezik az emlékirataiban, de teljesen szokatlan úgy az a tájékozottság, mint az a buzgó szolgálatkészség is, melyet Sáfár laboráns részéről mindig tapasztaltam.) Hogy miért fogtam hozzá ehhez a tudományos munkálkodáshoz, – erre a kérdésre nem tudok más választ adni, mint hogy »passzióból.« Egy esztendeig tisztán csak a magam multságára dolgoztam.

Az 1909 esztendőöt egy fantasztikus dologgal

kezdtém meg: »bankot alapítottam.« Ez úgy történt, hogy a képviselőház folyosóján egy fiatal kollegám (aki azonban már régóta kegyelmes úr), panaszkodott nekem, hogy egy újságírónak sehol sem lehet még egy pár száz korona kölcsönhöz sem hozzájutni. Eszembe jutott, hogy a Sándor-utcában Elked vendéglősnél, a »főzelék- királynál« láttam nemrégiben egy táblát, amelyre ez volt írva: »A Targoncások Hitelszövetkezetének igazgatósága itt minden szombaton este ülést tart Heti befizetések ugyanakkor elfogadtatnak.« Panaszkodó kollegámnak nem szóltam semmit, – hanem még aznap beállítottam Zilahy bácsihoz:

– Igazgató úr, ki a legintelligensebb bankigazgató ma Budapesten?

Zilahy bácsi habozás nélkül felelt:

– Székely Ferenc.

Öt perc múlva már írtam egy levelet Székely Ferencnek, a Belvárosi Takarékpénztár elnökének, szépen kifejtve, hogy ha a targoncásoknak van egy hitelszövetkezetük, melytől kölcsönt kaphatnak, akkor miért ne lehetne az újságíróknak is? Ha lesz az újságíróknak is hitelszövetkezetük, a kölcsönt kérő újságírókat a bankok egyszerűen oda utasíthatják, – el lehet tehát várni a bankoktól, hogy az újságírók szövetkezetét támogatni fogják.

Székely Ferenc még aznap válaszolt; meg-

írta hogy a bankoktól egyáltalán nem lehet várni semmit és hogy a targoncások komoly gondolkodású, belátással bíró emberek, ők tehát fentarthatnak egy kis hitelszövetkezetet, de az újságírók erre képtelenek. Székely Ferenc ajánlotta, hogy ne csináljak semmit, de megírta, hogy ha mégis csinálnék valamit: őreá számíthatok.

Erre kibocsájtottam az üzletrész-jegyzési ivateket. Kollegáim viharos helyesléssel fogadták az eszmét, mindenki jegyzett több-kevesebb összeget. Akik heti tíz koronánál nagyobb befizetésre kötelezték magukat, azokat nem vettem fel, mert nem tartottam őket reális embereknek. Még Vázsonyi Vilmos is »bedőlt« két üzletrész jegyzésével; csak egy újságíró volt, aki nem volt hajlandó ebben az üzletben részt venni: Miklós Andor. T. i. az újságíróról, mint bankfentartó elemről ő ugyanúgy gondolkozott, mint Székely Ferenc.

Mikor jelentettem Székely Ferencnek, hogy már az egész sajtó benne van az alapításban, Székely behívatta Vadnai Géza cégvezetőt és bemutatott neki:

– Szabó úr hitelszövetkezetet alapít az újságírók számára. Legyen szíves mindenben segítségére lenni. A pénzkezelést és könyvelest elvállaljuk díjtalanul; így nem kell a szövetkezetnek se helyiség, se személyzet. És hogy minél hamarabb legyen egy kis pénz is:

mi is jegyzünk negyven darab üzletrészt, – négyezerszázhatvan koronát szíveskedjék a szövetkezet javára írni.

A Belvárosi Takarékpénztár ülésterme zsúfolva volt az alakuló közgyűlésünkön; előbb Székely Ferenc elnökölt, majd Rákosi Jenő. Megválasztottuk elnöknek Rákosi Jenőt, ügyvezető elnöknek Zilahy Simont, ügyvezető igazgató én lettem. Igazgatósági tagok lettek: Herczeg Ferenc, Heltai Ferenc, Csajthay Ferenc, Márkus Miksa, Salusinszky Imre, Seress László, Szatmári Mór, Lenkey Gusztáv, Gelléri Mór, Purjesz Lajos. A felügyelőbizottság elnöke Lányi Móric képviselő lett, tagjai közül már csak Vadnai Gézára emlékezem. A névsor fényes volt – irodalmi szempontból.

A bankok közül, mint Székely Ferenc megjövendölte, senki sem fektetett bele ebbe az alapításba egy vasal sem. Ezért igen haragudtam azokra a bőkezűeknek híresztelt bankvezérekre, akiknek hiába magyaráztuk, hogy nem is bizonyos, hogy el fog veszni az az ötszáz korona, amit tőlük kérünk. A »régiek« közül azonban Matlekovits Sándor ezer koronát jegyzett.

A hitelszövetkezet négy évig állott fenn; évi negyven-ötvenezer korona forgalmat csináltunk. Egy pár újságíró adósságait gyökeresen rendeztük és körülbelül száz újságírónak adtunk háromszáz koronától ezerkétszáz

koronáig terjedő kölcsönt. Néhány évig majdnem mindennap több-kevesebb időt töltöttem a Belvárosi Takaréknál Vadnai cégvezető, később igazgató szobájában s ezalatt egyetmást megtanultam a bank-adminisztrációból. Négy év múlva Vadnai, aki rendkívül nagy műveltségű és nagy tudású ember létére nekem nagyon imponált, megmagyarázta nekem, hogy ezt az üzletet, melynek megorganizálásába viszonyaimhoz képest jelentékeny összeget fektettem bele, minden díjazás nélkül tovább folytatnom nem szabad. Mikor erre azt mondtam, hogy ez a kis szövetkezet semmi költséget nem bír el, akkor azzal állt elő, hogy legjobb volna szép csöndesen felszámolni. Fel is számoltunk igen elegánsan, mert az utolsó fillérig mindenki visszakapta a pénzét. »Intézetem«, amíg fennállott, valószínűleg jól volt vezetve, mert minden pénz, amit kikölcsönöztünk, egy fillérig befolyt és soha senkit nem pereltünk, sőt a hitelszövetkezet fennállása alatt még csak ügyvédi felszólítást sem intéztünk senkihez. Ez 50 százalékban Vadnai Géza érdeme, 49 százalékban adósainknak az, érdeme. 1 százalék erejéig pedig az én érdemem volt.

LXVII.

Magyar Adria.

Egy újságíró társam, Garády (Gauss) Viktor e század első éveiben lekerült a szülővárosába, Fiúméba, ahol a tengerészeti hatóság épületében egy kis akváriumot létesített, melynek ő lett a vezetője, minden hivatalos minőség nélkül, valami igen csekély fizetéssel. De címet, azt kapott: »halászati szakértő« lett a tengerészeti hatóságnál. Szakértelmére azonban eleinte csak akkor reflektáltak, ha valaki »emberevő cápát« fogott a Quarneróban: ilyenkor Garádynak kellett megállapítania a cápa nemét, mert a him cápáért más jutalomdíjat fizetett a hatóság, mint a nőstényért. Szterényi államtitkár 1908 nyarán Garádyt, noha nem volt semmi formális kvalifikációja, ki-nevezte a tengerészeti akadémia tanárának, de a tanítás alól fölmentette és az akvárium vezetésével bízta meg. Garády előszeretettel »Biológiai Állomás«-nak nevezte az akváriumot, melyben azonban semmi tudományos

munka nem folyt. Garádynak igen nagy ambíciója volt, hogy az »Állomás« fejlődjék s ezt az ambíciót jogosultnak tartottam. 1908-iki látogatásom alkalmával Leidenfrost Gyula budapesti tanárjelöltet is ott találtam az »Állomás«-on: ha jól emlékszem, ő volt az első, aki ott tudományos kutatást végzett: a »Szent Péter hala«, vagy valami hasonló nevű halacska koponyaszerkezetét tanulmányozta. 1908 őszén Leidenfrost többször felkeresett Budapesten az »Állomás« ügyében. Érintkezésbe léptem a zoológusokkal, értekezleteket tartottunk idősb Entz Géza professzornál az egyetemen s elhatároztuk, hogy a Tengeri Biológiai Állomás ügyében memorandummal fordulunk a kormányhoz. Entz professzoron kívül dr. Daday Jenő műegyetemi és dr. Rátz István állatorvosi főiskolai tanár és dr. Horváth Géza nemzeti múzeumi osztályigazgató írta alá a memorandumot, mely az első betűtől az utolsóig az én művem volt, noha az én nevem nem szerepelt rajta. Igen büszke voltam rá, hogy a zoológia legkiválóbb tudósai annyira helytállónak tartották a memorandumot, hogy változtatás nélkül elfogadták és aláírtak. A kormány azonban a memorandumra még csak nem is felelt; a kultuszminisztérium úgy vélekedett, hogy ez az ügy a kereskedelmi minisztériumra tartozik, a kereskedelmi minisztériumban pedig a tenge-

részeti ügyosztálynak akkoriban véletlenül olyan főnöke volt, aki »ki nem állhatta« a tengert.

Ennek az ügynek nem is lett volna folytatása, ha nem én lettem volna benne. Mindent elképzelhetőnek tartottam, csak azt nem, hogy egy ügy, amelyben benne vagyok, ne sikerüljön. Kinyomattam tehát a memorandumot és az összes szakembereknek megküldtem. Azután írtam és kinyomattam egy röpiratot »Magyar Adria« címmel, névtelenül és ebben fölvettem egy oly bizottság alakításának tervét, amely bizottság az Adriával kapcsolatos kérdéseket tanulmányozná. Mindenüvé eljuttattam ezt a röpiratot, ahol az Adria iránt valami érdeklődést reméltem. Tömérdek helyeslő és bátorító levelet kaptam a legkiválóbb tudósoktól és hajózási szakemberektől. Erre kidolgoztam és kinyomattam a Magyar Adria Egyesület alapszabályainak tervezetét és szétküldtem az érdekelteknek hozzászólás céljából. Ez mind nemcsak sok energiát, de némi pénzbeli áldozatot is követelt tőlem, mindenesetre sokkal többet, mint amennyit a feleségem erre a közügyre fordíthatónak tartott; a jó lélek mindig sóhajtva adta oda a nyomtatványokra és egyebekre szükséges összegeket a háztartási pénzből, de mindig odaadta. A dolog már jól előre haladt, mikor arról értesültem, hogy Gonda Béla miniszteri tanácsos

egy Magyar Tengerészeti Egyesület alapítását tervezi. Elmentem tehát Gonda miniszteri tanácsoshoz, ki akkor a vasúti, hajózási és posta-tanfolyam igazgatója volt s egy perc alatt megegyeztünk abban, hogy nem a Magyar Tengerészeti Egyesületet, hanem a Magyar Adria Egyesületet fogjuk megalapítani.

Össze is hívtam az alakuló közgyűlést a Magyar Tudományos Akadémia üléstermébe, 1908 november végén. A közgyűlés napján reggel egy minisztériumi szolga megjelent a lakásomon (1907 őszén a Kinizsy-utca 23. sz. házba költöztem, mert már legalább négy szobára volt szükségem). A szolga üzenetet hozott: Szerényi József kereskedelmi államtitkár úr hivat. Tíz-től kettőig az államtitkár úr előszobájában ültem, holott tőle nem kértem és nem kívántam egy szál gyufát sem. Az audencia azután csak egy percig tartott: őméltósága azt kérdezte, hogy a Magyar Adria Egyesületben ki lesz az elnök?

– Mindenesetre Gonda Béla, – feleltem.

Láttam, hogy ez nem nagyon tetszett őméltóságának, aki kijelentette, hogy jelen lesz az alakuló közgyűlésen.

Rögtön Gonda miniszteri tanácsoshoz siettem, aki elmondta, hogy nem dicsekedhetik Szerényi őméltóságának támogatásával. Még aznap délután azt hallottam, hogy Gondát, aki sokáig volt a tengerészeti ügyosztály élén,

Szterényi államtitkár úr helyezte ki a minisztériumból a közlekedési tanfolyamok élére. Mindez azonban nem hatott rám; pár heti együttműködésünk alatt már tapasztaltam, hogy Gonda miniszteri tanácsos nagyon lelkes ember és óriási energia van benne tétlenségre kárhóztatva. Megfigyeltem azt is, hogy széles látókörű és teljesen elfogulatlan ember, jó szónok, – általában a legkitűnőbb és legmagyarabb koponyák egyike. A »szak-köröknek«, melyek mögöttem sorakoztak, kiadtam a jelszót: Gonda Béla lesz az elnök vagy senki.

Az alakuló közgyűlés előtt az akadémia elnöki szobájában Berzeviczy Albert, akit a loyális utolérhetetlen mintaképének tartok, előre elmondotta nekem, hogy mivel fogja megnyitni az ülést és kérdezte, hogy ne hagyjon-e ki valamit a beszédéből, vagy ne vegyen-e bele még valamit? Én egyszerűen el voltam ragadtatva ennek a beszédnek az eszméitől.

Az ülésterem zsúfolva volt. Berzeviczy elmondta beszédét az Adria szerepéről a régi magyar-olasz kultúrkapcsolatokban. A beszéd hatása igen nagy volt. Utána, mint referens, én ismertettem a megalapítandó intézmény feladatait és szerkezetét. Szterényi államtitkár úr is beszédet mondott arról, hogy egy ily intézmény nagyon jelentős és hasznos lehet; megígérte közreműködését és támogatá-

sát, de hogy a dolog nagyobb szabású legyen, több előkészületet kívánt. Erre dr. Csánky Dezső országos levéltáros indítványozta, hogy halasszuk el a megalakulást s a további előkészítés céljából Berzeviczy Albert elnöklete alatt alakítsunk egy nyolctagú bizottságot. Nem tartottam célszerűnek, hogy erőltessem ia dolgot s hozzájárultam a halasztáshoz, annál is inkább, mert Szterényi államtitkár odajött hozzám és ezeket mondta:

– Küldjön táviratot Garádynak, hogy a tengerészeti hatóság vezetőjének jelentse be, hogy szolgálati ügyben felrendeltem Budapestre. Majd együtt megbeszéljük ezeket a dolgokat.

Garády már másnap itt volt Budapesten s azután itt »lógott« vagy tíz napig, de nem tudott az államtitkár elé jutni. Ugyanakkor itt járt Paolo Orano is, az olasz »szabadgondolkodók« vezére is, akinek eszméivel ugyan nem ériettem egyet, de akit mint író-művészt nagyon sokra becsültem. Orano későbbi nagy sikerei igazolták, hogy őt helyesen ítéltem meg. Garády végre is dolga végezetlen ment haza Fiúméba. Az elhalasztott alakuló közgyűlésen választott »előkészítő bizottság« semmi életjelt nem adott magáról Januárban irtam Berzeviczy őexcellenciájának, hogy »miután nem engedem, hogy az én nevemhez valaha is egy oly akció emléke tapadjon, melyet megkezdtem, de be nem fejeztem«, – kérem

az előkészítő bizottság összehívását. Berzeviczy azt válaszolta, hogy ő engem ugyan sokra becsül, de nem hajlandó összehívni a bizottságot, míg ki nem mutatom, hogy a tervezett Adria Egyesület miből fog megélni? Egyébként kérte, hogy látogassam meg. Ezen a megbeszélésen előadtam, hogy az Adria Egyesület majd maga fog gondoskodni fennállásának és működésének eszközeiről. Berzeviczy pesszimista volt továbbra is ennek a tervnek a megítélésében. Gonda miniszteri tanácsos azonban már éppenúgy ambicionálta az egyesület létrehozatalát, mint én; hat hét alatt több mint négyszáz tagot összeverbuváltunk és februárban megtartottuk az alakuló közgyűlést. Gonda lett az elnök, dr. Erődy Béla főigazgató, Fejérpataky László egyetemi tanár és dr. Havass Rezső alelnök, én lettem a főtitkár és Leidenfrost Gyula a titkár. Szakosztályaink elnökei lettek: dr. Entz Géza, dr. Csánky Dezső, Filárszky Nándor dr. és gróf Teleki Pál. Teleki Pál azonban egy hosszú levélben azt kérdezte tőlem, hogy mennyi pénzt tudok az ő szakosztályának rendelkezésére bocsájtani – és amikor azt feleltem neki, hogy »majd amennyi lesz«, – lemondott a tisztségéről. Viszont Berzeviczy Albert, mikor látta, hogy egyesületünk csakugyan életképesnek ígérkezik, levelet írt, amelyben bejelentette az egyesületbe való belépését. Ma-

gyarországon nem volt valamire való geográfus zoológus, botanikus és hajózási szakember, aki be ne lépett volna. Gonda Béla alapítótagokat is gyűjtött s 1910 januárban megindíhattuk *A Tenger* című folyóiratunkat, melynek Gonda volt a főszerkesztője, én pedig a felelős szerkesztője. A valóságos helyzet azonban az volt, hogy én 1910-tól 1917-ig sokat írtam ugyan a folyóiratunkba, de a szerkesztés munkáját kizárólag Gonda Béla végezte.

Tengernyi elfoglaltságom miatt csakhamar Gonda miniszteri tanácsos nyakába szakadt az egyesület adminisztrációjának minden munkája. Szerencsére már az első évben szép nagy helyiséget bérelhettünk a Múzeum-körút 10. számú házban és csakhamar egy szerényen díjazott titkárt is tarhattunk. Gróf Montecuccolinak, a tengerészet főparancsnokának érdeklődését sikerült felkeltenem az egyesület iránt; vele azután Gonda miniszteri tanácsoslépelt érintkezésbe oly sikerrel, hogy 1912-ben és 1913-ban dr. Kövesligethy Radó egyetemi tanár vezetése alatt sikerült a legkiválóbb szakemberekből egy-egy tudományos expedíciót szervezni az Adria déli részébe; a haditengerészet rendelkezésünkre bocsájtott egy hadihajót, melyen az expedíció tagjai a haditengerészet vendégei voltak. Rengeteg tudományos anyag és egy pár értékes publikáció

volt ennek a két expedíciónak az eredménye.

Tervbe vettük egy magyar tengerkutató hajó építését is. Erre a célra Rákosi Jenő átadta azt a 28.000 koronát, melyet lapja egy magyar iskolahajó céljára gyűjtött. A törvényhatóságok is adakoztak azután erre a célra és már tárgyaltunk a hajóépítő cégekkel, amikor a háború kitört. Ha a háború közbe nem jött volna, már régen megépítették volna a magyar tengerkutató hajót.

A Magyar Adria Egyesületnek 1915-ig voltam főtitkára; e tisztségben dr. Prinz Gyula egyetemi magántanár lett az utódom, aki éppen úgy, mint dr. Bernátsky Jenő magántanár, nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az alapítás sikerüljön. 1915 óta alelnöke vagyok az egyesületnek.

Aki tudni akarja, hogy volt-e értelme és eredménye a Magyar Adria Egyesület megalapításának, az lapozza végig *A Tenger* eddig megjelent tizenkilenc évfolyamát. Nagyobb tanulmányaim e kötetekben: »Az Adria keleti partjának történeti helynevei« és »A Tenger-mellék és Dalmácia történetének forrásai«. Az egyesület által kiadott Adria Könyvtárban is megjelent két kis könyvem; az egyiknek címe: »Magyar Balázs hadjárata Veglia szigetéen«, a másiké: »Városi élet a középkori Dalmáciában.«

LXVIII.

Az Elemi Népoktatás Enciklopédiája.

Ugyanakkor, amikor az újságíró-bank és a Magyar Adria Egyesület megalapítása foglalkoztatott, még egy nagy fába vágtam a fejszemet.

A Budapesti Hírlap egyik külső munkatársának, Körösi Henrik tanfelügyelőnek, ki a minisztériumba volt berendelve, egy ízben említettem, hogy szükség volna egy pedagógiai lexikonra. Körösi lelkesen felkarolta az eszmét és rögtön érintkezésbe lépett a kiadás ügyében König Gyulával, a Franklin Társulat akkori elnökével. Tárgyalásaitól semmi eredményt sem vártam, mert egyszer, régebben már én is vittem a Franklin Társulathoz egy jó eszmét, azonban arra hivatkoztak, hogy ismeretlen a nevem, – tehát gyűjtsem össze az anyagot és majd feldolgoztatják Eötvös Károllyal; mikor erre nem álltam rá, akkor azt ajánlották, hogy a szóbanforgó művet Thaly Kálmánnal együtt írjam, akkor majd

kiadják. Körösinek azonban nagy volt a tekintélye a Franklin Társulatnál és részletesen letárgyalták vele a dolgot. Közben egyszerűsítettem és javítottam a tervet; azt ajánlottam, hogy ne csináljunk Pedagógiai Lexikont, hanem csak a népoktatás enciklopédiáját Írjuk meg lexikális alakban. Száz gyakorlati szempont is szólott e módosítás mellett, melyet elfogadott Körösi is, a Franklin is.

A Franklin Társulat »a készülő nagy műről« jelentést tett a minisztériumnak és megkérdezte, hogy számot tarthat-e az állam támogatására? Láttam a minisztérium válaszát, mely abból állott, hogy a tervezett műre tényleg szükség van, de a támogatás mértékéről majd akkor határoz a minisztérium, amikor a könyv megjelenik. A leiratot Tóth János államtitkár írta alá. A Franklin Társulat akkor szerződést kötött velünk, amely szerint mi ketten fogjuk szerkeszteni, én és Körösi, az Állami Népoktatás Enciklopédiáját, két kötetben; honoráriumunk húszezer korona és ebből négyezer korona előleget kapunk. Azonban a honoráriumból kell kielégítenünk mindazokat, akik a tervezett Enciklopédiába cikkeket írnak és tiszteletdíjra igényt tartanak. A hátralékos tizenhatezer koronát a könyv megjelenése és elárúsítása után fogjuk megkapni. Miután mintegy ötven munkatárssal dolgoztunk s a mű terjedelme óriási volt:

csak nagyon szerény honoráriumot fizethetünk s ezt is csak úgy tehattuk meg, hogy a mű túlnyomó nagy részét én magam írtam. A két kötetre tervezett Enciklopédiából három nagy kötet lett, de a Franklin Társulat akkori igazgatója, Gárdos Alfréd úr egyszerűen ki-nevetett, mikor azt mondtam neki, hogy erre való tekintettel a honoráriumot is fel kellene emelni.

Körösi Henrikkel külön megállapodásom volt, amely szerint azt az összeget, ami munkatársaink kielégítése után fenmarad, meg fogjuk felezni.

A munka megszervezése nem kis feladat volt. A legtöbb ismert nevű pedagógus, akihez fordultam, kereken megtagadta közreműködését. De volt néhány kitűnő munkatársunk is, mint például Imre Sándor, Weszely Ödön, Márki Sándor, Kovács János, – ezek azonban igen nagy elfoglaltságuk miatt csak két-három cikket vállalhattak. Sikerült két ismeretlen tehetséget is felfedeznem, – az egyik Kovács Zoltán volt, sógoromnak, Kovács Ede iskolaigazgatónak, sajnos, korán elhunyt fia, ki a kézügyességi munka tanítása terén új ösvényt nyitott, a másik pedig Rémes Alajos fővárosi tanító, ki a rajztanítás módszeréről írt egy terjedelmes és rendkívül nagyértékű tanulmányt. Legtöbbet azonban mindenestre nekem kellett írnom. Az Enciklopédia

három kötetében mintegy 1500 cikk van; ebből az én munkám körülbelül 1200. Minden cikknél jelezve van a szerző, én azonban egy cikkemhez sem írtam oda a nevemet, nehogy feltűnjék, hogy milyen sokat írtam. Szerzőségemet úgy lehet megállapítani, ha figyelembe vesszük, hogy a név nélküli cikkek mind tőlem valók. Legtöbbre tartom a lélektani dolgozataimat, pl. azt, amit az asszociációról, asszimilációról, az érzetokról, az emlékezésről s a fáradságról írtam, továbbá Amerikában meggyőződtem róla, hogy teljesen helytálló mindaz, amit az amerikai népiskola szerkezetéről és tanítási módszereiről tisztán irodalmi források alapján megírtam. Igen nagy értékű volt az Enciklopédiában az egyes törvényhatóságok népoktatásügyének fölötté áttekinthető statisztikai feldolgozása. Ez volt az első egységes és áttekinthető kép, melyet a magyar népoktatás állapotáról megalkottak. Szerzője, dr. Pogány Frigyes, ma államtitkár a közoktatásügyi minisztériumban.

Az Enciklopédia nyomdai kiállítása, papírja, nyomása, illusztrálása és kötése páratlanul elegáns és díszes volt. Az I. kötet 1911 tavaszán, a II. kötet 1912 őszén, a III. kötet 1915 tavaszán jelent meg. Azokkal a segítő erővel, melyekkel rendelkezhettem, valóságos csoda, hogy ilyen gyorsan elkészült.

Mikor az első kötet megjelent, Körösi Heti-

rikkel elvittük gróf Zichy János miniszternek, aki a kötetet nem vette ki a tokból, de azt mondta, hogy szép munka, örül, hogy dolgozunk és folytassuk... Nárai Szabó Sándor államtitkár mar kinyitotta a könyvet, lapozott benne egy keveset s azután ezt mondotta:

– Nagyon meg vagyok lepetve... Ez páratlan munka... Szenzációs... És ez csak a népoktatásra vonatkozik? Szenzációs... Ez olyan munka, hogy németül is ki kellene adni, mert még a németek sem dolgozták fel a népoktatás enciklopédiáját. Ez a legnagyobb szabású pedagógiai munka, mely Magyarországon megjelent.

A II. kötetet megjelenése után már csak a titkár útján küldtük be a miniszter úrnak, ellenben személyesen adtuk át gróf Klebelsberg Kuno államtitkár úrnak, aki szintén lapozgatott a könyvben és nagyon érdekesnek találta, majd hozzám fordult és a véleményemet kérdezte egy alapvető népoktatási kérdésről.

– Rónay János képviselő folyton zaklat engem, – mondotta, hogy a tankötelezettséget hat évről le kellene szállítani három évre, mert a földmives népnek szüksége van a 9-12 éves gyermekek munkaerejére. Mi az ön véleménye, – lehet erről beszélni?

Véleményem nagyon röviden fejeztem ki:

– Nem lehet róla beszélni, mert egy ily

reformmal kompromittálnók magunkat még a balkáni népek előtt is. Ellenben a tan kötelezettségnek hat évről nyolc évre való fölemelése feltétlenül szükséges.

– Érdekes, hogy ugyanazon kérdéstről mily eltérően gondolkoznak az emberek, – mondotta a miniszter úr.

Mikor azután a III. kötet megjelent, annak az ünnepélyes átnyújtásánál már nem voltam jelen.

Ellenben érdekelt, hogy mi lesz a honoráriummal? Már a háborúban voltunk s a drágaság ijesztően növekedett, ellenben az újságírói fizetések emelkedése nem volt valami nagyon ijesztő. Még négyezer négyszáz koronánk volt benn s ennek a kifizetését a Franklin Társulat megtagadta; Gárdos Alfréd igazgató úr egyszerűen hivatkozott a szerződésünkre, amelyben világosan benne volt az, amit mi 1909-ben, a szerződés aláírásakor pusztán formalitásnak tekintettünk és aminek jelentőségét csak 1915-ben láttuk: hogy ha az árvíz előnti Budapestet, vagy ha a város nagyobb fele leég, vagy ha pestis vagy kolera üt ki, akkor a Franklin Társulat a vész elmúltá után hat hónap múlva fizet, ha pedig háború lesz, a háború utáni békeszerződés ratifikálása után hat hónap múlva fog fizetni, így mi a követelésünket csak 1921 őszén tudtuk érvényesíteni, amikor is a 4400 korona

követelést felvarolizáltuk, közmegegyezéssel, 24.000 papírkoronára.

A Franklin Társulat, szerencsére, új vezetés alá került, mely tudja honorálni az írók érdekeit s az olyan esetek, mint aminőt előadtam, az új vezetés alatt már egyszerűen elképzelhetetlenek.

LXIX.

Hogyan lettem doktor?

Semmi esetre sem úgy, mint mások. És nem is a cím miatt akartam doktor lenni.

Igen reálisan is tudtam gondolkozni, ha kellett. Az újságipar munkásának tekintettem magam és láttam, hogy erre az iparra hanyatlás vár. Az újságok túlságosan odaadták magukat egy-egy politikai irány szolgálatának és mivel a politikai élet rohamos hanyatlását és az összes pártok agóniáját világosan láttam, azt gondoltam, hogy az újságírástól menekülni kell, – ha még lehet. Már nem

doltam, hogy én belőlem kitűnő tanfelügyelő lenne, mert a szaktudásom is magasan felülmúlja egy átlagos tanfelügyelő tudását. Ahhoz azonban, hogy tanfelügyelő lehessek, valami diploma kell. A filozófiai doktorátus megszerzését tűztem ki célomul. Arra, hogy négy

éven át szabályszerűen iratkozzam be az egyetemre és azután tegyem le a doktori szigorlatot, nem volt időm. Arra, hogy rögtön tegyem le a szigorlatot, már szívesebben vállalkoztam volna.

Írtam tehát egy szép beadványt a kolozsvári egyetem bölcsészeti fakultásához, előadva, hogy én a tudományokkal már régóta foglalkozom; itt van a »Gyorsírászat módszertana«, »Jókai élete és kora«, »Az írás mestersége« és a Népoktatás Enciklopédiájának első tizenkét íve: a Nagytekintetű Kar ezekből megítélheti, hogy van-e annyi tudásom, mint azoknak, akik most végezték az egyetemet? Ha a Kar véleménye kedvező: kegyeskedjék a miniszter úrtól engedélyt kérni arra, hogy doktori szigorlatot tehessek, tekintet nélkül arra, hogy semminő egyetemi tanulmányok elvégzését igazolni nem tudom.

Beadványom másolatát a Kar minden tagjának megküldtem. Közülök igen meglehetősen hangú levélben válaszolt dr. Böhm Károly, dr. Bálint Gábor és dr. Posta Béla. Mint aféle újságíró, természetesen nagyon könnyen és nagyon gyorsan megtudtam, hogy mi történt a beadvánnyal, bár a Kar tagjai közül sohasem láttam egyet sem és semmiféle összeköttetésben vagy levelezésben nem voltam senkivel. *Utólag* azonban meg tudtam mindent. Az egyik úr, aki nem tartozott a fakultáshoz,

de jelen volt az ülésen (már rég nem él, – Isten nyugosztalja), névről ismert engem s a következőket írta nekem az után az ülés után, amikor ügyemet tárgyalták:

Önt ez a tiszteletreméltó törekvése még magasabbra emelte előttem rokonszenvemben és tiszteletemben. Az ön ügyét dr. Schneller István tanár úr referálta. Mikor referátumában először hallottam az ön nevét, majd oda voltam ijedtemben, mert *biztosra vettem, hogy kérését nem teljesítik* és – mily örömem volt! A referáda s a Kar határozata: elismerés és valóságos üdvözlés volt a tisztesség, komoly sajtó iránt.

Két hét múlva már kezemben volt a miniszter leirata, amelyben értesít, hogy a fakultás egyhangú ajánlása és előterjesztése alapján megengedi, hogy doktori szigorlatot tehessek. Ez 1910 május 26. körül volt, – pár nap múlva volt a képviselőválasztás, ami engem a két újságnál, melynek dolgoztam, éjjel-nappal foglalkoztatott. Egy hét alatt megírtam a doktori értekezésemet, melynek tárgya – a pedagógiai kísérletezés volt és ki is szedtettem. Kinyomatás előtt óvatosságból megmutattam Imre Sándor kolozsvári egyetemi magántanárnak, aki Budapesten tanított a Pedagogiumban. Imre Sándor elolvasta a levonatot,

egy sajtóhibát kijavított benne s azt írta, hogy az ő nézete szerint ez az értekezés doktori szigorlatnak egészen megfelel. Erre kinyomattam a munkámat (44 lapra terjedt az egész) és elküldtem Kolozsvárra. Egy hét múlva értesítést kaptam, hogy a bíráló az értekezést elfogadta és hogy a szigorlatomat június 25-ére tűzték ki.

Most már csak egy lett volna hátra: hogy készüljek a szigorlatra. Erről azonban szó sem lehetett, egyrészt azért, mert mint újságíró napi 12-14 órát dolgoztam 1910 júniusban, másrészt pedig Riza sógornóm akkor ment férjhez Kovát s Ede iskolaigazgatóhoz; az ezzel kapcsolatos dolgok és a sógornóm elköltözése sok olyan házi csemény-nyel járt együtt, hogy amikor otthon voltam, könyvet nem is vehettem a kezembe. Délután 3-tól 4-ig a Simplon-kávéházban olvastam egy-egy fejezetet egy jó német pedagógiai kézikönyvből és nagy meglepéssel konstataáltam, hogy mindazt, amit a német megirt, én már régen tudom.

Június 24-én érkeztem Kolozsvárra egy kosár könyvvel. Egész nap és az utána következő egész éjjel olvastam, – minden rendszer nélkül, mert például vagy három óra hosszát foglalkoztam 25-én hajnalban Mátyás király adórendszerével, egy igen kis részletkérdéssel.

Tíz órára volt kitűzve a szigorlatom, de én.

már 9 előtt az egyetemen voltam. Nyolctól tízig egy másik urat vallattak, Győrffy Istvánt, aki most a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának igazgató öre. Győrffy kilenc órákor élt azzal a jogával, hogy egy pár percig pihenjen és kijött a folyosóra. Nagyon komornak látszott és igen törölgette a homlokát, pedig igen szépen sikerült a szigorlata.

Tíz órákor én reám került a sor. Schneller professzor egy óra hosszáig kérdezgette a véleményemet főként Herbart-ról, a »Zucht« jelentéséről és értékéről, a pedagógiának a teológiához való viszonyáról s hasonlókról. Tizenegy órákor megkérdezték tőlem, hogy nem akarok-e pihenni? »Nem, – túl akarok lenni a dolgon minél előbb.« Dézsi Lajos professzor Szenczi Molnár Albertről, a magyar lexikon-irodalomról s a XIX. század első negyedének regényirodalmáról kérdezősködött. Fél-tizenkettőkor Szadeczky Lajos professzor úr a magyar történelem XVII. századbeli részéből, majd az Árpád-kori trónörökösödési viszályok nemzetközi vonatkozásairól kérdezősködött. Már tizenkettőt elharangozták, mikor még mindig folyt a szigorlat. Negyed egykor az elnöklő Csengeri János dékán közbeszólt:

– *Jam tempus adest...*

Erre az urak felálltak s engem a szomszéd szobába küldtek. Egy perc múlva ismét visszahívtak s a dékán ünnepélyesen közölte velem:

– A Kar a jelölt úr szigorlatát egyhangúlag elfogadta.

A gratulációk után a dékáni irodában Lázár Ödön irodatiszt urat, aki a kutyabőrre a diploma szövegét felírni hivatott volt, megkértem, hogy különösen szép betűket rajzoljon: egy akó finom bor lesz a külön tiszteletdíja. Lázár szépírómester ki is tett magáért.

Künn a folyosón Imre Sándor várt reám a sógorával, Schilling Gábor egyetemi tanárséggel: mind a ketten örömmel gratuláltak.

Persze táviratoztam a feleségemnek, azonban már meglett ember voltam és szégyeltem volna a távíró-kisasszony elé egy olyan blakkettát tenni, amelyen ez lett volna: »a szigorlatot letettem«, ehelyett azt táviratoztam tehát, hogy »a pert megnyertem«. Másnap volt a felavatás; ugyanakkor egy szegedi fiút is felavattak jogi doktornak: Fajka Lajost. A cerimonia után siettem haza, Budapestre.

A szerkesztőség semmit sem tudott az ügy előzményeiről és így mindenkinek meglepetés volt, hogy doktor lettem. Rákosi Jenő azonban kissé elrontotta a hangulatomat azzal, hogy gratuláció helyett csak ezt mondta:

– No, ma tudósabb, mint tegnapelőtt volt? Mi szüksége volt erre? Nem hiszem, hogy valaha hasznát fogja venni a diplomájának: ön már csak megmarad újságírónak...

Mint már olyan sokszor, – ezúttal is jó próféta volt!

LXX.

Hogyan lettem főiskolai tanár?

1911 tavaszán, amikor a Népoktatás Enciklopédiájának első kötete megjelent, írtam gróf Zichy János kultuszminiszternek, hogy tehetőségemet, melynek már elég bizonyosságát adtam és munkaerőmet szeretném valami utón a közoktatás szolgálatába állítani. Nem kaptam választ. Újra írtam vagy háromszor, míg a miniszter úr magántitkára értesített, hogy az ügyem »tárgyalás alatt van.« Számos tevéi és további három hónap kellett, míg a miniszter fogadott. Mint a Budapesti Hírlap országgyűlési és politikai tudósítója, természetesen bármely percben bejuthattam volna hozzá, én azonban elég korrekt és elég naiv voltam ahhoz, hogy magánügyemet a lapom ügyétől szigorúan elválasszam. Azt hiszem, összes kortársaim közül senki sem lett volna annyira az ostobaságig szerény, mint én voltam. Habozás nélkül bevallom, hogy nagyon fájt nekem az a teljes negligálás, amelyben részesül-

tem. Az Enciklopédia olyan munka, hogy ha Német-, Francia-, vagy Angolországban jelent volna meg, szerkesztője nemcsak a legteljesebb méltánylásban, hanem feltétlenül tudományos vagy egyéb kitüntetésben részesült volna.

A miniszteri kihallgatáson a kegyelmes úr az én ügyemről nem szólt egy szót sem; csak arról tudakozódott, hogy hogyan áll a Budapesti Hírlap és kik írják? Hogyan készül az újság?

Két hét múlva az Országos Pedagógiai Könyvtárban ennek az intézménynek az elnökétől, dr. Vangel Jenőtől értesültem arról, hogy »óraadó tanár« lettem az ő intézetében, a Pedagogiumban. Egy vagy két nap múlva a miniszter úr is értesített erről egy levélben, amely e szavakkal végződött: »Ezzel quasi jogot szerzett arra, hogy a legközelebb megüresedő tanszéket ön kapja meg.« Ennek nagyon örültünk: a Pedagogium tanárai a VI. fizetési osztályba tartoznak, – ennyi fizetésből (a lakáspénzzel évi 8000 korona) a béke idején meg lehetett élni. Egyelőre a művészet-történetet kellett előadnom, 1912 szeptember 1-től kezdve, az I. és II. éves polgári iskolai tanárjelölteknek, összesen heti 4 órában, - évi 800 koronáért. Egy-egy órai főiskolai előadásért 4 korona 44 fillért kaptam.

De még el sem foglaltam az »állásomat«, amikor leirat érkezett a Pedagogiumhoz; uta-

sították dr. Vangel igazgatót: közölje velem, hogy rendes tanári kinevezésre csak úgy tart-
hatok számot, ha előbb az egyetemi magán-
tanári képesítést megszerzem. Ez gyakorla-
tilag egyértelmű volt azzal, hogy sohasem le-
szek rendes tanár, mert aki csak egy kevéssé
is ismeri az egyetemi dolgokat, az tudja, hogy
a filozófiai kar magántanárai vagy a közép-
iskolai rendes tanárokból, múzeumi, könyv-
tári vagy levéltári lisztviselőkből, vagy pedig
az egyetemi intézetek asszisztenseiből és ad-
junktusaiból kerülnek ki. Aki minden egye-
temi és tanári státuson kívül van és akinek
nem valamely tudományos munka a főfog-
lalkozása, az egyetemi magántanárságra nem
számíthat, de különösen kevés reménye
lehet a docentúrára annak, aki hivatásos új-
ságíró. Annak a kikötésnek, hogy én csak
akkor lehetek rendes tanára a Pedagogium-
nak, ha előbb magántanár leszek az egyete-
men, semmiféle jogi alapja nem volt; sem
olyan törvény, sem olyan rendelet nincsen,
amely egy ily feltételnek alapjául szolgál-
hatna Hiszen még az egyetemi rendes tanár-
ságnak is csak kívánatos, de nem szükséges
előfeltétele a magántanári képesítés. A mi-
nisztériumban akkoriban a Pedagogium ügyei
dr. Neményi Imre miniszteri tanácsos (ké-
sőbb államtitkár) ügyosztályába tartoztak.
Neményi tanácsosnak az volt a politikája,

hogy a Pedagogium minden rendes tanára egyetemi magántanári kvalifikációval bírjon. Ez szép dolog volt, – elvben. De az az öreg kollegám, akinek a helyére aspiráltam, mert már 42 év óta tanított, semminő kvalifikációval sem rendelkezett s ugyanakkor, amikor velem szemben ezt a súlyos feltételt támasztották, kineveztek rendes tanárrá egy 25 éves fiatal embert egyetemi magántanári kvalifikáció nélkül. Miután azonban akkor még nem tudtam, hogy az egyetemi magántanárság milyen nehéz akadályverseny, – egyszerűen azt gondoltam, hogy »majd olyan könyveket fogok írni, melyek részemre a magántanárságot megszerzik.«

Hat évig tanítottam a Pedagogiumban, mint óraadó tanár. Igyekeztem a legbecsületesebben dolgozni, – előadásaimra nagyon alaposan felkészültem abban a tekintetben is, hogy egyrészt alkalmazkodtam hallgatóimnak nem nagyon magas előképzettségéhez, másrészt pedig kultúra-szomjúságához. Azok a derék fiúk oly szegények voltak, mint a templom egere; nagyrésztük végigjárta a Pedagogiumot anélkül, hogy csak egyszer is színházba mehetett volna Budapesten. A tudás vágya azonban megvolt bennük és feszült figyelmet tanúsítottak, ha tárgyat nem csupán »szakszerűen« adtam elő, hanem mindennek előadtam a történelmi és kulturális vonatkozásait is, mindent egy

teljesen modern ember szemüvegén át nézve. Elmondhatom, hogy előadásaimat nagyon szívesen hallgatták. A művészettörténet tanítása csaknem mindenütt vagy történelmi, életrajzi és múzeumi adatok felsorakoztatása, vagy pedig esztetizálás. Én mind a két módszert mellőztem; a képzőművészeti frázisok lenézésére és önálló véleményalkotásra tanítottam a hallgatóimat s a kollokvium nálam abból állott, hogy egy épület rajzát, szobrot vagy képet a hallgató elé adva, megmagyaráztattam vele, hogy mit lát? A stílusokat felismerni nem volt elég; tudni kellett a stílusok szabályait és fejlődését is.

Mikor átvettem a művészettörténet tanítását, »tanszékem« egész felszerelése a fali fekete tábla és egy darab kréta volt. Első dolog tehát az volt, hogy egy kis művészettörténeti könyvtárat alapítsak. Ennek *első köteteit* én ajándékoztam az intézetnek. Továbbá egy kölni cégtől muzeális dolgokat rendeltem, egyiptomi, görög, római és középkori német szobrocskák másolatait az eredetinek a színére preparálva. Én fizettem ki az első szállítmány árát s azután kértem csak, hogy a továbbfejlesztés költségeit már a minisztérium viselje. Egészen csinos kis könyvtárat és egy kis múzeumot hagytam utódomra; hogy nem többet, annak egyrészt az volt az oka, hogy a rendes tanárság reménye egyre jobban szét-

foszlott, másrészt pedig dr. Vangel igazgató oly végtelenül otromba, nehéz fa-ládákat csináltatott (vitrin vagy tiszta üvegszekrény helyett) művészettörténeti gyűjteményünk számára, hogy a továbbfejlesztéstől elment a kedvem. El kell azonban ismernem, hogy ha dr. Vangel nem akart is vitrint rendelni: nekem pártfogóm és igaz barátom volt és hogy a Pedagogium színvonalat nagyon emelte.

Azon a hiányon, hogy hallgatóimnak semmi-féle kézikönyv nem állott a rendelkezésükre, úgy igyekeztem segíteni, hogy az I. évfolyam anyagát megírtam, kinyomattam a magam költségén és hallgatóimnak ajándékoztam. Ők ugyan fizettek valami csekélységet egyik társuknak, aki a könyveket kezelte, de az ebből / befolyt pár koronát már előre odaajándékoztam az intézet kirándulási alapja javára.

A tanári testület bizalmatlanul fogadott. A legelső tanári ülésen, amelyen résztvettem, azt tárgyalták, hogy a művészettörténet tanítását el kell törölni. Dr. Hermann Antal azzal érvelt, hogy művészettörténet tulajdonképpen nem is létezik. Mikor erre azt feleltem, hogy aki nem tudja, hogy mi a művészettörténet, az itt találja a fal mellett a Pallas Lexikont és tájékozódhatik belőle, néhány kollegám erőlyesen kopogtatta az asztalt; Hermann tanár ír pedig felszólított, hogy ha engem a miniszter úr azért küldött is a Pedagogiumba, hogy

a tanárokat ellenőrizzem és magánügyeikről jelentéseket tegyek (!), azért mégsem szabad ilyen hangon beszélnem. Ez a helyzet azonban igen hamar megváltozott, az összes tanárokkal igen jó viszonyba kerültem és távozásom után dr. Hermann Antal a legelső tanári konferencián sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy eleinte annyira félreismert engem. Ugyanakkor a miniszter nevében Neményi államtitkár (aki különben akkor sem nevezett ki rendes tanárrá, amikor már egyetemi magántanár voltam), szinte költői szárnyalású mondatokban méltatta tanári működésem eredményeit egy hivatalos leiratban.

LXXI. Az Élet Könyvei.

1912 elején megismerkedtem azokkal a derék, ideális lelkületű katolikus papokkal, kik a *Regnum Marianum* nevű intézményt alkották. Ez egy sajtószerű dolog volt, – félig-meddig szerzetes ház. Talán három, talán négy pap élt »házközösségben« a Damjanich» utca 50. számú házban, melyet a tragikus végű Mailáth József gróf, országbíró özvegye építtetett. A *Regnum* papjai egy időben, régen szerettek volna is külön renddé, »kongregációvá« alakulni, de ezt a törekvésüket Rómában nem hagvták jóvá Szerették volna az

УСН ИГЕН ПАРАГОЗОН ЕПИСКОПАСЯ ТАКАК А
jezsuitáknál. Más utón hatottak tehát az ifjúságra, még pedig 1. a sajtó útján, és 2. a cserkészet útján.

A ház főnöke Krywald Ottó volt, – középiskolai hittanár. Nagyon nyílt eszű és nagyműveltségű ember volt s hagyta a munka-

társait úgy dolgozni, hogy minden erejüket kifejthessék. Izsóf Alajos a *Zászlónk* című diáklappal tüneményes sikereket ért el. Megalapították később a *Nagyasszonyunk* című lapot a leányok számára, Kántor Gizella vezetése alatt; ennek is nagy sikere volt. Majd az egészen kis gyermekek számára is csináltak egy újságot, melynek szintén számottevő sikerei voltak.

A Regnum életében nevezetes mozzanat volt az *Élet* című hetilapnak és szerény nyomdájának megszerzése. Ez a lap már a felnőtteknek szólt, – azonban nem igen bírtak vele boldogulni. A szerkesztés nem volt egészen modern s a derék papok bizalmával némelyek vissza is éltek. A nyomda és a lap felügyeletét a Szent Imre Kollegium egyik prefektusára, Torna Istvánra bízták, talán azért, mert a nyomda a Szent Imre Kollegium budai házában (Horthy Miklós-út 15/c) volt elhelyezve.

1912 január vagy február havában elkezdték az *Élet* reorganizálását és a lap nyomdatехnikai részének modernizálására engem fogadtak fel.

Igen gyakori érintkezéseink során felmerült a Regnum uraiban az a gondolat, hogy olyan könyveket kellene kiadni, amelyek a keresztény erkölcsi felfogás szempontjából teljesen kifogástalanok s e mellett magas iro-

dalmi színvonalon állnak. A terv nagyon szép volt és mindent meg lehetett hozzá szerezni, csak egyet nem: a pénzt. Az Élet igazgatóságának tagja volt akkoriban még Pinterits Károly tanár, az írásszakértő, mellékesen a Tanító Bank igazgatója. Hol az ő József – körut 8. sz. helyiségében, hol a Regnumban, hol a Szent Imre Kollégiumban tanácskoztunk, de akárhol vitattuk is meg a dolgot, – pénzt sehol sem találtunk, pedig pénzre, még pedig sok pénzre feltétlenül szükség volt.

Végül a meddő tárgyalásokat megunva, elhatároztam, hogy azt a rongyos pár százezer koronát, amely a terv megvalósításához szükséges, majd előteremtem én.

Elmentem a Révai Testvérek igazgatójához, Révai Mórhoz s a következőket mondtam neki:

– Az én pap barátaim olyan könyveket akarnak kiadni, amelyek a keresztény világ-felfogás szempontjából kifogás alá nem eshetnek. Bizonyos, hogy ezeket | a könyveket meg tudják íratni; a könyvek jók lesznek és kétségtelen, hogy ezeknek a könyveknek nagy közönsége lenne. Azonban a főtiszteendő uraknak e nagyszabású célok megvalósítására egy rézkrajcárjuk sincsen. De ha volna is pénzük, ők tudnak könyvet kiadni, de nem tudnak könyvet eladni. Viszont Önök nagyszerűen értének a könyv eladásához. Ezt

a vállalatot okosan csak úgy lehet megteremteni, ha a papok kiadják a könyvet, Önök pedig eladják s az egész vállalatot Önök finanszírozzák.

Révai Mór csak ennyit felelt:

– Az ötlet olyan jó, hogy már el is fogadtuk.

Ugyanilyen gyorsan elfogadták az ötletet a Regnum Marianum papjai is.

Három nap múlva már alá is írtak egy szerződést, amely szerint egyelőre harminc kötet könyvet adnak ki, igen modern kiállításban. Mindent a Révai Testvérek-cég finanszíroz, ellenben a Regnum papjai állapítják meg, hogy kik legyenek a könyvek szerzői és kik cenzúrázzák a kéziratokat. A könyveket az Élet-nyomda állítja elő, a pap irt előre megveszik a Révai Testvérek s a nyomdai munkáért előre fizetnek. Az egységárat igen liberálisan állapítottuk meg s belevettük a szerződésbe, hogy a bruttó-bevétel 15 százaléka az Élet nyomdavállalaté, melynek összes részvényei a Regnum Marianum birtokában voltak. Szóval ez fényes szerződés volt a Regnum főtisztelendő papjaira nézve, akik egy fillér befektetés nélkül egy nagy és szép irodalmi vállalatot hoztak létre, az igen jelentős nyereséget már előre szerződésileg biztosítva. Ezen a réven vált a kicsiny *Élet* nyomda igen jelentős, nagy vállalattá.

A terv megvalósítása reám volt bízva és mondhatom, hogy ez nem volt könnyű feladat. Egy nyolc- vagy tíztagú bírálóbizottságot alakított a Regnum a kiadványok felülbírlására. Ezzel a bizottsággal, melynek legkiválóbb tagja dr. Vass József, a Szent Imre Kollegium igazgatója (a későbbi miniszter) volt, igen kellemes volt együtt dolgoznom, mert soha köztem és a cenzúra-bizottság között nézeteltérés nem volt. A papi szerzők műveit egyszersmind az esztergomi főegyházmegyei cenzorokkal is felülvizsgáltattuk.

Annál több baj volt a szerzőkkel, – már akkor, amikor ők még nem is sejtették, hogy tárgyalni kívánok velük. Így például nagy viták folytak akörül, hogy gróf Andrassy Gyula keresztény szempontból megbízható-e? Igen előkelő egyházi férfiak nagyfokú bizalmatlanságot tanúsítottak, arra hivatkozva, hogy vallásos életének a gróf semmi jelét soha nem adta. Végül is abban állapodtunk meg, hogy gróf Andrassy Gyula műve a kereszténység minden sérelme nélkül kiadható. Ellenben nem kegyelmeztek meg Babits Mihálynak és Horváth Jánosnak. Babits ennek ellenére elég jó költővé és íróvá fejlődött, Horváth János pedig, kinek irodalomtörténeti tanulmányaival szemben, azt hiszem, egészen személyi természetű aggodalmak merültek fel, ennek ellenére az irodalomtörténet tanára lett

a budapesti egyetemen. Nagyon nehéz volt a megrendelt munka kéziratát megkapnom Márkus Lászlótól, ellenben katonás pontossággal szállított mindent, Tömörkény István, Prohászka Ottokár püspök, Fraknói Vilmos püspök, Rákosi Jenő, Kárpáti Aurél, Divald Kornél (Tarczai György), Andor József, Sebők Zsigmond, Cholnoky Jenő. Vettem egy kötetet Cholnoky Viktor hagyatékából. Sik Sándort nagyon biztattam, hogy fordítsa le a zsoltárokat, de ezzel a munkával oly lassan haladt, hogy végül is a zsoltárok helyett egy kötet költeményt adtam ki tőle. Endrődi Sándortól is vettem egy kötetet (»A pálya végén.«), melyben az azután nemsokára elhunyt költő utolsó művei voltak összefoglalva. A korán elhunyt Fieber Henrik a modern művészetéről írt egy jó kötetet, én pedig megírtam és nagyon szép képekkel illusztráltam a magyar festőművészet történetét. Márki Sándor is adott egy kötetre való történeti tanulmányt. Kosztolányi Dezsőtől a modern költők műveiből készült fordításokat vásároltam. Gineverné Győri Ilona remek kötetet írt az angol társadalmi életről.

Általánosságban: jó írók jó műveit adtuk ki harminc kötetben. A harminc kötet ára 195 békebeli korona volt. Elkelt összesen tízezer sorozat, 1,950.000, azaz közel kétmillió békebeli koronáért.

Az én egyéni számlám ebben a dologban így alakult: a »magyar festőművészet történetéért« kaptam ezer koronát, a csaknem négy évig tartó szerkesztésért s egyéb munkámért és az ötletemért összesen háromezer koronát. A saját érdekeim szempontjából ez egyike volt a legrosszabb vállalkozásaimnak, a Révai Testvérek-cég és az Élet számára azonban ez egyike volt a legsikerültebb vállalkozásoknak. Mindeneknél fontosabb, hogy oly időkből, amikor az úgynevezett »keresztény irodalomról« még nem is beszéltek, háromezerezer kötet olyan új irodalmi művet juttattam a közönség szemébe, amely művek mindegyikét a kereszténység és erkölcsiség szempontjából a kiadás előtt a legszigorúbban elbírálták.

LXXIL

A Budapesti Hírlap nagy válsága.

Már 1908 tavasza óta nagyon érezhető volt, hogy az ország egyik legnagyobb és legtekin-
télyesebb újságvállalata, a Budapesti Hírlap
megingott. Ezért igyekeztem magamat vala-
hogyan biztosítani az elkövetkezendő válság
idejére. Ezért csináltam a Népoktatás Encik-
lopédiáját, ezért lettem a filozófia doktora és
ezért igyekeztem a főiskolai tanári pályára,
bár tagadhatatlan, hogy a tudományos és
pedagógiai pályára különben is nagy hajla-
mom volt.

Mielőtt főiskolai előadásaimat megkezdtem
volna, lementem Dalmáciába tanulmányútra.
Ezen az utón kiegészítettem és gyors egymás-
utánban közzéttem a következő munkáimat:
Arbei emlékek. – A cattaroi Gatenák ere-
dete. – Bolgár hadjárat az Adria partján. –
Magyar Balázs hadjárata Veglia szigetén. β
Jakcsi László, Curzola grófja. – Városi élet
a középkori Dalmáciában. – Történelmi hely-

nevek az Adria keleti partjain. – A Tenger-mellék és Dalmácia történetének forrásai. Stb. Sokkal komolyabbnak tartottam a főiskolai »állásomat«, mint érdemelte.

1913 nyarán a polgáriskolai tanárok szünidei tanfolyamán előadás-sorozatot tartottam egy nem nagyon elcsépelet témáról: a képzőművészeti alkotások technikájáról: hogyan dolgozik az építőművész, a festő és a szobrász? A tanárok szünidei tanfolyamai nem szoktak nagyon komolyak lenni: a tanár hölgyek és tanár urak nem azért jöttek Pestre, hogy tanulmányaikat kiegészítsék, hanem, hogy Budapestet végre ismét láthassák. Az én előadásaimon azonban még a legnagyobb esőben is zsúfolt volt a terem s aki esetleg kíváncsi lenne rá, hogy a tanfolyamról a hallgatóság-nak mi volt a véleménye és viszont az én előadásaimról miként gondolkoztak – annak csak elő kell vennie a Polgáriskolai Közlöny 1913. évfolyamát, ott elolvashatja erről a témáról mindazt, aminek elmondására itt nincsen hely.

1913 őszén nagy ijedelem ért bennünket: a feleségem elkezdett köhögni s az orvos urak, akikkel erről beszélünk, a fejüket csóválták. Terray Pál tanár, aki nagyszerűen tudott »kopogtatni«, röviden csak ennyit mondott: »Tüdőcsucshurut, feltétlenül déli vidékre menni, azonnal.« Nem volt könnyű dolog, de össze-

szedtem a szükséges pénzt és három napi szabadságot kértem, hogy súlyosan beteg feleségemet lekísérhessem Lussin szigetére, Cigaleba. A Budapesti Hírlap felelős szerkesztője azonban megtagadta a kért háromnapi szabadságot azzal, hogy a képviselőház tárgyalásai nagyon érdekesek és fontosak és az én tudósítói munkámra a lapnak szüksége van. Nem kell elmondanom, hogy ez mennyire elkésérített. A feleségem most már hallani sem akart róla, hogy elmenjen: tudta, hogy ezek után a laptól való elbúcsúzásom rövid idő kérdése és hogy azután mi lesz, azt ő éppenolyan kevésbé tudta, mint más asszony, akinek újságíró-férje hasonló méltánytalanságban részesül a lap szerkesztője részéről. Elmentünk tehát dr. Kelen Bélához, ki régebben házi orvosunk volt, de 1913-ban már a Bársony-klinika pincéjében kizárólag a röntgenológiával foglalkozott stílszerűen, mint fizetésiden tanársegéd. Dr. Kelen is megállapította a tüdőcsúcshurutot, de azt mondta, hogy a délvidékre menni nem muszáj. A feleségem csináltatott két blúzt, egyet flanelből, egyet »vízhatlan« anyagból. Felvette a jéghideg vízbe mártott és kifacsart flanelblúzt, tetejébe a »vízhatlan« blúzt és négy vagy öt napig feküdt. (De este fölkel, maga főzte meg a vacsorát és úgy várta haza a szerkesztőségből az urát, – gyakran éjfélig.) S aztán hihetetlenül gyorsan meggyógyult, da-

cára a tudománynak és dacára az egész világnak.)

Igen sokat beszéltünk ekkoriban arról, hogy a Budapesti Hírlaptól ki kellene lépnem. Tanú rá mindenki, akivel valaha együtt dolgoztam, hogy mindig és mindenütt nagyon komolyan teljesítettem a kötelességemet, egészen a pédantériáig, ami az újságírásban nem oly gyakori dolog, mint például a tisztviselői életben. Ennek ellenére alig volt nap, hogy este ne a legnagyobb elkeseredéssel mentem volna haza. Ha a feleségem látta, hogy nagyon feltűnően levert vagyok, nem kérdezett semmit, hanem rögtön fürdőt készíttetett és legalább egy órára a fürdőkádba tett. (Az elmeorvosok ma »meghosszabbított« fürdővel kezelik kényszerzubbony helyett a dühöngeni kezdő örülteket; nem tudom, hogy ki és mikor fedezte fel a hosszas fürdő idegcsillapító hatását, de bizonyos, hogy az én feleségem teljesen önállóan jött rá.) A Kinizsy-utca 23. sz. házában igen nagy fürdőszobánk volt; a feleségem tehát bejött utánam, leült egy székre és míg a meleg vízben »idegeimet csillapította«, addig diskurált is velem és ilyenkor igen bölcsen minden ötletemhez hozzájárult s a rossz ötletekről csak másnap reggel beszélt le. Azt a nézetét azonban mindvégig fentartotta, hogy a Budapesti Hírlapot minél előbb ott kell hagyni.

1914 márciusában Tiszának kellett a Budapesti Hírlap ügyét kezébe vennie. Schwarz Félixnek, az Athenaeum vezérigazgatójának segítségével »szanálták« a lapot, amennyire lehetett s e célból legelőször is megszüntették, illetve »elajándékozták« az Esti Újságot. Ez alkalomból kifolyólag hivatalosan értesítettek, hogy miután a fizetésem egy része eddig az Esti Újság számláján volt elkönyvelve, ezen túl havonként nem 500, hanem 300 korona a fizetésem. Erre rögtön »elbúcsúztam«. Csajthay szerkesztő biztatott, hogy maradjak, a fizetésemet megfelelően rendezni fogják. Rákosi Jenő, aki búcsúzkodásomnál jelen volt, meg volt lépetve és igen kedvesen marasztalt; ígérte, hogy mindent rendbe fognak hozni, de én minderre már csak a küszöbről feleltem:

– Ajánlom magamat...

A történet teljességének kedvéért megemlítem, hogy kollegáim másnap elmesélték, hogy távozásom után Csajthay a szerkesztőségi nagyszobában a lap munkatársai előtt sajnálkozását fejezte ki afelett, hogy eltávoztam és úgy képességeimről, mint munkateljesítményeimről teljes elismeréssel nyilatkozott.

TARTALOM

XXXIII. Indulás az életbe	5
XXXIV. A Szegedi Híradó 1893-ban.....	11
XXXV. Első terhes adósságaim.....	17
XXXVI. Bejutottam a Budapesti Hírlaphoz.....	23
XXXVII. A Budapesti Hírlap virágkora.....	30
XXXVIII. Fővárosi „műhely”-ben.....	35
XXXIX. Ismét a Szegedi Híradónál.....	42
XL. A színészek között	48
XLI. Dr. Mephisto.....	53
XLII. Végre komoly állásban.....	61
XLIII. Bohémélet	68
XLIV. Szerkesztő lettem Nagyváradon.....	74
XLV. Schlauch, bíbornok mellett.....	80
XLVI. Bohémélet Nagyváradon	88
XLVII. Az örvény szélén	95
XLVIII. Dolce fairiente.....	102
XLIX. Pesti Napló 1896-ban.....	109
L. Első nagy riportjaim.....	115
LI. Rendőri riporterségem	121
LII. Harmadfél meddő esztendő.....	128
LIII. A régi Deák-párt előkelő tagja.....	135
LIV. Első szabadságom.....	142
LV. Házasságom története	149
LVI. Esküvő óriási nehézségekkel.....	157
LVII. Első és utolsó váltónk.....	164
LVIII. Új állást kell keresnem.....	170
LIX. Budapesti Hírlap 1901-ben.....	178
LX. Leányunk születése	186
LXI. Könyvem Jókairól.....	192
LXII. Első összeköttetésem Révay Testvé- rekkel	199
LXIII. A Budapesti Hírlap ostroma.....	206
LXIV. Szerepem a főúri rezolúcióban	213
LXV. 1906 — szerencsés esztendő.....	220
LXVI. Amikor bankot alapítottam.....	228
LXVII. Magyar Adria.....	237
LXVIII. Az Elemi népoktatás Enciklopédiája.....	246
LXIX. Hogyan lettem doktor?.....	253
LXX. Hogyan lettem főiskolai tanár?.....	259
LXXI. Az Élet Könyvei.....	266
LXXII. A Budapesti Hírlap nagy válsága.....	273